

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

VALIMIK EESTI MURDENÄITEID

A. Kask

TARTU 1980

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

EESTI KEELE KATEEDER

VALIMIK EESTI MURDENÄITEID

A. Kask

Kolmas trükk

TARTU 1980

Kinnitatud filoloogiateaduskonna
nõukogus 19. mail 1980. aastal

S I S S E J U H A T A V A T .

Juba Jakob Hurt oma kuulsas rahvaluule-kogumise üleskutses "Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele"(1888) kõneleb kavatsusest välja anda "Eesti keele murrete raamat", mis sisaldaks igast murrakust ühe keelenäite. Tänu Hurda üleskutsele kirjutati küll kohalikus murdekeeles üles rohkesti rahvaluulelist ainestikku, kuid murdetekstide kogu avaldamiseni Hurt ei jõudnud.

Ei jõutud murdetekstide ulatuslikuma kogu väljaandmise ni ka käesoleva sajandi esimesel neljal aastakümnel, kuigi kahekümnendates aastates alustati juba puhtkeelelistel eesmärkidel hoogsat murdematerjalide kogumist. Keelenäidetena hakati siiski üksikuid murdetekste trüki avaldama, ja seda eriti Emakeele Seltsi ajakirjas "Eesti Keel", kus ajavahemikus 1922-1938 ilmus tervelt 60 murdeteketi 47 eri kihelkonnast. Kolmekümnendate aastate lõpult võib märkida esimesi väikesi murdetekstide valimikke eesti keele äärealade murrakuist. Nimelt ilmusid sel ajal V. Niiluse "Valimik leivu murdetekste" (ÕES-i Aastaraamat 1937), M. Toomse "Ida-Vaivara murdest" (ÕES-i Aastaraamat 1937) ja P. Ariste "Murdenäiteid Pühalepa kihelkonnast" (ACUT B XLVII 1939). Tekstid nendes valimikkudes on esitatud foneetilises transkriptsioonis ja varustatud vastavate kommentaaridega.

Mõukogude ajajärgul on hoogsalt jätkatud murdetekstide kogumist, kusjuures viimastel aastakümnetel on kuuldeliste tekstide kõrval rohkesti talletatud ka helilindistatud murdekõnet. Materjali kogumist on peamiselt organiseerinud Keele ja Kirjanduse Instituudi murdesektor, Emakeele Selts ja Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateeder. Nüüd on hakatud suuremal määral tekste ka publitseerima. Emakeele Seltsi poolt on seni välja antud kolm kogu murdekorrespondentide tekste, nimelt 1) "Valimik Emakeele Seltsi korrespondentide murdetekste" I (1956, sisaldab näiteid rannikumurde, saarte murde, keskmurde ja Võru murde alalt), 2) "Pajatusi põhjarannikult" (1957, keelenäiteid Jõelähtme, Kuusalu ja Jõhvi murrakust) ja 3) A. Toomessalu kogutud saarte murde tekste pealkirjaga "Tuulik, kadakas ja leib" (1969, Kaar- ma, Karja ja Põide murrakust). Kõik murdekorrespondentide tekstid on avaldatud lihtsustatud transkriptsioonis.

Puhtteaduslike väljaannetena on foneetilises transkriptsioonis ühes vastavate kommentaaridega seni ilmunud Keele ja Kirjanduse Instituudi väljaandel kolm murdetekstide süstemaatilist kogu, need on 1) S. Tanningu koostatud "Mulgi murdetekstid" (1961), 2) M. Musta "Keskmurde tekstid" (1965) ja H. Keema "Tartu murde tekstid" (1970). Täiendusena eelmistele tekstikogudele ilmus väike valimik "Eesti murdepalu" (1975), mis on välja antud koos vastava heliplaadiga ning võimaldab ühtlasi ka jälgida antud teksti keelejuhi esituses.

Et eesti dialektoloogiat õppivatele üliõpilastele abiks olla eesti murrete ja murrakutega tutvumisel ning nende eri-

joonte tundmaõppimisel, on käesolevasse murdejoonte valimikku koondatud tekste kõikidest eesti murrakutest.

Ainestik on valimikus järjestatud vastavalt murretele, alustades kirde-eesti rannikumurdest ja lõpetades Võru murdega. Igalt murdealalt on toodud rida üksikmurrakute keele näiteid. Et tänapäeval murrakud kiiresti kaovad ja nn. puhta murde kõnelejaid vähe on leida, siis on kogumikku valitud rohkesti varem al ajal üleskirjutatud murdetekste, kus tüüpilised vanemale murdekeelele omased jooned on paremini säilinud. Põhiline osa valimikus esitatud murdetekstidest on pärit käsikirjalistest kogudest, ainult mõned üksikud neist on varemalt trükitud avaldatud. Kasutatud on nii Tartu Riikliku Ülikooli kui ka Emakeele Seltsi ja Keele ja Kirjanduse Instituudi murdetekstide kogusid.

Kogu materjal on esitatud foneetilises transkriptsioonis, välja arvatud need näited, mis on Kodavere murraku puhul toodud varasemate murdetekstide publikatsioonide illustreerimiseks (nr. 109 ja 110). Käsikirjalistest kogudest pärinevate tekstide foneetilist transkriptsiooni on mõnevõrra ühtlustatud, lähtudes viimastel aastakümnetel meil väljakujunud üldisest transkribeerimisviisist. Trükitud tekstikogudest päritolevate näidete transkriptsioon on aga säilitatud, kusjuures ühtlasi on märgitud, kas vastav tekst on kirjutatud lihtsustatud (nr. 1, 2 ja 7) või täpsemas (nr. 15) transkriptsioonis.

Et eesti mured ja murrakud on kujunenud varasemate

maakondade ja kihelkondade järgi, ongi murrakute märkimisel antud mitte tänapäeva rajoonide, vaid endiste kihelkondade nimed. Tekstikogule on lisandatud kihelkondade kaart ühes vastavate kihelkonnanimede lühenditega, samuti ülevaatekaart eesti murdealade ja nende ligikaudsete piiride kohta. Eri kaardil on ära märgitud punktid, kust valimikus esitatud murdetekstid on kirja pandud.

Iga murdeala näidete algul on mõne lausega esile tõstatud vastava murde tüüpilisi erijooni, et nendele oleks võimalik enam tähelepanu koondada tekstide lugemisel. Tekstid on varustatud vajalike sõna- ja vormiseletustega, samuti on iga teksti puhul märgitud keelejuhi nimi, vanus, teksti üleskirjutamise koht ja aeg, teksti koguja nimi ja viide murdekogule või allikale, kust tekst pärit.

I. K I R D E - E E S T I R A N N I K U M U R R E.

Kirde-eesti rannikumurret kõneldakse Soome lahe rannikul Tallinna ja Narva vahelisel alal, kuajuures läänepoolses osas piirdub murde esinemisala suhteliselt kitsa rannikuribaga, idapoolses osas (Jõhvi rajoonis) see ala aga laieneb. Rannikumurre jaguneb vastavalt endistele kihelkondadele üksikumurrakuteks. Nii võib siin kõnelda Jõelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula, Lüganuse, Jõhvi ja Vaivara murrakust.

Seda murret iseloomustavatest tüüpilistest erijoonetest võib märkida vältevahelduse puudumist, fortisklusiili säilimist kirjakeelse leenisklusiili B, D, G asemel (väki, lu-pa, koto), u-lise diftongi esinemist kael-, naerma-taolistes sõnades (kaula, nauraB, neula 'nõel'), paiguti rahvalauludest tuntud je-illatiivi (tupaje 'tuppa', ka laulemaije 'laulma') ja da-partitiivi (p^fGaDa) esinemist, eitusverbi pöördumist (en, et, ei tule) jm.

Kirde-eesti rannikumurdel on rida ühisjooni ühelt poolt soome, teiselt poolt vadja keelega.

J õ e l ä h t m e, Prangli.

1. Naised niidavad lambapäid.

(lihtsustatud transkriptsioonis).

Lusamanni Madis rääkis, et neil oli alati ühesel käi-

dud laudas lambai niitamae ja niidetud lammastel paljaks ik-
ka posed ja kaal. Ega sis ikka ää asi ole ja siin pole keik
korras. Madia taht¹ passida, kes nie² siis tema lambai käi-
vad niitamas, läinud laudalakka otsale, pugenud pürguse³ kor-
vi ala ja jäänud vaanima⁴, kes tuleb lambai niitama. Siis
nähend⁵ ta: kaks naist tulled⁶ lauta, rätতিকূদ ümber pää ja
lambaravad käes. Toine naine üölnud: "Kas vottame selle es-
teki⁷, kae korvi all on?" Vanamies saanud irmuga lakka ot-
maast maha ja tuba⁸. Aga naised kadunud sest saadik ära ega
pole enam lambai niitama tulled.

Jutustanud Liisa Sööblum, 80 a., Kelnasi k., Prang-
li, üles kirjutanud G. Vilbaste 1950. a. (ilm. kogus "Pajatu-
si Põhjarannikult", Tallinn 1957, lk. 16).

¹tahtnud. ²need. ³peergudest. ⁴piiluma, vaatama. ⁵näinud.

⁶tulnud (mitmuses). ⁷seiteks. ⁸tuppa.

K u u s a l n. T a p u r l a.

2. Rahakattel õues.

(lihtsustatud transkriptsioonis).

Sameli õues küntüd ärgijegä¹. Kerraga jäänud är-
jäd seisuma ega pole enam lähned² edesi. Kündäjä hakkand
vaatama. Siis kuuld ta saha iess elinä ja kolina nagu raha
juures. Ta mend vahtima ja nähnd, et sahkujä vahel old rand-
saang. Nüüd etsind³ kündäjä viel küll uolega maa siest, aga ei
ole midägi löüdänd. Aga küll saha iess oli rahakattal, mil-
lest pidi kiini aldijas⁴. Kui kündäjä olis rahul old, poleks
aiumand ja vandund, olis ta rahakattia käde saand.

Jutustanud Mai Kravtsov, 65 a., Tapurla k., üles

kirjutanud G. Vilbaste 1919. a. (ilm. kogus "Pajatusi Põhja-rannikult", lk. 33).

¹härjagadega. ²lainud. ³otsinud. ⁴haldjas.

3. Soomes käimiseat.

Vanal ajal käüti suomes kala-püü¹ kevättiel². meie onumaine ike rakkia, et olid käünel. nemäD olid verku-pä-tiga³ käünel, kui inglismanni⁴ sua⁵ aiG oli, siis terneme teh-ve ja tuomalt oli üks, nēD käüsid suomes suola tuomas. ing-lismañ oli mereš, ottand⁶ kinni. vilja-kottid pand mere⁷ vün ja vün. mehed olid laevas terve suve. minu onu oli sel ajal viel nuor poisikkane. tallinnas pand mihed krünut tienima, mata ja tehve tulid ära. minu äi oli krünus, ei tohtind ära tulla. ta naine oli siis peräst vendije⁸ jüres, kui mies suri. siis tuli üuele mihele, äija saamelile...

Enne olid paljud mihed mennüd liesilt suome. enne oli krünü-tienimise aiG piik, kakskümmend vīs aastat, ma mä-leetan viel. aka eia pantūd pädid vahi ala ja vettuD karta-nue⁹, ei sänd enamB suome mennä . . .

Jutustanud Robert Vagistam, 50 a., Tapurla k.,
üles kirjutanud V. Hiio 1951. a. (TRÜ T 21, 10-11).

¹kalapüügil. ²kevadeti, kevadetel. ³võrgupaadiga. ⁴inglise.
⁵sõja. ⁶võtnud. ⁷merre. ⁸vendade. ⁹mõisa.

H a l j a l a.

4. Laevu lastimas.

Va^hest oli kaheksa latujad, kes laevas olivad.
süremad laevad, siis kaks pätti oli, mis soudasivad. kummaaki

pädis oli kaks misst. iestlaste laevaD olivaD, rannas oli-
 vaD päd viettuD, opusteGa kaldalt vísivaD. pät' oli meresè ní
 kauGel, kuè táma ujus, sís neli kuormaD puiD pandi kummaGi
 pätti, víDi pädiga laeva jüre. Sís nieD kás laevas olivaD,
 lädijaD, akkasivaD puiD laevasse luoppima. kui saivat pädit
 tühjaks, sís tulivaD mält jälle úsi vottama. ja nieD kes lae-
 vas olivaD, luoppisivaD esteks tekkilt rúmasse¹, ja sís laut-
 ti sält pinusse ní kauwa kui sai sie laeva rúma táis. sís
 lautti viel laeva päle, tekkile pinusse. sís laetti ní kauwa
 ku laev táie, sai ní palju kui kandamise jouDu taì oli, sís
 láksivaD lädijat koju ja laev akkas kohe tallinna menema, kui
 oli níaukkene túl. nieD olivat purju laevaD. páva ajal lädit-
 ti. suva ajal kui palja laevu oli, sís káidi úese lastimas².
 ma olin küsteist kümme ástaD vana kui esteks akkasin käima.
 vímasel ajal käisivat prámit ka, pukserit³ käisivaD neid prá-
 misi vetamas. prámiD olivaD níaukkeseD, kell sij old purje
 eGa mitaGi. pukseriD vetasivaD neid etasi... petassárest ní
 kauwa kui sinne ára lívast sätte käisimme lastimas. teineGord
 olivaD omast külast keik /noored/, mustojalt ja altjalt oli-
 vaD. opusemehi eks neid old vanemaid ká. latujaD niet keik
 noored va^hest arvast⁴ meni vana tütruk oli ulGas. selle küla
 kohal /Mustojal/ oli kaks lastimise platsi. laeva pält sai
 üheksa kümmeD koppikka ja rupla, latujail oli päevapalk,
 opuste mestel oli tükki pält. ja sou mehed⁵, kes saivaD sári
 ajal kaks ja kaks ja puol, vaest kolm rupla /päevas/. pädiga
 souDasivaD púd laeva jüre, nie olivaD lossijaD. nüd üella⁶
 lossijaD neid, kee tühjendaD.

Jutustanud Marie Viikholm, 70 a., Vihula v., Must-

oja k., üles kirjutanud S. Tanning 1948. a. (KKT MT 23,20-22).

¹laevaruum lasti jaoks. ²laadimas, lasti peals panemas. ³puk-siirlaevad. ⁴harva. ⁵sõumehed, paadimehed, ksa puid sõudepaadi-ga laeva juurde vedasid. ⁶õeldakse, nimetatakse.

V i r u - N i g u l a

5. Kooliviimine.

kokka juhan oli talliitaja ja läks oma ue poiGa kuoli ottama. poiGa läks iest juoksu ja läks pukes lähtorGu kalju alle. kuolivanemB läks küsima, kus kärle one. oma ütli, et sie läks kuoli. tämä läks ouwe. värski lund satanu ja jä-leD tun¹ lume päld vällä² ja menDiGi jälGi müüD takä. läkski lähtorGu ja löü³ poja üleä, otti⁴ käe alt kinni, tomps⁵ vällä ja toi kuolitupa. oli ka kerikkerra päivä. talliitaja tuliGi kuolitupa ja ise ütli ja tapli setavisi: kus sina oleD ollu? kuolis sina eijole käinu, koto ettole ollu⁶, metsas ettole käinu, aiGe ettole ollu ja kuoli ettole tullu, ütli omet, mita sa olet tehn⁷?

poiGa panDi tahvlialle seisama, siel lõhkus itke⁸. vana kuolivanemB läks toise jüre ja ütli: kenes⁹ teki sene sulle? tuöDi tahvlialt vällä, kerikkerra ütli, et lue kol-mas käaku. nuö poiGa akkas lukoma, aka oiGe vaist¹⁰ viisi. säs vana kerikkerra ütli: sa oleD üks lumal¹¹ pois. poiGa viingue vaid, silmad vies.

Jutuetanud Liisu Kitsel, 60 a., Muhu v., Koila k.,
üles kirjutanud M. Normak 1928. a. (TRÜ T 116, 1-2).

¹tundis. ²ära. ³leidis pois. ⁴võttis. ⁵tõmbas. ⁶sa ei ole olnud.

⁷tsinud. ⁸lõhkus nutta. ⁹kee. ¹⁰vaest. ¹¹rumal.

L ü g a n n a s .

6. Palkide parvetamisest.

sie on eppind vie päl käimä ja palkki parvettam-
ma, ja taka ajamaije, tieb aní·si¹ ja ajaB aní·ei, ühe palGi
päl seitaB. nüd lähväd lahtinaseD palGiD, enne elivad par-
veD. enne vietti palGiD jee äre ninda sama kui nütki. nüt
aettasse lahtiseD palGiD menemäije, aka enne raijuutti káter-
silmaD² palGi etsa, sált aukkuDeet saetti ike_pü³ läpi, eli
eie kümme palkki ehk vähämb ehk rohkemb. ike_püle jätti jü-
rikkas. sai sis ike_pü aukkuDeet läpi, sée taotti kúse káli-
DeGa sie latv_ete kevaet kinni, et ei anna latv_ete vällä tu-
lemaije. palGi etsad raijuutti lipamiste, naku kelGo nenä, eie
mitä ninda lipamiste tehtod, ei jänd kinni, läke meno⁴ kehe.
kui on kanttis_ete, eie tämä akkap kinni ikäle puole, taku-
mine ete eiutti kase vätiGä kas kake palkki ehk kolm päri,
plotti⁵ nenä piäB ikke jee ies elamaije, latva ete ei tehe
ette lasa⁶, nenä piäB tukev ja keva elema.

Jutustanud Juhan Kuusmik, 73 a., Reo k. (Maidlas),
üles kirjutanud R. Laanes 1937. a. (ES MT 218, 58).

¹aniisi ajama või tegema. 'ühel palgil mõitma'. ²augud palkide
otates palkide ühendamiseks parveks. ³palke ühendav puu. ⁴mi-
nema. ⁵parve. ⁶lasta.

J õ h v i .

7. Kohtla mõisa jutt.

(lihtsustatud transkriptsioonis).

Eke siin Kohtlagi mõisas öle tehtud neid tempuei en-

nevanast küll ja küll. Ühikõrra, ma ei mälästa, mis sie mies tegi, aga erra lasi tämlä viiskümme uapi¹ andada. Viedi mies obuse talli ja kuda, kas siis oli sääl kõhe niisikene penk, vai siis pekseti kõhe sõnniku pääl. Aga nüüd sie oli jällä ninda, et no nüüd sie, keda pekseti, senele olivad jällä nied peksajad suured sõprad ja no mehed mõeldi², et kuda sa akkad omakülä miest peksama. Aga eks erra mend³ juurest vällä ja kui mehed akketi keppidega vasta sõnniku ja ukse piitasid andama ja mies ikke tegi siis ikke ai, ai, ai ka, et erra juhtub kuulama, et mis lugu sie on, et matsud käivad ja mies mitte ei karjugi. No kui siis olivad nied viiskümme matsu annetud, siis erra tuli ka sinne ja kärästas, et nüüd kui kodu lähäd, siis mõisa iest piab sinu mitte läbi menema. Minu proual väga ale süda on ja tämä viimast juhtub nägäma. Ja siis perast peksamist tenama pidi, kas said pali⁴ vai vähä, aga errada⁵ pidi tenama, et ninda armuline oli ja ninda vähä lasi andada. No mies tenas siis ka ja siis ikke läks ja luukas⁶, läks ja luukas ja ise oigas aledast. No kui sai jua⁷ mõisast kaugemale, siis limpsas kiel't ja pani kodu menema.

Jutustanud Jaan Laur, 69 a., Kohtla k., üles kirjutanud E. Mets, 1940. a. (ilm. kogus "Pajatusi Põhjarannikult" lk. 65).

¹hoopi. ²mõttesid. ³lainud. ⁴palju. ⁵härät. ⁶lonkas. ⁷juba.

8. Leeriajast.

lieris sai käijä kolm nätälä sükise, kolm kevä-
te. sükise este sai alottahta, keväte sai leppettahta. vana

kriatov eli appettajast. sie kriatov eli küi üks kuri vaim, eka niäkest vana süüdikku ele eltki ku sie, oli üks ikavene masie-nikkae¹.

Üke lieri pois ietue pengi päl lieri tuas. teine pois temmas säl paperossi ja ütles: "näi, temma sä käi" tämä ütles teise poiseile, et ma ei taha. - "vahast ikke tahat kä?" ta vettas ikke teise poisi käest ja teki suitsu. appettaja tuli parajast juet uksest, et sa suitseättasid. "ei, ma ei ele suitseättand, aka et sie pois pakkus mulle ja ma ühe suitsu temmasin," ütles appettajale vastu setäsi.

ja äkreht eli säl üleval meisas parajast sie aeg. ja appettaja vettas poisi, vei üles meisa sinne. ma küsin, mis nad sulle tievad sja." mis nad mulle ikke vsivad teha?...

ma ei tia, kui palju setä vahet eli, sie tuli kiiri, et pois äkrehile. minä sjs ütlin tämale, et mäne koto, näväd peksäväd sina, muidu ei kutsuitta sinu äkrehile. ja pois ikke läks sje. metles küi, et eka tätä ei peksetta. tuli tämä takasi sje sält, ütli, et eka sinu juť eld teasi, ma sain pekseä. ma ütlin, et eka sa üeld äkrehile, et miks te minu peksetta. tämä eli muidu akkaja pois. küsin, kui pali sa sjs said pekseä. ta ütles, et viisteistkümmes uoppi... sjs sie pois ietue ninda lotos² säl ja teisel nädäläl pitima lauwal elema. tämal eli ilga³, et pekse sai. teise läpi sie tuli, pois eli peris ilma sätta kehe...

Jutuetanud Jüri Seier, 74 a., Toila k., ülee kirjutanud H. Reitanik 1936. a. (ES MT 168, 8-10).

¹lihumik, sulii. ²lodus, nõrdinult. ³paha, piinlik.

9. Nägbrid kohtus.

üks kert' mänivät¹ näpuri kukot taplema. nint'a taplesivat, et toine tappas toise vällä². sie kene kukko ello jäi, lupas oma kukko asemele tämale ant'a. näpuri mies ei j'ol't se-
eokä rahul, ei ota³ vasta. kaiņas kohtu. no kui sie⁴ et ole
menekä ra^hu, sīs panemo eene elosa kukko pūri a. reeti alls.
ko^hus muistas kukkoča kūvest sutkist⁵ pūri kinni. aka sie
piät käämä ikä uomičko pūri puhastamas. nūt mies sai arvo, et
pa^hast tekin kül. omast kukost jäi ilma, ei sāt' raha okä mi-
tāki.

Jutustanud Katri Mooses, 70 a., Arumäs k., üles
kirjutanud Ö.Söster 1936. a. (ES MT 182, 9).

1 läksid. 2 ära. 3 võta. 4 sa. 5 ööpäevaks.

10. Laevad.

enne olivad ikke süred laivat. vierama laivat.
kolme mastiseš seili laivat¹. kolme mastine laiva oli freGat.
ikas kolmes mastis olivat rät². sīs kolme mastine, aka kaes
etimises olivad rät. seta kutsutti parkki. ja sis oli kaes mas-
tine laiva, ja molembis mastis olivad rät. seta kutsutti pri-
ki. kaes mastine ja ües mastis rät. sie oli küner, sīs tās
oli kaes mastine, ilma rāgočta, sie oli kaljas. ja neid oli pal-
jo seltsisi. no ües mastine ka oli viel, šlūppi.

ikas laivas oli oma kippar³ ja tūrman⁴. ja sīs
oli viel puotsman⁵, sie oli vanemB matrus. kokki oli, ken süv-
va teki. sūris laivos oli kokki ja viel štūrt⁶, ken oli niku

tua pois. väljama sūris laivos oli murjan štúrtist. musta
mies ja valgeD amBaD ja säkära pää.

Jutustanud Juhan Remmel, 75 a., Kutru k., üles
kirjutanud H. Reitanik 1935. a. (ES MT 151, 5-6)

¹purjelaevad, purjekad. ²purjeka masti külge kinnitatud
põikpuud. ³väikese purjeka kapten. ⁴tüürimees. ⁵tööde juha-
taja laeval. ⁶stjuuard, laevapoiss, laevakelner.

11. Laevatööst.

enne oli laiva tööt palju, sai kävvä laiva töös.
kui olivad üväd ilmaD, siis makka¹ ei sänd; siis ka et²-kolme
sutkaD³ ilma makamatta. kaige päiva mutku komBerDa jala pä
ulkkuDa, pool tunDi oli keskommikku, louna aeg oli üks tunDi,
sis ninda palju saigi puhkaDa, kui süöma nüD akkatti. ninda
kaige uni oli, et mies itse makka, leiva tükkü käs. lancku⁴ ja
lauDu lastetti⁵ laiva sisse. siis olivad enamiste seili laivat⁶,
nüD on nield aurikot. ommikku vara kello viis piti olema jo töö
jüres. kutruküla me et, rikiküla me et ja isorlaised olivat tüöl.
töö jüres kaks miest olivad alatti asjatuntjät, neit kutsutti
tovvariD⁷. nemät tuntosit seta tööd üvast⁸ teha. toised oli-
vat keik tööme et. enne ei sänd ehtale kui kello üleksa. sie
oli siis kui joes⁹ lastisimma¹⁰. milla siis kotto tulimo¹⁰, siis
oligi jo kello kümme. koto siis söime¹⁰, palju sis makka sai,
kello viiest piti jo olema täs töö jüres. püä päiva ei piettu.

Jutustanud Juhan Remmel, 75 a., Kutru k., üles
kirjutanud H. Reitanik 1935. a. (ES MT 151, 1-3).

¹magada. ²kahed. ³ööpäeva. ⁴planke. ⁵lastiti, laaditi.

⁶ purjelaevad. ⁷ eestüülsed, juhatajad. ⁸ hästi. ⁹ jões.
¹⁰ keelejuht tarvitab läbisegi kõiki kohapeal tuntud mitmu-
se 1. pööride lõppe (-ma, -mo, -me).

II. PÕHJA - EESTI MURDED .

Põhja-eesti murderühma kuuluvad neli murret, nimelt saarte, lääne-, kesk- ja idamurre. Neid murdeid kõneldatakse laial Põhja-Eesti alal Peipsist Läänemereni. Et need murded esinevad kõige laiemal maa-alal, toetub ka eesti tänapäeva kirjakeel neile murdeile, eriti põhja-eesti keskmurdele. Seetõttu on need murded ka kirjakeelele kõige lähemad. Ometi on, nagu selgub tekstinäiteist, põhja-eesti murrete vahel küllaltki silmapaistvaid erinevusi.

1. SAARTE MURRE.

Saarte murre esineb Hiium-, Muhu- ja Saaremaal, samuti Kihnus. Tüüpiliseks peetakse saarte murdele ö esinemist õ(ə) asemel, kuigi Muhus, Kihnus ja ka Põide murrakus tarvitatakse õ-dki. Saartele omastest joontest võib märkida vokaalide ε, ɔ ja õ esinemist, murrakuti au asemel ou tarvitamist, keeldkõne ainsuse 2.pöördes tunnuse -G (-k) ja tegijanimes tunnuse -Bi- esinemist (â tehk 'ära tee', â tułG 'ära tule', keiBija 'käija, kerjus'), teiste läänepoolsete murretega ühiseid jooni, nagu v kadumist labiaalvokaali kõrval (ok 'vokk'), tugevaastmelist inessiivi (pättis -'paadis')jt.

Küllaltki tüüpiliseks jooneks saarte murdele on ka järgsilpide vokaalide reduktsioon, mis eriti teravalt esineb Hiiumaal, kuid on omane ka Saaremaa murrakutele. Redukt-

sioonile alluvad kolmandavärteliste sõnade teise silbi vokaalid (vîmv, jaŋGos), samuti kõikide sõnade kolmanda ja järgmiste silpide lühikesed vokaalid (maGamp, sulazəGv). Et masinakirjas raske on redutseerunud vokaale märkida, on järgnevatel tekstides jäetud reduktsioon märkimata. Näitena täpsemast transkriptsioonist on toodud Pühalepa tekst "Sulane liibahundiks".

R e i g i.

12. Krattid.

kraṭṭiD käivəD lehmə niZast pîma imemas. minə oli sîs mōizəs korDas, tuli kəjə, ləksi loutta, nəGi, lehmə aI iməB, neļjə jalaGa, jūət kut roṭ. mis sē mūd oli kut kraṭ...
... vanarahvas ütles, et sē vōrəs, kes keļGə ennə pereZe tuləB, et se käiBGiD kraṭṭiks. tuli üks nāBreməš, ai taht señnele ütelda. vîmaks ikkə selettaZi ärə, müzuGe aZi münul louttas oli, kraṭ käis louttas. sē ütles, kas sina sîs ai tē, kes mei külast kraṭṭiks käiB, sē ju və seļjə maret. ai mina küI läin seenna teDə vanə rampa vāDama. nüiD on nēD vanəD inimest¹ suñ, kes kraṭṭiks käiZiD...

mei juri rēkkis. miṭtu korDa temə peremes käin merə êres püikki vāDamas. üks korD umiGu läin ja näin vārava jûres sūrə rānDu² pîmaGa. kut taGas tuin, poleznam oln miDaGiD. nainə üteln, üks sa pañnuD kammel³ külitte, miks sa õijetti jätSiD, se ju mei pîm.

Jutustanud Maret Klemm, 90 a., Puskki k., üles kirjutanud E. Paas 1929. a. (ES MT 77, lk. 3-4, ilm. ajakirjas "Eesti keel" 1929, lk. 111).

¹inimesed. ²pang, ämber. ³pañnuD kammel - lõõnud kannaga segi.

13. Vanu kombeid.

sèa tepsùD on sèa jalàD¹. né kēDēDa² jòulu louppe
 šhtu arà ja sīs pèad ulēs louDibale³ vīma eGà līkme ūksiGuld.
 kolmGummenD kūs kontti on uhēs tepsus. pantta⁴ tūndriZe kottī
 sèssè ja sīs oṭsi vheGest kontti sēld sēst. keiGē vaiksēmat
 kontti oṭsiDi seDavīzi. seni pārast vīDi pōniGulē, et sīs sēGà
 seiZāB vāsti⁵.

Jutustanud Aet Niit, 77 a., Viiterna k., üles kir-
 jutanud P. Palmeos 1935. a. (ES MT 161, 7).

¹jalad. ²keedetakse. ³laudi peale, laudile. ⁴pannakse.

⁵vaikselt, vagalt.

14. Sörve targad.

uhē sārēmā mēhēl kaDunD oBū ē. si lāinD sōrvē tar-
 Gā jūre. tark pannūd mēhē tuBā maGama. temā polē tahtND sēl ma-
 GaDa, lāinD louDilē. tark lāint kaṭṭuZalē ja viliistand. kurivaim
 tulnD ja tark kūzinD, et kus sa nī kouwā oliD. mōl oli paī-
 ju tōD. pōiDuZiD oli jāGaDa kōramāl ja ūks pār olnD ēlahut-
 ta. tark kūzinD, et kus sē oBū on. vana kuri ütlenD, et se
 uhēs kohās kōrtsi ēs. sē mēs prēGu¹ sī louDil. mēhēl olnD sīs
 sīGē āDā. jū ta iṭkā kāDē sai omā oBuZe. mō izā-izā olnD sā-
remal. sēnD kōrtsis ja sōrvē mehēD olnD kalā müimas. kala aatē²
 kēnēD olnD pēld ē ja ūks mēs lāint kalā vetma ja jēnt kinni. sōr-
vē mehēD nārnd, et laē ta aGā vetta, laē ta aGā vetta. teistēl
 lāinD āDake, et nī jērm³ tarGāD, et tē, mēs vaimēs teGāD⁴. sīs
sōrvē mēs izē lāint pēstānD ē, et jū sa nüid olēt kūī sānD...

Jutustanud Aet Küla, 88 a., Kuusiku k., üles kirju-

tanud P. Palmeos 1935. a. (ES MT 161, 9-10).

¹praegu. ²astja. ³hirmus. ⁴teevad.

P ü h a l e p a .

15. Sulane libahundika.

(täpsemas transkriptsioonis).

kuì perëmèZ ja sulàne olõ met¹ heinamõl, perëmès hakõn, käskèn sulàZel sõmp minõp. izè kadun ärà. sulàne lāin koDuZel. jõ perëmès sōn lauwa, jūrèZ. teinè pēv olõ neñDõ sammuttè. sulàne metlõ nüid, pääsiv pēale, kuìDàs perëmès kujù lthèB. perëmèZ lāin pōZõ tahà ja kikkärDõn² kolm koõDõ ülè sei-jõ. jã olõ valmès hunt, jã lāin koDuZel. jã sulàne tein neñDõ sammuttè. lāin, kikkärDõn olõ hunt, ja ài sã anàm lahtë. lāin kujù üksè tã, ja viõGun. perëmèZ lāin vāttõm. nāin, et sulàne on huñDiks lāin. vīn sēà lauttõ ja laakN sēal kikkärDõ sēa pō-hù sēZ. sis sān inimZeks jälle. sis perëmès taplèn sulaZelGõ. ja polè käskèn sõZust³ tükke anàm tehjõ.

Jutustanud Anna Kiiver, 60 a., Kuri k., üles kirjutanud P. Ariste 1931. a., ilm. töös "Murdensäiteid Pühalepa kihelkonnast", lk. 12 (Tartu, 1939).

¹metsas. ²püherdanud. ³seesugust, niisugust.

16. Endisaegsest elust.

tiul käizīn pū kiõGaDeGa, nõriDeGa ollèD jalGas. künD-sēn mõizà põllal, ikka pū-kiõnD jalGas. kuì soè ilm ollì, käizì palja jalù, kuì santè ilm, kuì jalàD vettès araks, sīs ikka

pu-kiŋŋàD jaIGas...

nüiD sahkaDakae¹ hoBusteGa, vanast ollèD härjäd...

meZileZi ai olè, kík löpsid ära, üks hiŋG ollè, sã-
GiD surré ä. nemàD tahavad hîD ilma, si merè îres kã, ai sã
süija.

polè žnàm miDaGiD jüttustaDa. kiřja-tähte ma'p tuñ-
nè, ai oaska tehja kã. härja-pîts se ollè minù kiřja-täht. sîs
polè kôlimaja sî meitte kihelkonDae vâi oŋ, kuD mina kaZuZi.
izà-emà ikkà õppetias tähteZi, vana sãŋkpuã² kãis katsumas,
vanà haI kolè mies ollè, pîts ollè seltses, pikka vařreGa pîp
sîs, kui sa Bolè muismenD³, sîs ta tukkistas kã. ta ollè
vîskũmenD ästad pũhaleppa kerigu pîl oŋ. nüiD poleGiD žnàm
õppetajad eGa keDaGiD. vanast ollè keppiherm, sê panì
lapsèD õppima ja keik, nüiD polè žnàm miDàD, viřsa- eGa keppi-
hermu.

Jutustanud Leenu Heilu, 76 a., Kukka k., üles kirju-
tanud E. Paas 1929. a. (ES MT 77, 11-12).

¹küntakse. ²Pũhalepa pastor A. Sengbusch, Wiedemanni kaastõõ-
line Hiiumaa sõnavara kogumisel, ³mõistnud.

K ä i n a.

17. Pruudi-taldrik.

kut menà laps oli. sîs tehti prüt-taldrek. senna
pantti eGast sũmast naŋtõGenz. sêl oli leiBa ja sêl oli le-
hã ja makki¹ ja vûiD ja õhẽs kaussis põhas kõs. se vîDi sîs
õhẽ kehva, vaizẽ inimẽZelẽ, kës sêl keiGẽ liZemal² vaĩne oli,
kel polè meDaGiD oŋD enD. se mõD jãhi mahã ja nõřemad tẽ-
GẽD³, et sãsõGest⁴ sãja oŋD on.

Jutustanud Ingel Vähesoo, 79 a., Luguse k., üles
kirjutanud P. Palmeos 1933. a. (ES MT 110, 5)

¹vorsti. ²ligemal. ³ei teagi. ⁴seesugust, säärast.

M u h u.

18. Laisk teomehe naine.

tõemes tuln ehita meizast kojõ. vihma õlli sadan
päivä läbi. naenè üteln: "nüid minè t^uõ kaost¹ veť, m^arġ^usa
olèd, m^arġemaks sa en^am^uep veĩ soaja". mⁱēs l^ain kaole^uja t^uõu
veť. naenè l^ain veť veťma r^oânDa² aihest, oin kummarġili r^oân-
Da kallal. mⁱēs veťn teizè r^oânDa t^avè veť ja kallàn naēZele
ülè kaēlā, izè üteln: "m^arġemaks sa nüid en^am^uep veĩ soaja,
kui^uZā olèd". vorāt õlli makkiGa³ makset, melemaD õllid ūhnā⁴
m^arġjād.

19. Ilma hammasteta pruut.

ũkskoõD tüDrik tahtN mehèle soaja. peimes oalli üt-
teln: "kui^usa kolm uppeD⁵ ā s^uõD, ennè kut^umè teizè kalda läh-
mè, sⁱa^umā veťtā^u omāle". kallās tuln ūānā likki, peimes kü-
Zin: "ka^uō uppeD s^uõDuD?" rūt vaastama: "vⁱra^uvāntta, vⁱra^u-
vāntta, uBā sūs, teēnè peõs, kolmas allēs alGamātta". rūt jā-
hì peimehest ilma^uja peimes jāhì rūdīst ilma. rūdīl peñn amBa
tõnkkīGīD⁶ aūs.

Jutustanud Aad Viltu, 77 a., Lõetsa k., üles kir-
jutanud J. Arike 1938. a. (ES MT 233, 12 ja 30).

¹kaevust. ²pange, ämbri. ³vorstiga. ⁴ūsna. ⁵uba. ⁶kontsu,
tüügastki.

20. Endisaegsest mõisaorjusest.

eñnēm oli, raBà rehì ä, sīs vettà levaGoť, läh-
ker seiGa, minē meiza, akka meiza reht teGēma. sīZ on aGà
näppuĐ nī kiBēD, äi vėj kūwenōri kinDi panā, palavaťte viñ-
kuDeGa. noñ, neñDasamma oli sīs se eZumine¹. eZumine piDi ole-
ma puhās, tūk pāvaks. oli pailū päiD muās, pañDi ulēs mette².
sīs noppi pēaD ā muāst, oDrā pēaD (ruGi BiāD riZutti rihaGa
ā)...neñDā oli se eina aZi, tūk piDi puhās olēma. eā olē neñDā
tehtuĐ mette, piDiD uijest menēma eina kuārē arju lāBi lōma
niñk toGima.

nī oli vaēste perenaēstel sī, kümme naēla linū
oli teizē uāsta, teizē uāsta oli kümme naēla takku. olē eiGeD
leñpāD mette, neñDā pēñD mette, kolvā mette, aitta mette, pe-
renaïne sai pekša, vīsteižēD napsu. vī omā tū ā, niñk suā ki-
Bē nahk vėl, panē nē ā niñk tē uijēD. sē oli se muistēne aZi.

Jutustanud Anna Pärt, 90 a., Üüvere k., üles kir-
jutanud A. Raun 1937. a. (ES MT 207, 5-6).

¹vilja lõikamine. ²ei arvestatud.

J a a n i

21. Orjaaajast.

sīs polē mūd olñD mitte, kuť orja pits uidiā.
siš mā oli kahešsaDeiañD oāstaD vanā. ma oli sīs sūr ini-
mane. iGā pā¹ oli väljas. kuť oli talve eā rē tē, sīs piDi ka-
hē oBuZeGa ja kahē inimeZeGa. kuť päivi vōlGu jāhi, sis kir-
juťtatti ulēs, sis sai pūma² pealt lahti. polē ānām perē mīt-

te, jõvâ vöerud³ änam pidaDa mitte. omâ tõe tehti kauDâ min-
 nes⁴. saksâD patšê-riZiD tänâvat kauDâ, küBaraD peäs, lörîD
 silmaDe ês, paraplîD⁵ olîD peâ kuhâs. tõe vaimuD ja orjâD
 teGiD tõeD, sis iGa perè, keš möiZa jäqks oli, piDi ühè kõi-
 Gè parâma oina vîma, piDi kümme munâ vîma, ja üks kuĸ, se
 tappeĸti â. sūr oinâs piDi olèma, piZikkest polè taheĸtuD
 mitte, sê soadeĸti taGaZi. kirikkuvalD, ne teGiD õppeĸta, éale,
 leiĸaĸti, õZuĸti⁶, raBaĸti reĸt â, tûlâ â, vî salve kôâ. ta
 tulèp, panèB üksè lukki...

Jutustanud Liisa Välis, 90 a., Haapsu k., üles kir-
 jutanud A. Vinkel 1940. a. (ES MT 281, 20).

¹päev. ²puumaa 'talukoht'. ³ei jõua vööraid. ⁴möödamannes,
 muuseas. ⁵vihmavarjud. ⁶lõigati sirbiga.

K a r j a.

22. Libahunt.

sê on nîD üks säremäl sündinD luGu. vanast oli
 si ka untĸiZi olnD ja sis mõnèD ulluD inimeZed käinD ka un-
 Diks. mõnèD olle jälle â tundenD, miukke sê metsâ unt ja miuk-
 ke inim- või kodu unt olle. mää teâ meite, aGâ üks pidaDe
 êst madalam olèma kuĸ taGant. noh, nîD üks perè eina aèGu
 akkanD sôma. iGâ päe näinD juBâ ühte alè¹ oleĸkuGa untĸi, mis
 polè kuri olnD mette. nî kut sôma akkanD, tulnD unt põZaste
 sêst välja ja vahib, sū vezine. kut mõni võtĸD kivi või kaik-
 ka kadè, sis panDND lehku², enDal justkū piZâr silmas. nîD
 jälle perè olnD sõnD ja jânD puhkama, kut unt tulnD ka lähe-
 male, vâttanD peäle, moĸ vezine. peremêZ lõikkand sis leiBa
 ja andenD nõâ otsas, et kas juĸGeB võtta. unt kahmand leiBa-

Dükki kõiGè nõaga suhè ja pañDenD meĩsà põle laGama³. polè
sīs tedà ànàm nàhtuD meĩte.

ũheGoĩra taĩvè lāĩnD mēZ liĩna ja pōDiZ nāš, leĩti
peāl ũznà vāGà liĩGa tuttav nuGà. mēZ akkanD vāttama ja
tuñDnD omà õuwè-māĩGi ā. sē oĩnD sīs sēsama nuGà, millè unt
ā meĩsa vīs. kaupmes kūZĩnD, mis_{sa} vahĩd sešt nõast. mēZ
vaštand, et sē õlle tã omà nuGà, et suvèl meĩsà-kũtsũ napšand
teĩZè leiũaDũkkiGa ā. sīs kaupmes kũtsũnD tã teĩze tuBà, ak-
kanD rākkima, et tã-mā oĩnDGĩD sē meĩsà-kũtsũ, oĩnD nõĩjuĩttuD
uñDĩks. sē nõĩDumĩne oĩnD sīs nĩ, et muDũ āĩ sã lahti, kut
mũnĩ alè sũDameGa inimene añnāB kãšt leiBa. sīs sē mēs pãstis
ta nĩvĩZĩ ā. kaupmez oĩnD vāGà liĩGa rōmũs ka, et sãB nĩD me-
hẽle ā tazũDa. añDenD ulGà rahà ja varà.

sē juĩ liĩGũB paerGaz vėl rahva-sũs.

Jutustanud Miia Jannu, 68 a., Leisi k., ũles kirjuta-
nud M. Randmaa 1954. a. (TRÜ T 220, 7-9).

1haleda. 2plehku. 3plagama.

V a l j a l a.

23. Noti Juri.

ũks ārrà oli. temà oli ākreht. kui mĩDat sũi asja
eDè tuli, sīs rāGiĩtti tãle. tã mõĩstis sīs nõñDà, kuDàs aZĩ
oli. siĩla Gohũs oli peksu Gohũs. sealt_{es} pãZè ànàm nĩ ke-
Geĩti ũht.

sõĩves oli ũks nõĩti juri. vanà juri oškas viĩ-
sã sõnāD_ā. eGà tã_{se} tuñnè sīs valũ ũht, kui peksa sai.

ũhẽGoĩra vanà not lāĩnD keĩGu õppetta_{lea}Ga tũli-
Ze. anttuD sīs siĩlã koĩtu kãDè. jurĩl mõĩštettuD kolmkũm-

menD viṭṣaanapsu. tiap_seda aṣja, millepäräst polè tädà kohè
 â peksettuD. vanà juri oli izè ikka räkkinD: "antta seda
 vâ tühja_pallast peksu keretäitkit kädè mette. miṣ_sas müt
 aṣjast vël rägìD". vät_tä võis sedaZi räkkiDa, tiädia_â, sē
 peks_ep tē talè omätti miDàD mette. nā sīs mullutti vanà
 laṣṇD teizè ka â lopsiDa. va not sātṇD puhàs naṣsùD mullut-
ti prouwà piäle tagäZi. prouwà oli palùND: " â laak anàm
 keDäGit peksa, nī kaṇGesti kiBè oli".

kui kohtu_ärrà izè püsti siäl piṇGi peäl_oli, kus
 peksetti, sīs vöttis sõnaDe vâ â. pärast ärrà oli eGà korD
 püsti piṇGi peäle läinD. eGà juri_s tohi sīs anàm nī juṭGe
 olla, sai sīs ikka omà kere_täve kädè, naGuṭ eGà teineGìD...

Jutustanud Priidu Rits, 70 a., Kalli k., üles kir-
 jutanud E. Koit 1938. a..(TRÜ T 231, 4-5).

P ü h a.

24. Kalapüügist.

meil polèGìD nōDa püidu. meil on meri kivizi
 täis, kivi rāṅku¹. nī sūrèD kiviD, et ankkur jâB kinni...
 meil on ühè aйнаGa² võrGùD. mustjala pōl on kahè aйнаGa. paṣ-
 lù aйнаZi ep sâ olla, iGà võrGul on üks ain, omà ain ja teinè
 on silmùs. sē vallali ots, miṣseGa sâB sõlmittuD, on ain, tein-
 è on âr³. sē on silmùs. rinnaGövel⁴ on kà silmùs, ain sâB
 sält läBi tõmmettuD. pû lauZe⁵ ja korGìD, mõnèl äij_olè kork-
 kizi, on keik võrGùD pû laušteGa.

võrGù jä_äl⁶ on ikka ankkur otsas, üks ankkur
 peäB piDama võrGù jäDà. kolm nelì võrkku ja seDätti⁷, kuDà
 pättis mehi on. iGà mēs panèB ühè võrGù korDa_mõDa. keiGè
 rohkem on kūs võrkku. üle kuijè, võrGù paël katkeB. me kut-

sume and⁸, ännä märk. sūr kolik on, tuu' on otsas, kivi on aī, mis ta pūsti pēāB. riñdas⁹ on jälle teinē märk, riñnā laūd. sōñna polē tarist¹⁰ pitka, et_tā agā vē pēāl ā paistāB, et ankkur pañduD oñ. riñnā kolik aittāB kañDā ulāl, muñDū ankrū kōiz vīB pōhja. riñnā kolik on nōñDā pitk, piZikke ep kañnā, tuBlī palGi juṽ ikke.

oñ vaGā, lähtvad õhtu võrkku vīma sisse. oñ toṛmine, jāB illemaks. kui jāB vāks¹¹, meñnakse võrkku vīma. sūGiZe aēGu, kui kauGel oñ, jāB õZe jūre, pōtkuṭtaB¹². tā_p pūijā meṭte, on võrGū pōtkus. sē koht, kus võrGū sisse laZeD, sē on pōtk. keiGis kohta ep minDa. üks koht oñ, kus kalā oñ. jāhi sōñna pōtkuṭtama. kesJon sōumeheD¹³, maGavaD võrGū jūres. kui vījē mehē paet oli, vīs mēst siisse sōūdma. lai paet, maGavaD, üks teizē kōrvu. on piZikke paet, kaks mēst kōrvu. kolmeGa kēivāD kauGel merēs. õmiñGu vōtvaD võrGūD välja, kui agā mārGid nāhja on. kui on nī pūmē, ett_eij_ole nāhja, sā ep ośka minna. piha kirikku toṛn on sē meitte märk. pālī kūsē on teinē märk, sē vījakse putkū mājaga ūhte.kumppaZeGa¹⁴ kēivāD kā ulkkas. kui on piline¹⁵, sūremalt jault sēB oDeṭtuD kui lārīB¹⁶.

Jutustanud Priidu Uljas, 75 a., Nässumaa k., üles märkinud A. Univere 1950. a. (KKT MT 80, 8-11).

¹kivirahnusid. ²ain 'võrgu kinnitusenõor'. ³haar, haru.

⁴rinnaköiel. ⁵laus 'lauake võrgu hoidmiseks vee peal'.

⁶jadal, võrgureal, võrkude rivil. ⁷sedasi, niiviisi. ⁸händ, võrgurivi lõpp. ⁹rinnas, võrgurivi alguses. ¹⁰tarvis.

¹¹vagaks, tuulevaikseks. ¹²põtk 'püügikoht'; pōtkutel 'vii-
bib püügikohal, jääb õöks merele võrkude juurde'. ¹³sõudjad,
sõudepaadiga kalurid. ¹⁴kompassiga. ¹⁵pilvine. ¹⁶klaarib,
selgineb.

K a a r m a.

25. Kosjaskäimisest.

koõja tulDi, tōDi vīna. sāl oli sīs kōvaD ja
maGuZaD, kuDā keļleGil rahā oli. keļlēl kehvā peiG oli, tōi
kehvemaD vīna ja vähēm aṇDaZiD omā tuttavāttele, sōBraDele.
nāD antsiD rūDile aṇDi...

rūt keiZ vahest izē oma nāBritte jūres kā vīna pak
kumas... seļlēl oli ūks vanāmōr ēstvāDa, eaks. seļlē ēst jō-
ZiD perēnaiZēD arā. temā ūtles ikka: aṇnā linū, aṇnā villu,
aṇnā sukkā BaēlāD. mēstēl antti pīBu tuBaḱkaD. neṇDē kāsṭ
nōutti rahā. keš ikka valī pēle a, eama oli, sē sai rohkem.
sīs oli vanaDe eitteDel... pakkuṭti nināpakki¹. tōZiD oliD
seltsis². rūDit, teGiD ta kenamaks, nāD paṇiD miDaGi aiZevaD
rohtu sōṇna jūre, et tā mēlDis rohkem. sē oli ūkskeik, mi
pāvāl nāDalis tuli sē keimiZe aZi. kui aGā nī kauGel oli, et
sa rūt oliD... lauppa, neļlašsa, teissa³ oliD košjā-pāvāD.

naGū rūttemisel⁴ oli vanāmor seltsis, nī koš-
jal oli ūks teinē mēs seltsis. izāmēs ehk nināmēs nī vāGevaD
pēle a, eama, et piDiD aṇDma. sē vōis kā poiš olla, keš oškas
ēnnast valja rākkiDa. sa piDiD izāmihe vāttama, keš oškaks sō
ēst valja aštuDa... sa lāhēD kūlāD, puDēl kōttis, perēs...

rūDi kāDē antti ezimene puDēl, niṅG sīs antti
teinē puDēl vīDi rūDi izā kāDē, niṅG kui oli vīna rohkem, sīs
antti rūDi emā kāDē ūks puDēl. aGā nē polē tühāks jōṇD, nē

paṇḍi paṅgale... sīs santtimize jāyke vīṇāḍ paṅgāl. rūṭ lāks
 santtima omale veimevākka tarist. iGā mēs mekkis... menī an-
 dae maīḍa⁵ teṭṭale kâ... aGā vaheet rūṭ paṇi ēzē⁶ ihuZe...
 ōḍe ūṭṭe mulle, eṭ kui rūḍiks sâB, sīs jōme nī, eṭ taēva taṇ-
 ti āi nāē... kuṭ tā aṅBūks oli, sīe ta piḍi vōṭma izāmehe vōi
 nināmihe... minū emā rākkis, eziṭṭi peime izā keiṇḍ kūlmas...
 seḍṭṭi keiḍi vanast koṣjas, seḍṭṭi oliḍ vanāḍ sārē koṣjāḍ...

Jutustanud Miina Iilas, 73 a., Hakjala k., üles kir-
 jutanud S. Tanning 1950. a. (KKI MT 140, 4-7).

¹ninatubakat. ²ligi, kaasas. ³laupäev, neljapäev, teisipäev.
⁴pruudi veimede kogumisel. ⁵maitsa, maitsta. ⁶enese ihusse,
 s.o. jõu ise ära.

K ä r l a.

26. Leivategemisest.

paṇḍi kēBa veṭ pēle. omikku sōtkuZiḍ jälle ära.
 ūsse kerkkis, omikku sōtkuZiḍ uijesti ūmber. leiṁeḍ¹ oliḍ
 keikkidel. oliḍ kaṣṭleiṁeḍ ja kūnaleiṁeḍ. sai laūwā pēl üles
 vēreṭṭuḍ. ahī sai puhtaks tehtuḍ. sōukke pū laēN², vārs oli
 jārēges kâ. sīs sai laānaGa ahju paṇḍuḍ, mul oli piZikke ahī.
 seiṭsē leiBa oli ūks teGū. keḷlū jārēge oli kaks tuṇḍi ahjus.
 muiēṭ teGiḍ kukkē laulū jārēge. pūhaḍe aēGus teṭṭi pīliruGist³
 leiBa... veriBāliḍ⁴ ja verivorēṭiḍ teṭṭi sūremōiZas, kus ma
līZi jūras oli. rāBi GaK⁵ paṇḍi keiGē eḍe ahju sū pēle. sōla
 siḷGūḍ paṇi leiBe siisse. sāremal polē ju vārēkeḍ eilkku sāja.
 silkku tōḍi raṇṇast. keik liha veib paṇna. appuZiḍ kēpsuḍ se-
 Gā⁶, kui kēpsuḍ oli.

Jutustanud Marie Virves, 89 a., Sauvere k., üles k

jutanud S. Kaerama 1958. a. (TRÜ T 298, 2).

tulì pañnakse ahju. ahì sâB arà kōttuD. ruGine leiB
olì kihà⁷ sghès apnemas. leiB sai arà vēreittuD... kihà sēs sai
arà pekseittuD, sōtkuittuD, sai ahju pañDuD jälle. akkettakse sgh-
ma... lēvā kūnā, lēvā leiMēs, lēvā kihā. jalād olid aī. ōū-
nād valmis, lēvā siisse sai ōūni pañDuD. nattukke lihā, appuD
kāpsuD sai mōnē lēvā siisse pañDuD. sai ahjus arā kūpseittuD.
kuDā kēGi tahtas. silkku'p olē nīD⁸ nōñDā sēja. rañnast sai tē-
DuD... kūmā vēGa sai tehtuD kūī. keik on ikka pekri kačkūD.

Jutustanud Marie Paju, 83 a., Nõmpe k., üles kirju-
tanud T. Kõlu ja P. Koppel 1958. a. (TRÜ T 298, 57-58).

¹lõimes 'leivaastja, leivamõhk. ²laam 'leivalabidae. ³rukki-
püülist. ⁴verikakid. ⁵kraabikakk 'kaapekakk'. ⁶sekka. ⁷keha
'astja'. ⁸nüüd.

M u s t j a l a

27. Huñtidest.

ūheGořra onD uñDiD tãZã¹ ranDas anD², kolm lam-
mast muřDanD sija tã³ tene_põlē rañnā perēD. uñDiD lāiñD
lammaste seGā ja muřDanD. va_rēt olì lamBrizeks⁴ anD. tällē
akkatti sūiD meistama, et_kus lamBrine olì. tã āmmerDas⁵ kuD
rākkis, sū putru tãis mp...mp... anDas kiñni. pãrast kolm
āstāD naēraZiD.

sīs saimē uñDiD kãDē liZiDal⁶ anD. ūheGořra aet-
ti vareZe_arjale, taliitta_ea kãak a_eās rahffa valja... lam-
BaD jāhiD⁷ pañGa_pēle jälle anD. aq̄lised⁸ lēksiD, sūDeGa, sar-
veDeGa ja tōrveDeGa⁹ tehti ēlt. puhuziD tōrve, sūr pik, sē
olì tōri...

piZiGe emàne laps¹⁰ ma oli àND, map onD vël kōli kir-
jas ulài uhti. lēksai lūZiZi. kâ tēstē ulkkaas. sellē erī pārast
aetti koDust ā, at_{sa} agà auline oliD àND. uñDi aulistele jā-
gatti uñDi pēraha. ma sai kâ vīsteižēND koppiGuD.

pūDZēD¹¹ oliD mōs. uñDiD lēksid pūstē sišse àND. kolm
untti saimē kādē. pūZēD oliD kaṅGeste mōs kinni. sūreD vōr-
GāD oliD àND, tēZēD oliD teispōl otsas, at ei sāND kauttu¹²
ā mēnnā àND. varūZiD¹³ vašta pūstē sišse. pūZēD mās, aulized
ōilazeD¹⁴ pēle, uñt kabās¹⁵ ēs jōstā, arvas enD lahti pāsD
àND, agā es pāZē.

tēistēl oliD ravāD kâ, āiliittadi¹⁶ uñDiD suṛnuks àND.
sīs vīDi ā. nūiD ō lōppēND, kuD polē mitte ānām, sīs kadid¹⁷
ā.

Jutustanud Anna Vokk, 85. a., Tagaranna k., üles kirju-
tanud A. Kukk 1936. a. (ES MT 174, 4-6).

¹siin. ²and-enD, saarte murdele omane lause lõpul esinev kinni-
tav sõna. ³taha. ⁴lambakarjaseks. ⁵sattus segadusse. ⁶ligidal.
⁷jäid. ⁸ajajad, ajulised. ⁹pikkade puust pasunatega, tõrvedega.
¹⁰tutarlaps. ¹¹püüsed, püügiriistad. ¹²kaudu, kõrvalt. ¹³tõtta-
sid. ¹⁴hüüdsid. ¹⁵kabas joosta = jooksis. ¹⁶peksti. ¹⁷kadusid.

K i h e l k o n n a.

28. Kodukäija.

āvalizeD¹ tuñD kirGu-ajast² kojū niñG olñD üšnā
vāZiñD.

mušt kas' istunD oūwēs juBā, kuť maťtulizeD kojū
tuñD. nōñDā Gut maťtulizeD ezimeZeks suppi sōñD, nōñDā akkand

parZil Dene³ kolistama. vahènème jāGule viàkanD paèGa⁴ sārè
pihtà. sār lāinD lammu⁵ niṅ mādanema. seilleGa Da suriGiD.

sīs tuinD koDu-keiBija paršilt ê niṅ pañD paèGa koì-
De, nõnDat kiṛGi⁶ keinD laè alà. tūma-mihèD tônD pime-mari
laulma. sê lauland, piDand koDu-keiBija ê toimeittama. olì seDà
kâ viinainD⁷...

sīs lõne in tuinD niṅG keinD koim korDa umBer tuà.
keik kaDunD ê. kuḳ kīraittand vâl koḳrà, āGà sê kaùDaṭṭuḌ kâ ê...
ennèm pañDuḌ püssile õBè kuliḌ siisse niṅG laṣtuḌ püs-
siGa põhja tulè põle - āGà aittand polè miDaGiD. in kāskind kũ-
lizid oṣida, āGà lōittuḌ polè miDaGiD ānām.

Jutustanud Liisu Leesi, 72 a., Koimla k., üles kir-
jutanud M. Tooms 1926. a. (ES MT 27, 1-3)

¹hauvalised, matuselised. ²kirikuaiast, surnuaiast. ³teine.

⁴kiviga, paekiviga. ⁵rikki, katki. ⁶tuli, sademed. ⁷visanud,
loopinud.

A n s e k ü l a .

29. Rukkilõikus.

vanasti keik õZuṭti¹ siṛBiGa, ruGiD niṅG oDrè, nīD
veGàD² viGarDiGa³. siṛBiGa õZuDa, sīs iGaṁks omà ē⁴ pīl. sãnd
nipaillu õZuDa, kuṭ kãDè sũnDis⁵. pañD più aluZe mahà, teinè
võttas üle. sê olì eṭteGa õZumine, iGāl omà ezi. seDaZi più alu-
ZeD üle põllù kutsutti viṛaks. sē oli viṛG. õZuJaD siDuZid zna-
masti izi, üks più alume olì üks vihk.

mõizattes olid tũkki põllud, antti tũk kãDè, õZuZid
sē arà, olì pãv selGe, vihuḌ pañnaste paṛma⁷, pañDi unni⁸...
paṛmäs olì sũruṭti⁹, kuḱdäs vaimuDe arù sũttas taluDa¹⁰; sīn

es olè mi,àD (~miDàD), et lû paraat¹¹. oli põld õZuttuD, val-
 mis, sîa pañDi naBrà, tehti naBraks, pêD pêle es pañDa, seDà-
 sanalt tehti vaheks¹². sîs kuṭṭsà õZuZiD oli mârG, sîa pañDi
 akjalGa, vîs kûs viñku pûsti, pêD ulès. kuD vezine aèG, mâr-
 jaks soèB, kujù¹³, sîs es pañDa ilmaaskid¹⁴. nîD¹⁵ pañnaste pê
 pêle, teine viñk pôrDaste tui¹⁶ ulès, laDu¹⁷ alà. kuñDàs viñk
 juhtund oli. keik tehti ühè suGuZeld valmia. più aluZe vôtisid
 sülè, siDuZiD kiñni. poiZiD nañjaks kaks tükki siDuZiD koGù,
 iGaveZe sùrè vihù, sê polè sâDus oñD. siDè saì vâñDuD koGù,
 korD umBer, piâtà vahele, ikkà tui põle piatsid vahele, laDu
 on pânem. sîn es rahitta (rahkimène¹⁸), sîn pištetti ruGis
 lãBì, tõmmatti omà põlè.¹⁹

viGarDiGa nîtvad, teinè tulèB taGà. vôttaB sülè, siùB
 kiñni. pois nîttas. olime sê ästa kaheGesti siDumas. nîDàB eDa-
 Zi, arvaB, et più aluZe jaGù kâ, lõB vahè vahele. vôtta sülè,
 siù koGù. keik valmis sâñD, koGù pañDuD, saì pahN rihaGa arà
 tõmmeDuD²⁰. eina viGarDiGa nîtsid, nîDàB kaks vaGù seltsis; sir-
 BiGa üks vaGù ês, sirp es ulatta lãBì. õZuma vöiB igà pãv miñ-
 nà, kuD ruGi valmis. iZane²¹ peàB leikma ezimeZe più aluZe.
 kuD ezimeZe vihù siùB, kolm korDa umBer kerè kërDa, sîs ep soè
 selG aìGeka. selG soèB ikkà aìGeka. koṭṭà²² sa neid siuD. pä-
 rast viškaZiD sirppiZiD üle aBù²³, kuṭṭ sirp kummuli, sîs sureB
 arà, kuD nî naGù leiGàD, sîs sà sâD teizè ästa õZuDa. keä
 vîmseks õZuma jähi, selle pihta etti²⁴; põiD jähi sū selGa...

Jutustanud Ann Kaimar, 83 a., Hindu k., üles kirju-
 tanud A. Kukk 1937. a. (ES MT 190, 3-5).

¹lõigati. ²nüüd teevad. ³viGarD 'vikat'. ⁴ezi, om. ê, os. eṭ,m.

om. että. ⁵kätte mahtus. ⁶oli päev tehtud. ⁷parmas, üks vihk
 alla, teised risti üle - niipalju, et jõudis korraga selga
 võtta. ⁸hunnikusse. ⁹suuruse poolest. ¹⁰kui võrd naistööta-
 ja te jõud suutis kanda. ¹¹arvu järgi. ¹²pealt teravaks. ¹³kui v.
¹⁴siis ei pandud ilmaagi hakkjalga, vaid ikka napra. ¹⁵nüüd.
¹⁶tävi. ¹⁷latv. ¹⁸rahkima 'raiuma' (nagu "maa pool" tehti).
¹⁹s.o. lõigati, ei raiutud. ²⁰a.o. kõrs ära riisutud. ²¹mees-
 terahvas. ²²kui kaua. ²³üle piha, s.o. selja taha. ²⁴õeldi.

J ä m a j a .

30. Talumees ja kirikuõpetaja.

üks mēz es lähē ilmaagi kirkku, teGi eGā pā
 arGi Bāvā tād kodū. juhtuz ühē korā õppeitta, eaga kogū tē pēl.
 õppeitta, eā ütles: "ma tahtsi sind nōmida, sa abematta lōm. tiüt-
 tad pühā-pāvād ja tulē mitte kirkku. ja kui sa üks korēd
 arē sured, sind pannaste sūdā¹ ja sa tōžzēd sālī jalle üks
 korēd üles. sīs su silmād on lahti, sa nād, et sa olēd pōrgus.
 mis tahād sīz ütelda?" mēz vastab: "mis ma sāl mūd üle, kut
 terē omigust, õppeitta, eā ärrā". - "kuDās tohīd nōnDā rākkiDa?
 - "kuiDās mitte, seāt kui ma peaks pōrguz olema, sīs peād sa
 kō sāl olema, seāt me oleme jo mõlema eGā pühāBe kõhū pärast
 platais".

Jutustanud fonograafi Jüri Kokk, 74 a., Mäe k.,
 üles kirjutanud K. Kurgvel 1923. a. (ES MT 104, 9).

¹pannakse hauda.

K i h n u .

31. Rattatants.

keik vetšid ühē tēzē käest kindi- tüdrikkä ja

naizi ja poissa ja kaikki seGämini, kes aGä vähä viZiB¹.
 sis trZiittašse ümBer_GaoDu², ikka pilli_pärä³. sis siè, kis
 ièZ onD, piä, sē laZèB lahti, akkattašse kūrī-kūrī tañäma,
 pitkäs riäs, juškū kurèD, ikka pilli järGi, iGäveZe valuGa...
 uksest vällä, eūwe, siält laštašse ümBerrinGi, jälle tōaGohè⁴
 senì tañZiittašse, seniGu pillimièZ luGù mǎñGàB. ku siè oša
 leppèB, sis onD keik ošas.

Jutustanud Liis Alas (Kuraga Liis), 76 a., Kihnu,
 üles kirjutanud A. Kask 1926. a. (BS MT 28, 6).

¹viitsib. ²ümberringi. ³pilli järgi. ⁴tagasi.

32. Õnnetus kiviveol.

(lihtsustatud transkriptsioonis).

La¹ oli siäl, laatsimõ², Kiidebä lõppõs³. Sie ond
 Matsalu la⁴h vōi mis tä ord

Mia laatsi puadi ladungis⁴ ning akkasi la²eva mine-
 mä. Õhtanõ aeg oli, vāga jõlm⁵ oli. Mia akkasi sūõga⁶ la²evu
 minemä.

Mia tõosõ üles ning nägi, et tuul tulõb idä puõlt.

Pani purju piäle puadile, ma⁶sti pūštu. Ning siis
 vō⁶tsi suõdi⁷ käde ning läksi taha oša. Ning pda⁸ vali cli
 jaraku, et viis suõdi kēst ää.

Mia läksi jälle uijõst suõti pūidmä. Sai suõdi
 käde. Nägi, et pda vali, et vesi sui¹⁰sis. Aasi⁹ mõnõ kivi la-
 su¹⁰ otsast eišse kua.

Jō¹¹ssi¹¹ taha oša, tõmbasi suõdi sišse ning ühe-
 korraga tegi alt küljest puär kōda olpsti: ning puät läks

karasu-midi! põhja.

Ma^esti ots jäi vee piäle, nda madal meri oli. Mia oitsi ma^esti otsast kindi. Nda vali /tuul/ oli, et päris liigu viis /minu/ vee piäle.

"Nigulai"¹² oli ligis ankrus. Nied nägid ää. Nied tuli¹ mio juürõ puadiga ning tõmmati mia puati ning viidi sõõnna¹³ laeva piäle.

Mio puadi ma^esti tõmbasid kua piält ää ning viisime sõõnna laeva.

Üise akkas sie lae kua põhja ko^elkma¹⁴. Siis akas ti kivä tagant otsast ede otsa viimä. Viimes akkas iest kua ko^elkma - olõss enäm tehä kedägi.

Viimes jäi vagavast:¹⁵ vee müenis¹⁶ maha, lae jäi põhja piäle. Teese umiku läks lahti jälle: vesi tuli juürõ tahakohe.

Jutustanud Mihkel Niit, 72 a., Lemsi k., üles kirjutanud T. Sear 1960. a.

¹laev. ²laadisime. ³Kiideva (Kiidepää) lahes, s.o. Matsalu lahes Kiideva rannal. ⁴laadungisse, täis. ⁵ilm. ⁶sõuga, sõudes. ⁷soodi, purjenõõri. ⁸kõnda. ⁹ajasin. ¹⁰hunniku. ¹¹listusin. ¹²"Nikolai", laeva nimi. ¹³sinna. ¹⁴kolcima, vastu merepõhja pörutama. ¹⁵vagavaks, vaikseks. ¹⁶mõõnas

2. PÕHJA-EESTI LÄÄNEMURRE.

Läänemurret kõneldakse peamiselt endisel Lääne- ja Pärnumaal, s.o. Haapsalu, Märjamaa, Vändra, Pärnu, osalt ka Abja rajoonis. Läänemurde edelamurrakud on lähedased saarte murdele, põhja- ja idaosas murrakud keskmurdele ja lõunaosas murrakuile on ühiseid jooni lõuna-eesti murretega. Eriti ebaselge on piir Suure-Jaani ja Kõpu murraku piirkonnas, mis- sugused murrakud sisaldavad ühisjooni nii lääne-, kesk- kui ka mulgi murdega.

Saarte murdega on läänemurdel ühine konsonant-ühendi puudumine sõna algul (leit, rep), tugevaastmeline inesiiv (verkkus, teides), osalt e-line kaudne kõneviis (ta olle aiGe) jne. Täüpilisteks läänemurde erijoonteks on aga y muutumine p-ks (keBà kiBi, keBer), hi muutumine he-ks teises silbis (kuhè, vahèB), eh esinemine (laèhà 'laiha' 'lahja', kaèhò 'kahju'), nõrgaastmeline de-mitmuse (elaDel, paasaDest) jt.

H a n i l a.

33. 1812. a. Prantsuse-Vene sõjast.

ma olè seet se, east külñ koà, kui prantsus muak-
vas kõis. kaššakkad olid mē sišse tuñ va nappuleuni vašta
veitlema. siš olñ mere äre toñnid üleš ehitatud, et kui venela-
ne lañGeB, siš nēD pištettaDe¹ pelema. kaššakkaz olñ eà mēs,
ütteln ä, tänà ôzi õ vīmane se, eà lahing. kui venelane nüid
lañGeB, siš pištetse nēD pelema, aGà kui dā veidū sâB, siš ei
pištetta. eZimene tilleGram tuñ: pañGè pelema, teine tuñ koà

et: piätke tuli otaa, aGà kolmas kâln ä, et pelè tarvis, et
 veit' on venè omâ. kuzittud, miks pelè pelema piätN, aGà puk-
sê-Den² üteln et: ma teatsi, et venelane õ tuGev, täDâ ei
 veidâ kiäki. ja vanamēZ olle sâN keŕge aũ jinnâ sellè eät. tä
 izâ venD, noh, minũ izâ-izâ venD oli sellèGoŕra muškvas, kui
 pranteas muškva tuli. aGà sis õn üks eäti rätsep seäl, sē
 õn pũ jalâGa. sē õn izâ-izâ onkel. rätsep lâin pĩrittu-
 ze kamri, vetN kãri-kotti, a, ean sellè pĩrittust täis, lâin
 prantelaste ratsavâ vasta ja kummarDan m̃ani. lauln izi nenne:
 keht on täiz ja peä on täiz, nahk koŕ' kaelas koä vël täis.
 aGà sis rätsep vĩn solDattid alla pĩrittuze keldri, sis kuk-
 kun jõmene lahti. sē õ sũndin lugũ. prantelazeD jõn ennast
 kevaste täis, sis õn pikka³ keik mäs. sis rätsep oli sãtN
 solDattid vällä ja laan jũwadâis solDattid sealt ä korjatta
 ja vĩn obũzeD koä minema, mis välläZ olid. venelazeD veitsid
 purjus solDattid sis vaŕgi. keik sũndin ilmâ pũssi paũguitta.
 vanâ punaBart pele izi sellest vël kedâGi tean, et solDattid
 vaŕgi õ veettud, olle üteln, keik ma ilm õ minũ, lõja, taē-
 vâs üksĩ sinũ. eGà täDâ, noh izâ-izâ ikka, sellèGoŕra pelè
 vël vaŕgi veettud. mō mēlis pelè koä keikki asũ anam mette.

Jutustanud Miina Jungermann, 88 a., Rame k., üles
 kirjutanud V. Arulaid 1952. a. (TRÜ T-228, 4-6).

¹pistetavat. ²Buxhoevden. ³pikali.

K a r u s e .

34. Toitudest.

ei sis peĩn kãpsaid eGà kãle. kãlikkuD ja poŕ-
 sanDizi akkatti pãrast kasvattama. ennē peĩn kaŕDulaZigi

mitte. pärast kui taimed ulè jäid, nooppiiti nêd pênra piàlt
 ärà ja kēDeitti kâpsa suppi, pîma pañDi piàle ja keik pere
 seid. kui kâpsad olid jo mahà istuttud, sis nêd alumized
 kâpsa lehèd korjatti keik ä, leiGatti nõaga katki ja kēDe-
 ti suppiks. ei ennè pein siBulast ühti. vanà inimezed kõizid
 otaimas murulaukkuZi, mis meesas kazuvad, siBulad ô aī. meesas
 olid kuà sēnèd, kuà nemmè mād ô, olid prūnid nemmè sēnèd. măn-
 nā sēnèd kazuzid mănDaDe aī, olid na koltsed. ävesēni kor-
 jatti, nêd ô keBād. ka jehvikud otsitti. nêd pañDi neu sis-
 se, tehti luZiGaGa katki, pañDi veē peale ja sis rüibatti.
 kõidi ka kâBalul¹, neid sõDi nīsaṃma, ei oZan neist tehà ke-
 DaGist. enDized inimezed ei oZan ketta marjaZi ja aēga ka pein.
 vahel einama otate piàlt teid ko, eū laštele...

sūGize tappetti lehē ärà. veri veetti ärà, pañ-
 Di leBāleime² sisse ja setkuitti jahud sisse. kui appu oli, vō-
 rettatti jahuga ärà ja pañDi kâpsa lehèd ümmere. tehti igā ühe-
 le üheDašsa³ seuksed piisksed leBād. nêd pañDi kâpsa suppi sis-
 se kēma. sis kui nad olid kēn valmis, teštetti vāṅga sisse ja
 pañDi vāṅgaGa lauwa piàle. pere izā akkas sis jayttama, ikka
 üheDašsa andis keigele perele, oma jau lihà andis koā. ei sān
 mitte omā kâGa vetta...

Jutustanud Tiina Tamberg, 84 a., Nurmsi k., üles
 kirjutanud L. Mikser 1959. a. (TRÜ T 304, 21-24).

¹kâbalaid, s.o. murakaid korjama. ²leivaastja. ³ühetasa.

V a r b l a.

35. Elust-olust.

meije olime siäl olevil sūrè talu-kõhja piäl ja

antšime... koḥjâ â, nüiD meil ò vâhè muàD. kes muàD annàB
 sellè piššè mejale¹. eGà sîť sîťt suà, et suàD kuà vâhà peḥ-
 ku lōmale ja tihvliD² kuà. vâllâs o kuà muàD, peàD jâlġe pàè-
 vi teGemâ. sî ò vanàD iḥnsaD inimeZeD. paèrste³ kui sa kart-
 tuli mahà tihîD⁴, va rûZi⁵ rûḡGâs, aGà sa piàD seitsè pâ-
 va teGemâ. ikke nâD ūhûD tuimâD inimeZeD, tuḥDmaṭta ja tui-
 mâD. sî peġe pîmâ kuà mette suâjâ, pal vei pelili⁶, ta annàB
 ennem omâ lōmale, aGà sullè ei annâ...

tânâ olè na neṭṭer⁷, sūdâ saṇť ja - miš vanâ vâl
 ò, kukkûD piġġali mahâ ja oleDki keva. omiġku ma olî tervē.
 vanâ akkas omale rîDi panema ja ma lâġsi tuBaġku katkma. ma
 peZî rohò â ja keġ, kui teġi äġkiste mu keḥû laḥti ja vet̃tis
 iḥû na vâriZema et - sē olî ikkè eilè mûl iḥû sēs juBâ. ma ei
 taḥtN eilè sūġja ūḥti, iḥû olî ikkè siġe pâris. ūZi ma ūZâ
 maGaZi, ma juťt kui vaòZi kuZaGile. unēs nâġi kuà, et se viḡġ-
 li mînâ tuli, kâġe aġGu olî tâl kâe, ma meṭsi⁸: nâe, tâ
 ūḥust koḥjast tûn nüiD omale akkaṭtust. aGà piâ o mul tervē,
 mûl ò ūġs iâ piâ.

Jutustanud Mari Taalson, 70 a., Helmkülast, üles
 kirjutanud K. Lillemägi 1929. a. (ES MT 73, 5,13).

¹pisikesele majale. ²kartulid. ³praegu. ⁴teed, istutatud.

⁵kruusa. ⁶põlvili. ⁷nõder. ⁸mõtlesin.

enne peZî paranda puhtas, nüiD ô jâlġe nâ paġs
 seṇniġku korD peâl, et peġe anâm arû eGà oṭsa. keġik koḥjâD o
 soppa täis, et sa anâm ei tē, mis sa peàD ūtlema. neîD pa-
 randu ei sâġi anâm puhtas. panè vei tuli oṭsa. mûD sî peġe
 kui puhta seṇniġ, kus sa sî elâD. sî ei elâ kēġi, minè toast

välja. ei mõl pelè pühaBast päeva, ei mõl pelè lauppa ehtad, et_{sa} ennast vahel peZèD, ihù süGeleB nâ kaŋGest.

Jutustanud Miina Metsamägi Kadakkülalt, üles kirjutanud M. Sõöt, 1954. a. (TRÜ T-317, 6)

T õ s t a m a a .

36. Jutt kuradist.

ma pelè kuraDiZi vël näinD. ma oli keppul kaŋja-mes. üks süGiZe lunD ei oinD vël mäs, ma peZi omä sukki ja päätlu; olenDre¹ poeG suetsettas minù jüres paBerossi, vane-maD ei luBanD teDä suetsettaDa.

järaku üke mäs kõiB kaŋjaläDä jürest obuste tal-li ja minä metle, et se_õ vanä tal-meister, ja vīmaš vātta, et ei_õ olè eige mäs. minä kässi seDä poissi minna tuppa tüDrikki-Zi kut_{ma}. neli tüDrikkuD kallaZiD pīma. nī_{ku}i tüDrikkuD ma-hä tuliD kuraDiD vātama, nī läks ta üle mänDi. seilël kura-Dil oli üks jalG muet ja kāBū oli peäs, aī_õ paliDu oli seġGas.

Jutustanud Tehvant Pahlberg, 65 a., Vahemetsa Lemra k., üles kirjutanud K. Mihkla 1930. a. (TRÜ T-118, 4).
Hollandri 'meieri'.

37. Endisaegsest tööst.

jaläD õ ä tapN. kevadest seni kui süGiZeni olè meiz_{as} kōin. siäl_õ mõ tervis ä tappettud. vaene kehvä koht oli ja mud_{Gu} tēni meiz_{as} jāniBäst senis_{ku} mihkleBāni. seŋnik-ku lahuŋtamene, ruGiD, kašräd, ikka kätitse. üks päe kadūn oin, juBä vahēmēs¹ tulèB. piDiD kodū vanemätel kōä abis olēma, rent oli maksa. vaikke sānaGoht oli, kolmGūmenD kaks ruBlä oli rentti. [maad oli] kaksGūmenD vīs vakkamaD, obū ja lehm, kaks

laamast k^õa, na Ba^õl^õ oli sⁱs l^õma. si sa^mm^õu^õzel na Ba^õl^õ p^õt-
ti la^mBu ku eⁱna oli. kaks t^ukki saⁱ u^õle Daⁱv^õe p^õttu^D. s^e s^ur
rihⁱ ^õ a^õl^õs, na^D ^õ sinⁿa e^Da^{Zi} ne^mm^e Bo^õl^e minⁿa.

pe^õllal v^õtⁱti vil^ja, i^kka j^õz^e, k^ur^m k^ur^ma j^ur^el,
p^õa^va te^uz^ust p^õa^va l^õea minemi^Zeni. s^ur^uGa pe^ksetⁱ. villi^D
pe^õst ka^Duma ei s^and, sⁱs min^e sinⁿa te^GaBe^õllale. p^õe^õ l^õae^B
l^õea, sⁱs a^kka a^õl^õs ko^Guma ru^Gi. i^Ga^mes pi^Di te^Gema kaks
va^kkama^D ru^Gi, kaks o^tre. ru^Gi mi^tt^u p^õeva leⁱkka, pa^ks^uD ru-
GⁱD ku pa^õoli^D.

Jutustanud Liisu Jankenfeld, 82 a., Lao k., üles
kirjutanud A. Valmet 1956. a. (TRU T 263, 10-12)

Vahimees, vaht, valvur.

M i h k l i.

38. Kumu küla.

mei^tt^el sⁱ ^õ pa^eBe^õalne m^a, e^õnama^D ei^jpo^õle su-
Gu^Gi me^tte, pe^õl^õ ^õ n^a kui^B, pa^eBe^õalne. kui ro^õhem sa^õea^B, sⁱs
j^ulle t^eB nⁱ pe^õme^s, e^tteⁱs^a o^{Bu}Ze^Ga pe^õle minⁿa. suⁱ ke^r-
be^tta^B vi^õll^a ru^ttu ko^õtses. pa^õea^Gu ta^õtsime meⁿna ni^Zu leⁱk-
kama, tu^õlⁱ j^ulle ^õG vi^õma.

kar^jama^D ^õ sⁱ a^õBa^D, ve^Zitse^D, mu^D se^õal po^õle
kui va ka^Da^Ga ka^mpsu^D¹. la^mBa^D tu^õla^D² e^õhta ko^õe^õ, nen^aD ka^r-
ni^Zet^õpe^õs. ka^Da^Ga o^kka^D ki^Zu^Ba^D nen^a le^õhki. suⁱj^a ke^Da^Gi po-
l^e. mei^tt^el ^õ sⁱ va^ene k^ula. veⁱZet^õtu^õla^D, na^õllatse^D, ka^ttu-
Ze^D mei^tt^el sⁱ ko^õa ma^Dalal pe^õ koh^al, a^õll^enda^Ba^D, v^õtta e^tt^õei
s^õ ka^ttu^Zi^D ^õ pe^õalt.

me^õe m^a pe^õal sⁱ olⁱ eⁿn^e ka^õea^kka ra^Ba. s^e olⁱ
n^a pe^õme^s, s^and pe^õle minⁿaGi^D. se^õal po^õl^õD m^ut^õ kui kure^Be^Za^D,

nâD, kui ära rāvitatti, nâD ô kuëBem. kaä'ka meittel koä
polnD änam kui ükasinua, nâD ikki juBä ô rohkem. sūrèD ravalä-
rakkaD, polè seäl rištigibiZiD eGä koDaGi, neD meittel ô, müD
ei ühti.

iGäl talul ô nelä kolmandist³, seDaZi runtti pañ-
DuD. iGäl kolmandizel ô kibî-aëD ümmer. ma, seäl kuZäGil polè
nâBaëlù kibî-aëDu kui si meittel. si ô naGü üks kibivare. kui-
Baëlù seännikkud sija ô sând pannä.

räGitae, et sija tulè villäBeksu mazin. suur malm-
mazin oile. seiste ühü talu jürea, keik taluD vädäDe omä villä
senna kokku, seäl si pekste keik ä.

Üles kirjutanud V. Noorkõiv Emmu külast 1948. a.
(KKI MT 34, 16-17). Andmed keelejuhi kohta puuduvad.

¹kadaka kämpsud 'äranäritud, äranuditud kadakapõõsad'. ²tule-
vad. ³üks kolmandik kolmeväljasüsteemi puhul.

A u d r u .

39. Hiiekivi.

jäpras oli lauwaßsu mä peäl Ije pü ja kivi sūrè
raoGa¹. aiged oli kolm korä rahaGa veì leBä_räZukste veì sō-
laGa vaottuD ja kolm korä ümmer peä vastu päva kēruüttuD. si
viDi rahä Ije-kivi raoZe. korä läin vira talu karjä-pois kār-
na. chatlen² emä koDü, ei, olè aittan. vīmaks ütlen izä, et sa
kurinahk ehk kõiziD Ije varanduZe kalläl, et kēGi aZi ei ait-
ta. vīmaks rākkinn pois üles, et ta Ije-kivi pealt rahä vetN
ja kui ts kārna jän, viskan ta rahä rukki. izä vetN koittist
rahä, vaottan, pīrin³ kolm korä poizi ümmer peä, vīn, viskan
rahä Ije-kiviZe, tuln ilmä taGazi vāttamatta ära ja pois sän

kohe terve.

korD kōin pärnuet ühè kumira polè mäl riigi eigi oetmas, küln ka Ije-kivi rahaDest, tōn rahad ä ja jōn sari kerteis mahä. kas temä ka aiges jän, ei teatta.

Jutustanud Juri Raku, 79. a., Oara k., üles kirjutanud A. Järve 1961. a. (TRÜ T 5, 4-5).

¹praoga. ²(sõnadega) ravinud. ³keerutanud.

P ä r n u.

40. Tõõinimese slust endisel ajal.

meizä reilnad ja linnä rouwad käizid aiDis ja pit-sie. ollid nä uhkeD ja sūreleZed, et taluBo_osä lapsele ei vättandgi. ütlezid ikka: uih ja aih. ma vaēze inimeze tūdār, pidid takkuze kōrdiga¹ ja siisi-lūzeGa² lina-aittaa tōa käima. mušta leiBa ja mūd alamaD aēsa sai sūija, parām jai keik sakstele. nad käizid oēteGa seittae ja pāde-parkkie³ paitsē-rimas. tōD nād ei meistND tehä.

kūi sai siē tō-inime valku⁴ ja vaēva nähä. ikka pāva teōzust pāva lōDeni tulli väljas ollä. olli sē peällä ehk linä-aittaa. tōD olli na_opaēlū, et sark lēmenDas seiGas ja nahk nurizes. mūdGu rügä tōD tehä ja sūrēD saksād elavad kerGed alū. kis siē vaēze tō-inimeze peäle metles, naGū paerGu rāGittasē. nüid ō keik lehēD tō-inimeze teGemeZest juttu täis.

seukke-seukke elamene olli sis, kui ma vël tūdrek olli.

Jutustanud Liisa Nõmm, 98 a., Pärnu Ülejõe üles kirjutanud K. Mikhla 1949. a. (ES MT 316, 6-7).

¹seelikuga. ²siitspluusiga. ³Pärnu rannapiiestikus. ⁴valku.

41. Kalapüügist.

minu iza aeg on nõnda olnud, minu aegaz nõnda olid küll, aga puikki ei olnud... verguud olid nõdade aegas ka, aga sie akkaz meerra Bük... se oli ni kahaksa Gümne viijendamal veinende ästatte seäs, kui nêd meerrad tõdi. idlasi oli tahku al ja ulu al, nüid kakkuami Bük ongi se peä Bük.

verk, se oli seukke samä ku, euttud linä, rüdiline nagü laudlinä, al oli päel ja peäl oli päel, nêd tükkiid olid kümme jalga ja mis nad pikkad olid, üke lappi-vahä oli küs-seitse jalga, küz ja seitse keppi olid.

meerrad ja karja-aijad, nêd olid ikka tihedamad, mis kutsutti vezi-aijake, oli siukke arva silmadega. neid vezi-aija tükke oli viisteist ja kakakümend tükki.

viimazel aegäl tehti väl niviizi, et ülesse panti kaks merda ja alla kah. nemad püiteid ju kolme-neila Bäl, sür päť oli, enamasti oli, kellä päť, se oli peremäs. säk oli nîmõdi, igä meerra Bealt sai omä sägi, pädi omanik sai põl meerra oza, temä pidid õlitsema, et keik värk koõraz on, ankruud ja püigijure tarvizminèv matterjal oli temä põlt.

jani Bævaka oli ikka lõppettud, kui vezi sõlaks läks, sie püitti muttidega, vanasti sai küll kalä.

Jutustanud Juhan Trimpe, 66 a., Metsaküla, üles kirjutanud A. Valmet 1950. a. (KKI MT 102, 19-20).

P ä r n u - J a a g u p i.

42. Vanaaegne elamu ja töõriistad.

meesdel oli elegattus. räästad olid mäni. akken oli mä Bäl pizikke lap. ega korstant peid. üksä inge ei jolind,

sūrēD aluspaḱkūD olīD. sūrēm ku se reḱ. ūks aēnus tuBā oli.
muist maGās perZil. laBāD olīD. tūDreḱ piDi ikkē laḱmaste
laḱttaZ oiēma. kaḱmēr oli sis rāmi jauš.

tāri neū oli kaḱres. tāri teḱti, eGā taiBē ei¹
olnD pīma. leḱmi oli koā omājaGū, aGā eGā nēD taiBē ei lūpsnD.
se oli na sātṭuD, kui saiD vāllast sūija, sis lūpsid.

pūst aṅGūD, senikku aṅGiD olīD. paḱsūD viḱkattid
olīD ēnāniDūs. leiḱkuZe aēGeZ olīD siṛBiD.

rukki rehē peḱsmine oli vaṛDaDeGa. enne lōDi vaē-
ta seina ā ja sis antti vartta taḱka oṭsa.

vaṅkriD olīD pūst, ei¹olD seāl rauwā kiḱDuGi kiḱ-
Ges. mā-seḱ ikkē teGi neiD kiṛBiD¹ ja kīnizi². aDrā oli jāl-
le rauwaDūḱ pū oṭsaZ ja saḱāD olīD, kaḱs arū oli. teēne rauD
oli teiZē oṭsa_Bāl.

Jutustanud Mari Kask, 76 a., Anelema k., ūles
kirjutanud I.Korjus 1951.a. (TRÜ T 3, 29-30).

¹ kirved. ² terariist hagude, vōsa raiumiseks.

V i g a l a .

43. Vanarahva uskumusi.

(kuṇtsiZi)

kui koḱ rōḱsūB, sis tulēB saDū.

kui ma olēn leiBa aḱju paḱD, sis ikkē sūGa mu-
Zuttan koḱm koṛDa, sis leBāD keṛkvaD paḱsūs. mō emā muZuttas
paēGal seDā_mōDi.

kui leBāD aēhost vāllā veṭṭan, sis viṇnan koḱm
pū_Dūḱki aḱju, et aḱi tūhās ei jāē, et sē ō sē kuṇts.

mō mehē gDē piDās koā ikkē seDā vā kuṇtsi. kui

tâ kottu vällä läks, eie temmas parëma jalä kañnaGa kolm riäti üksë läBe älla niñG siä ällës läks külašše.

keBäDel kui lehmäD vällä lähväd, siä_{ma} ikkë viēka sōla seilä peäle ja kolm tükki leiBa, sōla peäle, annän lehma kätte, ei sänit egnä peäle ei äkkä.

ja kui mā_{aluze}D¹ ô, siä pañnašše leBä rāZukseD naršsu sišše ja sōla koä niñG siä va_{eo}ttad kolm korDa siñnä ko^hnä peäle, kuä tã sūGeleB ja vaššakuma² käēGa kolm korDa kēruittašše ümmer peä ja kolm korDa sūliittaD ja vaššakuma käēGa viäkaD vaatu tūlt, seilG vaatu tūlt ēZel³, ja ütled: "kuš_{sa} olēD tuñD, siñnä miñGū, kuš_{sa} olēD tuñD, siñnā miñGū, ärgū vaksa vahet olGū!" siä ka_{eo}B ä, kui ô määt sänd, kui sūGeleB, ô naGū kiht⁴, sūGeleB nā maGuZaste, rašsi ja sūk⁵kä⁵ nā_{et} verī ô taGä. ei aitta aptēGi_{roh}D eGä keDäGi. kuñ_{si}Ga sâB ä kaottuD.

Jutustanud Kai Vitsberg, 68 a., Vana-Vigala I k., üles kirjutatud E. Vitsberg 1956. a. (TRÜ T 253, 41-43).
¹teatav nahahaigus. ²vasaku. ³enesel. ⁴kihvt. ⁵kratsi ja süga.

K i r b l a.

44. Nõva Leenust.

mōl tuli mēlDe_t keiGē ilūZam luGū ô kirjutta-
matta, nevā lēnust, nevā prōuwāst. mā oli nevā meizās kōkkis.
mā ikka oäkaZi kētta koä. üks korD kästi kreñGliD tehä. eiZ
mēl oli jīm_{et} ullust¹ lähäB. mā ei sänd kreñGliD tehä, ütle-
zi prēlile_{et} mā meēsta mette. tã läks prōuwale ütlemä. tuli
taGäZi_{et} prōuwā voñ paGū tēB izi. prōuwā tuli kōkki. "mie

sest siitâ krenglist tehâ ô! prõwâ rakkis êsti kelt. mâ ik-
ke natke² oškaZi purtsida saksâ kelt...

prõwâ oli parune-šse. êstes lâks mihele omâ suGu-
laZele uñGern - sternBärGile. uñGern-sternBärGiD oliD merirõv-
liD. lahuittaZ â. pärast kukkus allaBõle, lâks voñnile. paGu
oli von paGu...

paras pār oli ämmä, eit ja aijaBaŕpa. tuli nevale,
valged riDeD oliD selGaš. keik oli izê teinD. nevâ prõwâ oli
koš tõkkas. ütletZ, izi olen keik teinD. ketraZ izê ja teGi kin-
DuD. kui â lâksid, anDiZ môle keDratta. anDiZ lenâD kätte, et
sukke³ â. üks naenê auGeZ lenâD â. pühava õminGu ketras. prõw-
wâ teGi igâ pühava sâppuD. mēZ oli vehane, et mâ tahtsi paru-
ne-šseD, aGâ sai kinkseppa selli. ei⁴ olê lašknD maGaDa. igâ
pühava õminGu toksis. igâ pühava õminGu oli täl keigê valû-
Zam⁴. lihatte ezimeZe pühâ õminGu akkaZ vei kašta teGema.
taõB kolks ja kolks. toksis peäle ja teGi tõD. prēli tuli. kui
Da kašta tonkkis, rāmat kâe. " lukkê rāmatitud, tănâ pühâ! "
tâ kervez naeriz aGâ. mōl lâks āmri sañG küllest â, mâ oli er-
mūl. prõwâ panl āmrile uijê sañGâ. ūr oli sulppis⁵. ūriD
paranDas, jaGrattaD paranDas, peâ oli mārG otsas. sê oli üks
mehõprõwâ⁶. sê tules üle tõrvatta ja nāēDättâ tēstete...

Jutustanud Viuu Madrus, 66 a., Kirbla k., üles
kirjutanud A.Univere 1946.a. (ES MT 311, 46-51).

¹ hullusti, halvasti. ² natuke. ³ soe, kamm. ⁴ kõige kibedam
/tõõ/. ⁵ rikkis. ⁶ mehelik naine.

M a r t n a.

45. Noormees petab kurivaimu kirikukotiga.

üks kurivaim olle kiūZānD ūhte nōrt mēst .paññiD

süre vijevakkaze kotti laudi augost sesse ja peha vetnd alt
 ä. kurivaim küzind: "mäs sa tahad?" pois ütteinD: "mā taha
 raha saha."¹ kaskind raha tättä² selle kotti täiz viDäDa.sand
 tä küi viDäDa seDa raha, pelle³ täis sand mette. vanā kuri-
 vaim küzind, tä käst: "kuat sa selle kotti votsid?" tä ütteinD:
 "se on kirikko - kot". tä ütteinD et: "elō a, eā ei jolē seD
 täis sādōD ja kus mēnagi nī paēlō tättä vetā, et selle kot-
 ti täis sā. sis jätnd selle mehē mahā ja läind ā.

Jutustanud Mari Veide, 79 a., Haeska k., üles
 kirjutanud H. Hagar 1937.a. (ES MT 209, 1).

¹ saada. ² teda. ³ polevat.

R i d a l a.

46. Ussidest.

meittal ei oli vanast ulgā ussā, nüid õ näid
 justkū vähemake jänd. kihvti ussā õ koā, nändel õ õdiD selGas.
 ku pištāB, sis lähāB paiste jalG vei kazi. sis tuleB tleGa
 abi vādatta. ku paistus ja kihvt südame jure sāvāD, sis õ ots
 koā. nüid küi tohtriD ravitsevad välja. vanast eis tohtre ju-
 re ei sand, sis pandi mā rohtu. keige parem õ, ku kohē ulgā
 vīna jūwa ja jalG vei kazi mā sisse. me-ni jälle ütles, et sil-
 Gū sölvezi olle koā eā vei sis lasta senū luGeDa, ku ma vel
 väikke laps oli, sis elas meiza pōl koā üks mōr, se teänd koā
 seDa kumtsi. ussi-anneks sis üittiGi. senna sis tuind rahvast
 päris kauGelt koā. ei ma seal käind mette, teā kuDā tā seal
 sis arstind. emā ikka vahel rakkis, annel olle tuaZ mittu us-
 si kesta ja üks nahk justkū päriz us täis toppittud. pärast ku
 ma jo täis tudrik oli ja lēris käizi, sis oli an jo surnd.

Jutustanud Anna Rebane, 71 a., Ungu k., üles kirjutanud M. Randmaa ja G. Toomasalu 1953. a. (TRÜ T 201,7 - 8).

L ä ä n e - N i g u l a .

47. Elust - olust.

nī pik' oīnd naēetē tōBā, et pīrō oīsast kukkoe vī-
mane sūzi mahā ja saṃmaGa paṇDi ūs pelema, vahet' mette peīnt-
ki. mes aēGa seāl maGaDa oli. meeZast vōDi keDrost. kaṇGeD
pīneD loē -leṅGaD piDiD olema. sē leṅG oli nī pīnikke ja ke-
Ge, et lōDiDeGa seDā kēlōtti. mo iZā venD vanā āDō, sē pelē
rehte aēGas mūd mōDi maGānD, kui teizē jalā kaṇnā paṇi tēzē
varva oīsā, kui sē alla kukkos, sīs ta unī oli tāis. teizēD
peīnd silma kiīni sāntki.

omīGo pōlest ūst teūzē ūlesee, tē koDoZeD tōD val'-
mis ja minē meīza leikkama. meē mōDi sē mōlē olō oli, kui ei
jēuwa eGā jēuwa. vā kāBaste mā eit' oli. ta ūtles, et pāva oī-
ea teGin meīzas tōD. ūzi toēmēttāzin koDō. sai ījēl taṇtsiittoD
koā vēl, nī et sīlik ūras¹ kolm pāva takkā.

keik' piDiD teGema, peīnd kēlēgil keṛGem. ma kašva-
zin keṇnō kūlās. kaks vanā-eitte olīD, ūks antšol, teinē kok-
kāl. nēD piDiD jārele vāttama, et lapšēD tohī ūksteist peksa
mette. mā olīn niZokke olīnd, et olīn ištōnD. mo venD juri oli
sūrem. ta teGī ēuwe kaēvō, piZikke āmmēr oli oīsas. ta paṇi...
veDelikko sēṇna sīsse. vēttis kaēvost ja āṇDis mōle jūwa. ma-
ri āṇDis tāle peksa.

Jutustanud Ann Ojatanm, 82 a., Allikma k., üles-
kirjutanud E. Põld 1940. a. (TRÜ T 218, 30 - 31).

¹ kherles.

48. Naiste näputööst.

mènà keDraZin vökkiGa. näppò vahelt jôZis leŋG värkne¹ peäle. kônDla lauð oli. sai värGèn täis, sai ašvel-Duð². kūsükümmenD leŋGa oli paemas. leks-ašvleD luGevaD izi. mo emà luGès: üks kolmat, kaks kolmat. me tahtsime koà vanà sâDoZe ašjo külDa. keDrevarrè ašja ma pele näinD. leŋGàD lõppõttadi kaò âres ä ja pañDi kērenDisse³ plēkkima. kui olid kuēvāD, sīs keritti leŋGo viJoliGa⁴. viJol oli püst. ma kerizIn sī leŋGo. teilleD. sīs sai telGe peale aettoD. ma kuDoZin kakakümmenD küinart pāvas. arilik aZi oli kümme-kaketei.ät küinart pāvas. ul'ttoZe⁵ âr õ kaŋGa tēnè âr, tēnè põl.

Jutustanud Rebaseaugu ema (Lepperk), 90 a., Kullamaa k., üles kirjutanud E. Põld 1953. a. (TRÜ T 197, 13).

¹värtna. ²haspeldatud. ³kõrend, ritv, rõhtpuu, kuhu pandi lõngad pleekima. ⁴lõnga kerimise vahend, niks. ⁵riide mittehargnev välisäär.

49. Tael.

tael kazvāB māDand kazè külGis. eziitaks, kui ta kazvāB, on nizokke pehme, tūmā paŋtakas, sīs üittakse jänēze kāsN... kāsN pañDi tuhā vē sēsse liGoma, sīs ta lähāB pehmeks. sīs koēvattadi ä ja akkatti prūkkima tulè akkattizeks, kui tikka peñnd mette. taēlā tūk peleB pikka mōDa, naGū rabā mättas. tulè kiBiGa lõDi sādē. sē lei taēlā pelema ja mūtku peleB. sīs tehti uhkost ka. leottadi taēla salppettre vē sēs. sīs ta lõB peleDes elkjad sādemeD vāllā, naGò sariZevad jēūlu-Bu küinDlad.

Jutustanud August Soodom, 80 a., Kullamaa k., üles kirjutanud E. Põld 1953. a. (TRÜ T 197, 3).

50. Järva Jaan.

Järvä jân' külottanD rāDioD koā ette. keiND lihula alevia ja kūlanD ühte kui teišt kërva piDi. üteld: "ma kūlan, mis rōtsais rāGiittakae". teižED naern. ta üteln: "lapsē lapšED tōvāD kaštī tuppa ja kūlette, miē muijāl mā-ilmas rā-Giittakae.

Jutustanud Jakob Ojassaun, 76 a., Piirsalu, üles kirjutanud E. Põld 1953. a. (TRÜ T 221, 4).

M ä r j a m a a .

51. Endisaegseid pühade kombeid.

jeülū laūBā gēta tōDi ānāD, tōja, kis neiD tēi, puistās mahā ja ütles vēl, terēttas vēl: "terē, jeōlūd, terē, jeōlūd." lapšED koā sis_vēl vāsta: "terē, jeōlūd, nūid ō jeōlūd tuās."

lapšED ōttaZiD ikka jeūlu, millas tulevad jeūlūd. sīs oliD jeūlūd tuās. lapšED akkaZiD kohē ānttē sēs mūrāma ja saZima ja einu lōppima, ikka tēnē tēZēl vāstaniZi, matēiD jālle ūkateist ānttē sišse, einu jālle piāle, sia_oli neñDēl sūr rēm.

sia, ūwqāsta, nāri gēta, sīs tōDi jālle elēD tuppa. sīs oliD nāriD. sīs, kuDās peremes elēGeGa'tēGi: kui_ta elēD sišse tēi, sīs viškas tūēGaa_piDi ūhē tūkkī vāsta laGē ja kui juhtus jāma neiD tūikkud sēnna laē alla piDama, sīs piDi gā ruškīs kaZuma; aGā kuij_ei jānD, sīs ei piDanD kaZuma... vi-Zatti muDū...

jeõlõ lauba ehta temmatti ristid uste peale kri-
diga, laada uste peale, riha, aluze varava peale, ko, eä üks
peale, ikka välipõle. ma ei tea, mis kuuts eä oli... ma oli
üks veettud mõd, ristid varavatte peale.

näri lauba ehta tehti ristid ja umarõnn rattas
vei ummer risti - oli eä mis kutsi pärast või muu vanä mõd.

näri lauba ehta oli enne valamene. üks aenukke
plekkist pan tehti, sulattatti tinä ä tule peal ja kallatti
kohä külma ve sisse, sis, mis mõdi ta sis läks. vahel oli aze-
me mõdi, vei püsärGä mõdi- pidä suima tähändama. ku tiitõ mõ-
di, sis pidä senna tiitõ tulema. ku kaks na inimeze mõdi õ,
sis pois vettaB naist vei tüdruk säB mehele. nēd elid, sis üve
ästa ennēd.

Jutustanud Mari Pilberg, 77 a., Mõisamaalt, üles
kirjutanud A.Kask 1936.a. (ES MT 32, 8-9).

V ä n d r a.

52. Koolipõlvest.

sest on päelü ästid taGäZi, kui miä kōlis olin,
nē veikselt ei läind kōli ku nüid, miä olin kümne ästane. sis
olli setseGummenD kōlilast, üks aenukke õppetä, eä, üks aenuk-
ke kōliduBa, piñGid sēs ja lauwaD. kōli-õppetä, eä olli villan-
Dimalt - leBakottid olliD ligi, nēd pännime sahBresse. poizid
seizid üksē kēves¹, õtsid, milläs palvē tulēB tehä. peale
aemist vizatti jälle leBa-kottid unikkusse ja eüve jõzma. mān-
Gizime matlaZe māngu. - kōim ästaD käizid kōlis, emä pan
ni malikku jüre kōli...

azemid ei oind, azeme kottid pännime pōniñGule, eh-

ta poeZiD viakaZiD alla. otsime iGà üks oma kotti üles ja peanime kõkki peranda peale, kõkkis tehti tãri kañ. se jõuab alla alla. kõgi perand olli külm, koristajaD peind, izi peessime perandiD. poiziD aitsid vet viDaDa. lauwaD viZi-me valla, peessime seal külmã ve ja tuhaGa. pühãDe aeg vahetta-zime kotti pehku. kõli-õppetta, ea ei laand kinhi jalũ maGa-Da. pãstlid olli pãelũ, iGà üks otsis oma jaGũ. üks tũd-rek maGas, pãstlad jalGes. võtsime nũã ja leiksime pãstlad katki. omikku teuzeB üles, kõgi ei sallind ilmeski teDa, is-tuB kotti peal ja karjũB, miã utsin, et miã teãn kül, kuẽ pãstlad jõziD. leiDis vĩmatti kãtte... - silma pezemene siuk-ke sama. võrkotta² piõgi piãle olli riDa kappazi panduD. vãlles peessime, aGà aigeks ei jãnd kõgi.

Jutustanud Ann Esula, 91 a., Võiera.k., üles kir-jutanud A.Tekko 1957.a. (TRU T 280, 2-4).

¹ kõrval. ² eeskotta.

T o r i.

53. Kuidas sääsed loodi.

uheGorrã tuD vanaBaGãn kikkiBere sõst meõZa - kũla põlt alliste jõe jũre sõ rinDa ja nãind mãs pãelũ oBu-Ze piherDamiZest jãnd oBuZe karvu. vanaBaGãn meõld et^t lei-maksã neid karvu tũhalt raisku laaska minna ja teind neist sãZed, kis imimeZi kiuzaks ja neid kurja vanduma sunniks. sãZed akkanD aGã kohẽ vanaBaGanaD ennast kiuzama ja tork-kima ja vana-ullul peid mũd teha, ku pũst¹ keik sãZed kotti ja lãind teiza jõe äre õpputtama. tẽl tuD jãnẽs vasta ja va-

rüippaZime omäl aṗput pîma puDelaast, tämä_i sänü rüiBaṭta.
tämä käis omä puDelaGa ümmer kaDaṭka puhma. pîm tullî juät_ku
köis puDela-aṁGust vällä... aṁDrès ütles ikki: teil on ilüs
pîm, sūtte, miül_si sünni süija.

süre-näDali rät vet̃tis tešt̃e kolDeDe sḡst tuhka, pañ-
ni omäl pell̃e siṣse. süre-näDali ta kelleGil miDaGi vällä_i
aṁnu. aṁDrès ol̃li_tal vanem poeG. miä emleZi taI puhaDeks üt̃
särkki. tahtis puhaDeks särkki vaimis sãDa - kael_tagust ei
ol̃nũ. kael_tagust rēt süre-näDali vällä_i aṁnu ja aṁDrès jäi
puhaDeks mušt̃a säṛGiGa.

Jutustanud Triinu Lepp, 79 a., Dreimanni k., üles
kirjutanud L. Lepp 1929. a. (TRÜ T 125, 16-17).

¹karjatee, külatee, tanum. ²kirjekoht 'koht reheahju suu kohal,
lõõsaपालne'.

S a a r d e .

55. Endisaegsest elust.

miü vanemaDel ol̃li kümme last, miä olin keiGē vī-
mane saBarak. nüiD kõlit̃tatse lapsi, ku me jemBziṭkad ol̃lime,
kas meiznik saḏDis¹. miä käizi karjäs, teomehēD kälZiD² kiva.
paḷkke viDãDa ol̃li, rükkist, karttuliD tehjã. meiznik on põl
uI ol̃nũ. miü izã räkkis. "lihã on maGē, lihãl sḡla vajã", kīt-
tiz vanamēs³, "inimestel tappa vajã". mudGũ eiDã kehũli peṅGi
pãle. siukst aiGa ei tahaks enãm. naiZēD käiziD linũ teGemaZ,
nähjã õZe. miü emã on kohãl tüDriṭkuks ol̃nũ. sḡ rehē, mis ära
peleZ, teispõl meizad pellũ sḡs, sinna siē ratsaõBuZeGa tul̃nũ
linũ teGema...

nüiD sḡ tḡ pelē miDãGi änam, maṣsinDeGa tehtse,

añnèm olli raake. viila-peksu aigae taatsime mehega kaheksti,
miantseD kohtiD sis olliD.

Jutustanud Katariina Kivila, 64. a., Väljaküla,
üles kirjutanud H. Välipõllu 1951. a. (TRÜ T 4, 6-7).

¹saalis. ²kaalusid. ³s.o. ütles mõisnik.

56. Mõisaelust (katkendeid).

tüdrigiD olli üle kümne küa, ukseänukke ärrä
olli... meizatüD tegiD mõnakse BoëziD. küskümmenD lüpsu leh-
ma olli, talliz olli küa seidu - täkku sakstele, neli tükki
panDi kaleši ette, läks ku kappin... sakstel ei jolnud izi
vaja miDaGi tehja, kuBjæZ ja aëdamiZ juhtiziD tüD. kuBjæZ
eläB praegu allës... meil olli talliBois, kärnäliBois, kaks
karjaBoissi, kaks mamsliD...

nelikümmenD kolm tuba olli, sohvad ja sured kiGu-
doliD olliD siis. kevadel lasti keik ära peake. salis senä äres
olliD sured eBë-azjæD. sis vittu niD värgiD ja ramiD keik
ära. parunil olli sada üliGonDa, kevadi lõppiitti keik läbi,
irmus tü olli. sis akkaDi perandi põnerdama¹. sal minë aida
güni ja marju korjama...

niD saaksad olliD ihnëD sin järjas, es anna perë-
le mitte süia...

neli korDa antti ästaZ veid, neli korDa sai ka-
raskiD ja jõulus antti kleidi-rijë ka vil... miä olin pezu-
düdrik... meile, ku pezüD olliD peake. suvel olli ein ka teh-
jä... kei kahessa ghtul ollime pri. talvë meil olli keDrämi-
ne, tüD olli miZ irmus. pezü mēDeitti nālaGa kätte, sēp ka
ja kanGeD lippeD olliD, ku kätterättigu-pezü olli, sis

peessime omä peZù ka.

Jutustanud Liisa Piirmets, 74 a., Järjas, üles kirjutanud H. Kuum 1952. a. (KKI MT 157, 19-29)

1poonima.

K õ p u.

57. Marutõvevastasest lohust.

sî rohë valmistasse keik näl-uššidest, kui ušši jō-Zù aig on, sis uššid on unikkus, kui m̄a pallas lāb. talve on uššid ühēs unikkus niGù kerä. sū enamattes, vaišt tūDi talve kodù. vaišt on nelī-vīZGūmmend ušši kūs.

jēssū jân' (rīnime ei mäleitta ānām). korjaZ ušše en-nē lōDuZe tärkkamist. lēks olli tehtud, vōttis ušši kēla piDi kinhi ja ās pudēla sisse. ānāmaste korjas mušte ušše. laekis pudēlas, pañhi korGi pāle. uššid olliD pudēlas nīGaūwā ku elis lāksid. kevādelt on temā niGù pīmā tās.

ušši tūkkid, nahād ja pād, mis kuñnameZeGa vāllā tulliD, nīD pañhi levā vehete ja aṇDZ lōmale, inimeZeD, kes ullūd olliD, neilē niGù aṇDis elī.

nūid on sî tādus kadund, pañtti kinhi. tohtred tahtsid vāllā ūri. jēssū jân' tuñDiZ rohtuZid. kui inimene ullus lāks vai uī koēr ammustas mēnda, sis aṇDiZ rohtu. arštīD tahtsid seDā tādust vāllā ūri. rahvāZ olli tuñnistustes ligi jānīl, kes tēendaZid. kohūZ ei sānd miDāGi tehā, meištiZ siGes.

nōremaD ei tā ānām neid taēmeZiD, mis vanāDel olli. paellu szāks¹ tādūzi on kadūma lāind.

Jutustanud Jūri Tamman, 75 a., Halliste k., üles kirjutanud S. Kaarheit 1950. a. (KKI MT 86, 12-14).

¹ seokseid, sihuksi.

S u u r e - J a a n i .

58. Vanast nõidumisest.

taevere valdas laningal olli kahè toruga lüpsik. iGà keBaDi korjattuD porì, mis teštè elatte seGade vahelt läBi tulnD, ja sis lehmäD and pîma mis iřmüs. korrà vana-eit korjand ehta pimeDas, sēzi viDevik ikki višt olnD. peremis piDand laškma, arvand, et karu, aGà pele jułGend kah lastä, et ehk ävleD ei veřtā, lāind vāttama: tēZē talu eit. aGà tēZē talu lehmäD and pîma ja veid mis kolē. seDaZi se kahè toruga lüpsik on üks gā rišt. - ühest torust tuleB pîma, tēZest veid.

sandral olli olnD tegnē vak¹.. peremäx pelē lu - Bänd seDā pūttuDa, aGà korrà keik olnD enāl, sis perenaenē lāind aitta ja veřND kane lahti. olnD küin^{la} otsi täis ja keik olnD pelend. aGà perenaenē pelē anām aēDast vālla sānd. ehtu peremes tulnD koDū - vāttab, perenaenē aittas keBā ku jūrikkas. sis olli peremäx ütlenD, et mis sa pimē omitti tašt lāksiD vāttama. aGà perenaenē suřND ikki ära. sis üks karGe neid viškanD kašti jekke ja laēND mõDa vōlu alla.

Jutustanud Juhan Silm, 78 a., Lahmuse k., üles kir-
jutanud P.Palmees 1932.a. (ES MT 92, 2-4).

¹ Tõnni vak~~ka~~ - puust nõu, millesse pandi Tõnnile (pühale An-
toniusele) toodavad ohvrianded.

3. PÕHJA-EESTI KESKMURRE.

Põhja-eesti keskmurre esineb laial maa-alal endisel Harju-, Järva- ja Virumaal, samuti Põhja-Viljandimaal ja Põhja-Tartumaa kesk- ja lääneosas, s.o. Keila, Harju, Rapla, Tapa, Paide, Väike-Maarja ja Põltsamaa rajoonis. Kuigi see murre on olnud kirjakeele baasiks, on siingi kirjakeelest erinevaid jooni. Sellistest võib märkida kõigepealt pikkade vokaalide diftongistumist (kiël, nuöl, tüü; moä, veart, mõek, süidlane), si- või a-list mitmuse osastavat (eittezi, konitta) jt. Täüpileline on keskmurdele kirjakeeleski üldiselt tarvitusele tulnud de-mitmus ja si-tunnuseline imperfekt.

R i s t i.

59. Vanainimese elu.

mis müno-sugune vanä muld änä, kõberas ja kärsis¹ keik. tē²zēd müno-ealist on keik kadon juBä. se vanä inime ei kolvā² kuškil, mā alla matta, riDeD, ne naGū kaltsōd mu ümmer. eGä tē²zēd nī kaltsus käi kui menä: ei änä vītsi, ei tahä änä tehä keDaGi. mõiZas, seäl ma käiZin tüöl ikke, kui_{ma} vel nuor olin - seäl olēn ma käin lehmī lüpames, seäna on_{mu} teŗvis ka jän. se va peä on kē nī uī mul otsee. käin aGä sin va koples rohō siēs tūrā-tārā, ei oska tiē raja Beäl käija. üks-pä kukkoZin ištmeGa tükkis maha. mul lähäB ju palu aēGa, enne kui_{ma} üles ajän ennast. pävā kē se lüēB

ikke uZinam pähä. ükskord ma läksin valma metsa pähklad
vättama, põle anam mitmel ästal seäl siēs kain, ilm_põhjaattu
mets. no päva jarel ikke tuln vällä. seDä ei teä, kui se peä
ükkes³, sis lähäB se oïD⁴ ukka keik, ei se seiZä anam.

ei nä anam. põle mullu sui näin menä māZikka iBä⁵.
meijē omä va koples sīn va pōeste āres oli ikke kašvan ka mā-
Zikkad, aGā mette üks iBä ei näin. kül mul oli ronimest en-
ne kui sain üle ajä. kui mitte enne, sis ne va kašnäd jāvād
pidama. ne jalād ei tulē ehk tiē mis tahād. ja kařDān sīs ik-
ke, ne va sanDīd teivād, lähvād katki, ma kukkōn ükskeik
mis_pīDī kaheGořra mahä. - se külmene on nōñnä vilets, va-
hest ne kōřvād lähtvād nōñna kinne, et ei külē, tiē mis ta-
hād, siē kaōB pärast vīmaks, kis vanaks jāB, kaōB iGauhēl
ā. sōrmēD o keik vilttu veān⁶. kād ei annä anam kōBeras, ei
sa saunes sārkki selGa anam. - mūnol jāvād maGameZeGa ne lū-
Bakse⁷ koñDīd kiBeDaks. eGā ma rahō⁸ maGā, ma olēn lapsest sā-
Dik kiērlen ja piheltsen⁹. kui ne va keřBōD akkavad juōsma
kořrā, ajavaD unī ā ... kui se viħmane ilm oñ, ne on sīs uop-
pis koēremaD kui ne mūl ajal oñ. ma vāttān vahest mārķ sel-
last ā, mette üks keřBō sitta unik polē, aGā se ihō kiheleB
peāl. tana umikku taloZin¹⁰ maGades-rīDeD¹¹ vällä. sān viel
kerppa utsittaDa¹²... ma ajān nüid ikke üles keppi na.eāl, lä-
hān lūZima.

Jutustanud Liisu Metsberg, 84 a., Vilivalla k.,
üles kirjutanud J.Inglist 1927.a. (ES MT 125, 3-5).

¹ kortsus, kortsuline. ² kölba. ³ hukkas. ⁴ mõistus, aru.

⁵iva, tera. ⁶vedanud. ⁷pahkluu. ⁸rahulikult. ⁹püherdanud, vähernud. ¹⁰kandsin, viisin. ¹¹magamisriided. ¹²õpetada.

H a r j u - M a d i s e .

60. Õnnetus merel.

korð oli nîsukke juhûs. ei oltki ilm vâGà pahà, agà nâBr: pâDi poiZiDoliD vinttis. sê oli ehtal, kui me verkkuZi lâksime mereššs vîma. oli sê môD, et piDime kalâD paDDeski vîma, sîn oliD sõlamis arîD, piDi obuZeGa sinna vîma. nemâD oliD käinud sja! sellës kalâ vôrîs, oliD vinttis. lâksid nat-tukke ennemast rañnast â kui meijê lâksime. temmaZiD purjeD pâDile piâle. kaunis jâmê lâne¹oli merès. nemâD lâksid pur-jeGa rañnast ja meijê akkaZime aêruDeGa jâre! minema. meijê kolmas mês oli kâ kaunis purjus, ei taht seuwameZeGa âsti ak-kama sâDa. teizêD, purjus poiZiD, oliD üks kilumëtter mâD meijê ês. jâ- ja sîs, meijê seuwame nî, et kaks kervu ja üks pâDi nošsus², minâ karGin ikka meijê purjus meheGa, et sa ei seuwâ âsti, izê agà vâttan purjus poissa. nân, nõnê purje ka-Dund vê tahà, ei nâGi anam. me!len, et on ümmèr ajand, ja üt-len teštele. agà lâksime ligi, nâGime, et pelnud ümmèr, agà tûl ajas pâDi nî vilttu. pât ruippaZ eneZe vet tâis, ainult noš oli vê piâl, purje oli vilttu plârakkaDi³ vê piâl, pât oli külleli. me joutsime ikka eiGel ajal sinna ligi, agà mēstak oliD suurm-teZiZeD nâud ês. üks pâZiZ ikka omâ! jeul ârà meijê patti, agà teizêD kaks oliD nî nôrîde sisse mäsšind, nâD oliD paigast â jâkanud pâDi vet tâis nêlamize ajal. kolmâZ mês, sel-leGa oli ikka teGemest, kui tēZê lahti saimè, oli nî nôrîde sisse kinni mäsšind. ja meš sê keigè karDetqavam koht oli: me

panime oma puikseD siisse, oli üks põl tuñDi mõDa läinD, kui taGaZi tulime, pät oli enDa kummuli kõrاند, ainult kül paistis väl vööt välla. ei poizid paleks omal jõul sialt lahti sänd, oleks kõik ee kuppattus kummuli läinD. mehed me teime pädiga sialt mäle.

Jutustanud Priidik Laur, 60 a., Kioresalu k.,
üles kirjutanud H. Reisman 1933.a. (TRU T 97, 7-9)

¹ laine. ² ninas. ³nii nagu ta plärakuga kukkus.

N i s s i .

61. Klu pärast kooli.

kui mā kōliet lahti sain, pidin sGā "šess ärGis¹ käima. moi oli nī igäv, ma kAZin² nuttuGa üšna. n'ēD olid ke-BadizēD "ēD, valtsenad "ēD. neli ärGa oli moi oēDa. izāl oli kevēm sūdā, omal oli alēDam sūdā. omā oleks izē läinD, aGā tā ei soand, tal oli teizu lapsi. "šessi sīs olin ärGie, unī kōpus päle, nutein oīs alatti. mari oli mõst vanem, teDā ei asttud nī. juhān oli n"ōrēm, ei izā teDā aēnD, tā oli izā m'ēlest nī väGā kallie. izā seattiz aGā meñD. süGiz p"ōle akkaZin ärGeGa einamās käima. sīs "šess, kui mā azēmal maGāZin, akkaZin pēale karima ärGa pēale. nēh, laps jāēB koā mureDe siisse. päeva j"ōšsē ja tramBi pēale, aiōtā jāēB seDāZi silme ette. ja sīs "šess koā nēēD aGā, ei soā rahh, sīs omā ütles koā, et lähēB ta seDāZ nüid loļlike vei.

Jutustanud Tiina Järvelepp, 86.a. Kibuna k., üles kirjutanud L.Tammeste 1953.a. (KKI MT 125, 12).

¹ härgi karjatamas. ² käisin.

62. Enne ja nüüd.

ku ma nõr ol'in, sje ei jolnüd kardulaid koa. sui ol'i eä kui pima ol'i, agä muidu ol'i ikka kal'i. inime vet-tis kalla-aätja ja läks sinamäle, ja inimezed ol'id leBuZad ja luštilizeD peäls-kauba, agä nüid on keikke süija ja nüid on inimezed jälis aiGad.

ainukke, millest püdu on, o raha ja sGä sDaGi kei-Gil püdu pole, naGu riGiDênijaD. nêD soävaD raha kül. sin o üks mäs, rautte töl'ine, müd kui tēB glut.

meil ol'i nel'i väkkamad rukkit mäs, kaheksa väkka sai rukkit. tē sīs glut vei miDaGi. ol'id tēD teind ja aēGa vītND, agä ei soa miDaGi. üks sē arju mā olē keigē ullēm, ta ju si väGä kibine.

Jutustanud Kaarel Viruja, 86.a., Nahkjala k., üles kirjutanud A. Sang, 1935.a. (ES MT 158, lo.)

H a g e r i.

63. Kooliskäimisest.

mõl oli ikka ümäs vilets sje kuolis käimine, oli ik-ka pik tje. mā ol'in sīs aiva pāralDel, izā-emā ol'id sial sīs kohā pial, sīs sialt käizīn kuolia, aiva külāvahest läksin lä-Bi, sial ol'id ikka vahel koerād mõ kalläl, ja keBāDe aēG vei na lumēlaGūmize aēG oli sial külā vahel pällū vet, silDa peid sial, mõDā kibā sai sialt läBi käiduD. vahel kukkuZin ik-ka maoli mahā kōā ja sain mārjaks, vuat nā naGu liBēDad kōā niēD kibid sial viē sjes. no kuol läks sialt külāvahest lä-Bi üks kilūmjetter muāD, sje on nüid laGūND, agä üks ta sīs

ol'i ikkà sùr majà, keik ol'i kibist ja kuõlmeister elàs siäl
ja poistel ol'id sahvred, kus ka lēvādükkiD sīs kqà sjēs ol'id.

õmmikku kei' üeksa aeg pidime kuõZ clēma keik. enni
leūnat õmmikku kuzitti pible luGù eziitkə, no sīs tuli reh-
kendamine. nel'i tunDi ol'i meil sīs sedəzi ennē leūnat kellā
uhēni, sīs ol'i leūna kellā kahēni ja sīs kaks tunDi ol'id pēa-
le leūnat jälle. no sīs kui lapsed lahti said kei' nellast,
sīs poiZiD piDiD ahju kütma jama. vahel ol'i juBā pimē, vyat-
ta talizel āl on pāv kellā nellā aeg juBā luõjas. kaks tükki
ol'id sīs korraGa ahju kütmas, sīs na korDamiZi ikkà tegime
sedā. tüdrukud pühkiZiD õmmikku kōliDuBā jälle ikka koā na
korDamiZi, aGā poiZiD piDiD sīs jälle lūwāD vīma, kelleGa
tüdrukud pühkiZiD...

syõmat̃a mind jäetti uhē korra, siē peiD minū sūi,
aGā peiD kuõliruamat̃uid jälle. sjē ol'i na eāmaspā, izā ja
enā niēD käiZiD kirikkus pūhaBa, niēD piDiD tuōma, aGā peiD
jälle ol'id. kuõlmeister ütles sīs, et jäēD sīs syõmat̃a, kui
sa ruamat̃ud peiD murētsend. aGā eke ennēmuiste kuõlmeisterel
ol'i sedā vo'i ku'i ikkà et toksis¹. sùr lindjuān² ol'i ikkà
tal enēZel piūZ ja vgt̃tis sīs lapsē kēē na piusse ja pan'i sīs
pata pats na piusse. kui miēl na pahā nūiD juBā ol'i, eke ta
sīs panēD ikkà piū ghuttama³ kqā, aGā kui nūiD muīDū, eGā ta
sīs teiD sūrt̃ adā keDāGiD.

Jutustanud Juhan Puum, 70 a., Sipa k., üles kirju-
tanud R. Laanes 1936. a. (ES MT 169, 23-25).

¹lõli. ²lineal, joonlaud. ³ghetama.

64. Eluloost.

olèn ikke sî omâ valdas oîD, vaeste inimeste laps
ja... väikke saun, sâna koht, kuâ minâ kaâvazin, suitsu tuâD
tâis. eGâ enne peîD kostant¹ eGâ keDaGi. tuBâ tuli suitsu
tâis mõani. enne oli vaene luGû nûitse elû kervas. plîDâD
s'êS, peîe suitsu. nellâ rûDuGa piZikke äkkèn, piZikkeZeD rû-
DûD s'êS. üks piZikke klyâZi ryâZukke 'êS, et ikke suGû
valGust näGiD. kui me seîjaGi tulime, sî oli kôâ vâGâ vaene
tuBâ, pól oli kiBist. vanâ peremes ei jõeûD oâta, mē olime
nañtukks koBeDamaD, sîs oâtsime.

eks mâ olè keikki tûêZi ikke teinD, kañGast kuDunD ja
kehrand². sê oli ju taline kiBè t'ê. männi pîrGu ikke kiêku-
ZiD, panime pîrû pelema, sîs kehrazime ikke sellè valGol,
jûst pimêDas ei oîD. juBâ pärast tuliD ikke sûremaD lamBiD.
klyâZ oli piâl. eks sê elû oli kehva ikke kül, aGâ elattuD ik-
kè sai. eks lûBi piâ suâma iGaDe môDi.

sîs oli juBâ k'ôl kôâ, pólDeist talvet minâ sain
kâija. kõlitta,ea lâks â, sîs s'ê talve lâks jälle raêZuks.
keî jõeûD ei olè, sê piâB keîGiGa rahû olema. nûiD sa veîD
ju, elDe teGijas, keikki õppiDa. eGâ k'ôl' kõlleGil kahju t'ê,
temâ annâB ju ikke õppetust...

Jutustanud Liisu Iisuk, 85 a., Mõisaaseme k., ülee
kirjutanud M. Must 1954. a. (KKI MT 144, 1-2).

¹ korstnat. ² kedranud.

65. Mahtra sõda.

pīZikke moānDi kais läBi külä. moānDiD mōDā marssi-
ZiD peremeheD meīza. emā ütles mulle: „laps, voatta meis pe-
lēB”. jōZin akna jūre - tuli lehvis üle meēZa. kammēr oli
valge. tēZēD veiksed lapsēD nuṣiD kākki¹.

peremeheD vīDi vaṅGi küindla kūs. vījē vačkane koṭ
toppiṭti peṅku täis, et ta leikkuDa² ei anD - oli keBā kui
kiBi. siāl piāl saiD peremeheD - tāna-ōtsā pētter ja mahtra
oādū kaDalippu tuhat ōppi. antti ōBiD kätte. külmā vē tōBriD
oliD siāl. mehēD kaṣteṭti tōBrisse ja paṇDi linasse.

keBaDe soāDeṭti mehēD ja naēZēD tükki siBerišse.

Jutustanud Toomas Häbarik, 74 a., Härküla, üles
kirjutanud K. Mihkla 1926. a. (ES MT 23, 1).

¹kätkis. ²painduda, vetruda.

66. Kuidas sõõdi.

pühāBā kēDeṭti pā_Dāis kapsa suppi, sedā sōDi neļlāBā
ēhtani. neļlāBā kēDeṭti ūs pā_Dāis ja sōDi lauBa ēhtani. eGā
tuhleiD¹ oīD. neīD teṭti laBiDaGa naṭtukkeZe mahā. jeūlū lau-
Ba ēhta kēDeṭtuD ūksi_Bāni tuhleiD. taṅGu teṭti sāṅGis, kāZi-
kiBil jaṅvaṭtaDi ja sāṅGis seēluṭti kaZukka piāl. silkku oli
koā. aGanaD paṇDi lēvā ulkka. kaļla rūBaṭti peāle, neṅnā eṭ sū
oli punane piās. kalī oli läBi oāsta. auttaDi kaļla. naGā ūm-
mer kroāBitti auk raBā sišse. paṇDi linnaZe jahūD seṅna sišse,
tulist veṭ oṣa ja teinē pā oli vārske, maGūs kalī. muṇDris
[tuhle]² suppi kēDeṭti koā vēl. piZikset tuhled valitsetti ul-

Gast â, pešti puhtaks, eGà neid-kõriittuD, â luZikkaGa takka
kauZi sēs, taŋGu ehk jahù paŋDi koà.

jēuluka tehti vorsti, mauku, oli lihà, tuhleid.
jāmē nizù leiB oli. tehti tuhle koŋmakkast². kēnD tuhled tam-
Bitti kaŋti, paŋDi oŋrā⁴ jahù jūre, paŋDi kapša lehē peäle,
nihukseD veikseD lēvād tehti. sē oli tuhle koŋmakkas, vaŋtla-
Bā oliD sēa jalād, kēDeŋti oà suppi, vaŋtla_Bā minDi kēŋsū
jūre linā-liuGu laŋkma, et sīs kaŋvavaD pikkad linād. vōetti
vīna ja seDāZi ōlDi.

Jutustanud Leenu Erin, 77 a., Toomja k., üles kir-
jutanud M. Must 1945. a. (ES MT 301, 13-14).

¹kartuleid. ²munDris tuhled 'koorega kartulid'. ³kartulileiba,
kartulikaraskit. ⁴odra.

K o s e.

67. Orja-aja elu.

vatlaseD¹ oliD 13-14 oaŋtaZeD plikkād ja puēZik-
keZeD. neil oli leikkus ūks_luGū. kiš järele ei soānD, sellele
oli anttuD nupliŋkuGa² müōDa reiZi. nupliŋkuD kaŋvavaD peŋllu
āres, nenDeGa kuBjās viŋsuŋttanD müōDa reiZi.

minū emā oli pereme tūttār koà, aGà meŋZā tūōl
oliD keŋk ūksluGū.

"miš seŋt vihust viDuDa³, kui mu eZi iēs on", -
sē oīnD ūks vanāsenā. nī ūelduD, kui kēGi kūZinD, et kui pāi-
lū suī vihke oīnD.

ārmās aēG, sīs orjaBeŋvē āl sānD keŋk pekša.
seŋt āst kui priŋjus tuii, sīs enām ei vōēnūD lūija, kui priŋjus
tuii, sīs naD enām ei lūōnD.

Jutustanud Marie Loik, 27 a., Viaskla k., üles kirjutanud A. Kuus 1950. a. (KKI MT 88, 19).

¹viljakoristajad, noored põllutööliised. ²nüüblikuga. ³aiduda.

J ü r i.

68. Matsu Antsul arstitakse sooja leivaga

ristluid.

limu küläs maisu talüs, pelegi kümme oastad tagazi, pojäl olid ristluid aiged. emä tahtis puëga arstida, tegi leiba ja pani pojale tulize leivä ristluite peäle üssekse. siDäs ta kevaste kinni, sizü ta pressis kokku. emä soattis päva metsa teistele süija. teine puëg akkand nurizema: "mis leib sie on?" teized üeld et "mamä külast laenand seilä leivä". ja süöntki leivä ä. kaks leiba sedazi. üks vanä tidruk tuli ehta meile ja ütles mulle et "olä üks eä inime, annä mulle üks kañnikkas leiba, ma ei tea, mis leib seäl maisu on, sie on ni kolä, kaks kuõrukkest on ja kevër. minü eüat sie alla ei lähä". ma ütlezin: "sie on juo anzu ristluite leib!" äis viis meilä kañnikka leiba omale metsa süija, "ma peän sedä süüma, mis temä igize seilä peäl on".

Jutustanud Mari Põldmäe, 62 a., Limu k., üles kirjutanud K. Must 1938. a. (ES MT 240, 14-15).

H a r j u - J a a n i.

69. Kirikuhakid.

kirikku ak on varekse mõdi lind, vähem kui varës, must. temä on tähtjas lind. kirikku ümber o neil pezäd, arva koräda, kui temä kirikku jürest ärä tulëb. nēmad on ikka ki-

rikku ümber, tēvād agā kiak-kiak, laulavaD.

kui elumaja jūrest on nāhā, tulēB surma. ņeldakse, et kirikku aĶ tōB surmā kāšku.

Jutustanud Jaan Jānts, 60 a., Pirsu k., ūlma kirju-
tanud A. Univere 1933.a. (ES MT 121, 3).

70. Pīmapūtīd.

vanast olīD pīmā pūtīD ja kōrē keņnūD. kōrē keņn
olī piĶ, keĶge ānum kōrē jāuks. pīmā pūtīDest sai pīm keņnu
valattūD. olī alaĳti eā paks pīm keņnūs, aĳ olī auk, sealt
sai jūws eād appūD vē.

pīmā pūtīD olīD natūkke ūlē kahē tuōBī, sūremaD
eij_olīD.

vāikkeD ūmmarGuZeD kiviD saiD koĳattūD lāhkre kivi-
Deks. eĶs pīmā pūtīDe ja lāhkritte peZemine olī pārīs nuht-
lus.

Jutustanud Kadri Mānd, 75 a., Pirga k., ūlea kirju-
tanud A. Univere 1933. a. (ES MT 121, 6).

J ū e l ā h t m e,
K a l l a v e r e.

71. Teomes.

rahvās elaziD naGū praēGuGi. nuoreD olīD rēmsaD...
agā tiūme_el ja vaemul olī teinē, niēD kāizīD ūhteluGu meī-
Zas. peremies piDī neīD āata ūmber sūšma. keānāDala ja pūha-
Ba kāis tiūmies koDūs, iĳkā kolme pāvē tāvā·r¹ pañDī kāZa.
natūkkene lihā kuā. silĳku karppi. nīsama piDī peremies ār-
jād āata ūmber sūšma, agā lēuna-tūnnil, keākpāvē aĳal laZī
kaks tūñDī ollā meīZa karĳamāl. ēhta oli karĳulitte kietmine.
ūšsse maGās paĳZīl, agā piDī keĳva noDima², et agā oBune

süija sai. ilma-gæg on ju mitmesugune oïd... aGà siè tüö, mis meizale tehti, sis oleks praeguZe a,ea kohta nî sür, et piaks olema sa,ea-koine.

Jutustanud Ants Laur, 75 a., Kallavere k., Ülee kirjutanud E. Koemete 1935. a. (ES MT 146, 10-11).

¹kraam, moon. ²kõrva nodima 'valvel olema, kuulama'.

K u u s a l u,
K a l m e.

72. Kui ma peksa sain.

minä olin meizä tiümes ja tüdinezin juä ära sellest ammettist. aGà sis tuli revolü-tsjun... viidenDal oastel. meisnikkuD akkaZiD rahvast seDaZi tapma. rahväs tahtis meisnikkuDest lahti soada, et soaB kerGemaD elü. seDä teäB palü rahvast, kée seäl kiërizee oli.

minä kukkuZin koä neñDë meisnikkuDe kätte vañgi. veetti minD süDa-üösse vañgi ja viDi kolGä meizä. seäl tahteti minD mahä laeka, aGà sürë tellimise järele jäetti inG sis-se.

sis omnikku meiateitti mulle seäl, et soan ihu-nuhtlust. ja sis panDi minD piñgi peäle ja teinë mee oli jal-GaDe peäl ja teinë oli peä peäl. ja kaks miest vastakruti akkaZiD luoma. akkaZiD pekama nī, et riDeD pealt olid purü ja ihu taGant järele. ja verD oli ko,è nī Baillü, et soappa-seäred olid täis. ja sis lasti lahti ja aetti jälle meizä tēnima. ei peäZend ikka ä, akka jälle, ku naha_Däis kâ oli. pärast tulid teizëD revolü-tsjunid ja sie veittis meisnikkuD vähä keikkuma. sis akkaZiD meizäZi müima ja minä vaene vet-

ein ka kohà...

minà olèn siukkest peksu ja ašsa kül kannattand.

Jutustanud Kustas Kaufmann, 86 a., Kalme k., üles
kirjutanud E. Koff 1949. a. (KKI MT 74, 10-11).

A m b l a.

73. Endisest mõisa-elust.

enne_jo aetti naiZi kuà vabat_päivi¹ teGema. minù izà
olì lehtse meizàs vīnaBeremes. emà olì sīs kuà känd meizàs.
olì sīs ikke siäl keDränd_ ja leŋGa kerind_ ja nisukkest tūēD
teind. temäl oīD sīs enēZel veŋkē laps. aiDames ūēld, et jū-
rī on izē ūaata oīsa meizàs orjamas_ ja nainē veikse lapseGa
kaiB viēl vabat_päeval. temä kuld seDà, ei sīs olē enām kuà
lāind, ei sīs olē senā järele suāDeŋtuD. oliGi sīs siē aZi
seDāZi jāēnd_ ja temä pelē kuà enām meizā lāind. izà känd
ikke meizàs eDāZi vīna_Beremest.

kuī siē ūs aēG tuli, temä taht sīs vāllast vālla
minna. kūwē mehē oīD, keš seDāZi taht sīs minna. riakkind
sīs sellest ašjast ärrale, muīDū ei suānd paəsi. ärrā pelē
taht paəsi anDa, last peksa... izà olì keiGē tuGevam miēs,
teDà sīs piDāttuD keiGē enne akkama pekama. siē oīD neŋnā
ēhta eZi, pjāle päevā viēru. minù izà ūēld enne kui pekama
suāDuD akkaŋta, et kaš teijē tohiŋte eāteks pjāle päivā viē-
ru_vel keDāGi peksta. ēks prouwā olē kuà seDà ūtlemist kuld,
lūēnd izē kāZi kokku_ ja ūēld ikke: aŋ vīna-jūri tjaB siāDust,
aŋ vīna-jūri tjaB siāDust." ... jāēnd sīs seDāZi pekamaŋta
siēGoRD keik...

Jutustanud Miina Freimann, 74. a., Oja külast, üles
kirjutanud E. Tammar 1934. a. (ES MT 139, 1-3).

Vabadiku, saumiku teopäev.

J M r v a - M a d i s e .

74. Tallaja.

nä minù emä reakis, et nemäD oïd otsä rahvaGa kaGeste pahäD. eka_olè emä izè kohè üksakorD näinD, kui ot-sä mart tulD kohè reDeli alt ja oteè kohè temä selGa. selGe otsä mart oïd, küi ta müttanD ja tallanD temä eöläs. kui ta ihù läinD kohè üleni märjake. taï oïd küi miële, et_ku pa-hema jalä sùrt varvast lïGuttaDa, sïe piäB ä kaDuma. eka temä katsund küi lïGuttaDa, aGä pelè suänD. vïmaks kaDund izè-eneZest ä. tà läinD izä jürè ja üeld: "katsù, kuDä mu jükseD keik märjad, kurat käis mu söläs."

sial perès oïd üks vaBadiK, siè üeld: "katsù temä sùrgi naDizi¹ vei karvu euäDa, peletta neïD, sïe piäB ä kaDuma. "eka oli suänki. kui sïs siè vanames läinD voimile maGama, akkanD tenè memizema ja ümizema, izè terjunD naGù karpseïD iemalle, ikke üeld: "mie_tè kuraDiD sè tulette ot-sima". seät suatti² kaDund ä.

Jutustanud Ann Abrams, 75 a., Orgmetse k., üles kirjutanud M. Priidemann 1927. a. (ES MT 49, 1-2).

1 rübalaid. 2 saadik.

A n n e .

75. Ussidest.

minä ušei ngelamest pelè tuñD. ma metsas ikke äZin vanäD koDinaD¹ jalGa, sukkäD ja pästlad.

sīn laGèDai s^uDi BiàlGi ma nāGin uhè àèta ušsi. sīn samàs ulè, ā tūtār lāind kūZikku māZikkeid ošima, kolm uš-
si nāind.

minà olèn kũlD kũl, krōn' olla piàs /ussikuningal/.
kui sellè krōni ā vejtāD piast, tulla se vāGi keik' kokku.
uša tulla sīs neñnà et inimeZe kallale. sadà rāGivaD. minà
olèn kũl mešas kāind ja uša nāind, aGà krōnilist ušsi ma
pōlè nāind.

uhè ušsi ma olèn elūs mahà l^uūd. tešZè tũDrukkuGa
olime mešas, temà viākas māñni ošsaGa sadà ušsi. vattè uš'
sai tigèDaks. tuli kōhè a,euGa kallale. aGà se oli vihāne
uš, temà ei sallind sadà, et teDà jārèl vizattī. temà viākas
kuivand māñni ošsaGa, et minè. jānè uš'oli kōhè.

annà akkas kēppiGa l^uūma, ütles: "minè t^uō maūra!"
(maur ja juhik ja veñmāl, sē keik' ūks). minà tein kuivand
māñni, sīs leimè sellè ušei mahà.

Jutuatanud Tiigi Anna, 81 a., Pulatu-Aru k., üles
kirjutanud M. Must 1951. a. (KKI MT 99, 48).

Ivanad kulunud jalanõud vm.

T ü r i.

76. Rehetoast.

niukke¹ lūkkand - ūks oli, pulk oli külGes. tem-
maZid sadàZi mōDà s^uōnt eDàZi. ūksè laūd pjal't lahti, eelle-
Ga² sīs pidid nāGēma keik', añjuD kūtma ja keik' pidid teGē-
ma. eGà Da eie nihukke eelGe oīD naGū nūid, ta oli viñGu-
ne ja suitsune vahel. eGà kāmert pēid enne, nī Bañlū oli
uīs, et kuā toittu veis pañna. aūGū valGuZel tehti keik' arā,

keDraZiD, kejeutti kaŋGaiD ka ... kui aŋju k^utti, sⁱs p^uol
u^st oli lahti, aⁱt oli jälle maDäl u^sa, sⁱe oli jälle kiⁿni.
teine oli aⁱt u^sa. kui suitsa jö vällä läks, paⁿDi u^ss^eD kiⁿ-
ni.

peⁱD akkent^e eGä koⁿnaat³ keDäGi tu^al... e^ka^ta /s.o.
u^s/ oli na^ttukke jälle ke^rGemas, eGä Da sⁱe pe^al u^st⁴
oⁱD. eGä laps^eD jeⁿuⁿD teDä lahti te^mma^ta. s^ur^eD tüDrukkuD,
poⁱZiD, piⁱD p^uksa ja^lGas eGä keDäGi ja inimiZ^eD eläZiD ja
eläZiD vanaks vi^el. suitsu tu^as keⁱk ka^svand. mis sⁱäl oli,
piⁿGiD oliD, me^mi pa^k, ku^a pi^al i^stuZiD ja raijuZiD. keDä
sa^s veⁱD seⁿna tuppa pa^ll^u paⁿna, peⁱD r^umiGi. maGäZiD sⁱäl
saⁿma tu^as. oli u^sa ta^kkune te^k, ta^kkune linä, gl^eD oliD sⁱs
al^usko^t, pa^llaD gl^eD. eⁿne ä^tleZiD ta^kkune palak^ka, eⁿne ei
kü^lDGi linä nim^e, palak^kaD. sⁱe oli ta nimⁱ. ke^lka ko^t'pe^a
aⁱ ja... ke^lkaⁱD paⁿiD ko^ti.

min^u se^ges jö akkaZiD shittama, sⁱa te^ti jö akⁿaD
ette. gl^e ka^tt^us käis pa^ll^u kau^wemini kui nüiD neD pilppa,
Ga^ttuZ^eD. kau^wa se^ga ke^ataid, mit^meD ä^staD koh^e.

Jutustanud Leena Linkberg, 84 a., Väätsa k., üles
kirjutanud H. Viires 1951. a. (KKI MT 142, 4-5).

¹niisugune. ²sellest august tuleva valguse valg^el. ³korst-
nat. ⁴just.

P a i d e.

77. Köiekeerutamine.

ma teGiⁿ ju iZ^e köⁱj^eD ja ohj^aD keⁱk, eGä ma pu^et
läiⁿD neⁱD o^tsima. kan^ep ka^svas ü^le min^u pi^a. nüiD pe^le ka-
ne^ppiD ku^skil. ikke li^kku viⁱzime vette ku^a, aGä ta ni^ail^u

ei olid kui linad. leugut olid, teene ots olid muas, teene olid
jalgaDe pial p^uol leBaniZi, ammad eⁱee. pealmene kais piale
sutst ja sutst, sial lake tumaks.

sie tⁱe mis tahad, ohjad ja koijed, keik said teh-
tud. kevemad olid uoppis kui nuid neD n^uorid on, mis vaBrik-
kust tulevad.

uks siukke p^uor olid, se olid seena siēs. seena siēsa
olid lastud pulk, p^uor kais sial otsas riingi. kolme giⁱerZeks
kuā. kolme giⁱerne olid se paräs kōis.

76. Pastlad ja viisud.

ikke olid nahk pastlad. olid ikke suappaid kuā, igā
uhel peid, agā ikke olid. pastla nahka tehti seDā sammatti.
enne ei parkkinD kⁱēGi, karv pialt ā, jalga. pastlaGa on iā
kaija, kai naGū sukkis.

minā tegin eonā āl ikke vīzād. vīzād pa^ueuGōrest
olid ikke ette. pastlad veitavad vⁱē siēse, vīzād laZēvad
vāla. viāk on rištilene. pa^ueuZi olid suāda kūl. pa^ueū k^uor
sai temmatta lehki naGū sārē paēlād, naGū riñm jāB. siē sai
tast viāk valmis tehtud. kohē kā peāl tehti. se on ruttu
valmis, eGā sial läheGi kauwā aēGa, paēlād tahā, kervād jā-
vād melema p^uole, kuē paēl läbi käib. samma m^uōDi kui past-
lal. vⁱē siēs seizie nādāl otša viāk.

koDumail kūl ma pelē viākaDeGa kainD, agā einama!
olid alaṭti vīzād. agā ma olēn seDā nāinD, et uks aijama
miēs kais paiDes viākaDeGa. eGā ta seileBarast, et tal peid
suāBast, agā ta tahtis nāidatta.

Jutustanud Kustas Valmsen, 86 a., Seinapalu k.,
üles kirjutanud M. Must 1956. a. (KKI MT 100, 29 ja 31-32).

P e e t r i.

79. Koolmeister kukkus jäähauku.

ma olèn koà päëv o'tsa nurkka seiät. sië tuli neä-
namuòDi. kuõli, õppeõtaja panì meid jäd pohastama sūre krävi
põal. temä riitsuttas¹ seäl igä ghta, kui kuõlidumhiid olid
lõppenD. sië pohastamine tüttas meid H. meijë rajuzime
jäle aügü siëse ja panime ghukkeze korra luhD põale. nīGui
temä riitsuttama akkas, kukkus sealt kroavi vië siëse. sië
akkas ta meijega mürama, aGä sellest ei aīdanud viël. sië
teinē pāe panì meid päevaks o'tsaks nurkka seilē trahviks.
seet päevast ta enām ei lāind riitsuttama. temä oli üks abi,
õppeõtaja. vanä kuõlmeister sai seDä külda. sië ta sai seilē
kēest mürada². kuDäs sa tohiD nīmuòDi tehä, et panēD lapsēD
omale jäd pohastama.

Jutustanud Gustav Värk, 70 a., Sõrando k., üles
kirjutanud L. Nelke 1950. a. (KKI MT 87, 13).

¹tritsutas 'uisutas'. ²tõrela.

K o o r u.

80. Ma kahatsen.

neṁGulaZ oli üks niukke sep, melemad naiZeGa lõykke-
Zid. siZ rahväs riakkizid ja loriZid et, kui nēD olid kahekkB
si üle väilla¹ lāind, siZ mieZ oli iēZ lāind lõgatteZ ikke: ma
kahatsen, ma kahatsen. nainē oli järele lāind ikke: miē teh-

tuD, siē tehtuD, miē tehtuD, siē tehtuD. nainē lonkkas tihti.
siē oli niakke vā lomp²s vanamea... siē saun paerGa viēl allēz
siäl.

Jutustanud J. Toona, 64 a., Rõhu k., üles kirjuta-
nud R. Toona 1938. a. (ES MT 232, 1-2).

¹valja. ²lompaija, loriseja.

81. Libahunt.

nainē olema un'Diks käinD ja siäl on sūr kivi oïD,
kus ta omä last imettas. tudruk on last oïD. kui tuD ehta,
on läinD lapse_{oïD}ja kivi järDe¹ ja lauld, et tulē omä laasta
lakku²tama. siäl kivi piäl oli tai nahk. pärast viiskas ta
nahä jälle ümBer. üheGoõra lapse_{oïD}ja teinD kivi tulizeks.
ja vizand sīs nainē nahä jälle kivi piäle, izē õeld, et kär-
za_{aïs} oïD taGä. lapse_{oïD}ja õeld, et küläs ker²vetakse siGü.
ja sīs on nahk ä ker²venD ja ta on kodü jânD. ei soänd anäm
un'Diks käija.

Jutustanud Aadu Lillemaa, 90 a., Valila k., üles
kirjutanud M. Noot 1961. a. (TRÜ T-315, 5-6).

¹aarde. ²imetama.

J ä r v a - J a a n i

82. Jõulu ja vana-aasta õhtul.

kui minä olin allēz nuor, siē tuõDi glēD tuppa, aä-
katti passi lüõma. siē süõGilaud oli keskpaikka perandaD, eļ-
leGāp oli laūwal ja siä prād'oli laūwal ja süõDi sei²tsē kor-
da üõsse.. kaerāD tuõDi tuppa laūwā alla. siē om²mikkul läksi-

vaD enne valGeD lautta, valaſti kaerſte peale puſlile glut,
et mörGaks äſti, üldi: tere ommikkud ja iad üt oastaD.

Jutustanud Anna Lall, 82 a., Vajangu k., üles kir-
jutanud H. Lutrik 1953. a. (TRÜ T 183^a, 3-4).

83. Keeleuurija.

meil käis ka üks üliGõli tirektor vei nuõrem proh-
ve-ssor sîn iGasugù senù kûZimas. otsis vanù inimeZi, kes on
sîn sünDind ja kaevand, teizi ei taht. sîZ enne kûZiz ja se-
leſtas, sîZ lazi meil seDaZi senù õlDa niGù teijeGi. taI olid
nîZukkeZeD väikkeD valGeD lehèD, sîZ neñDè piäle kirjuttas
keik üles. seet on ikka mittù ästaD. me olime sîZ juBà sîn
tuàs. kolmDei-ätkümmend ästaD olème sîn tuàs. me vanà maſa
peleZ mahà. sîs sînsamaZ maſeà üksè ièZ vetiiz meid eèGa üles.
ja kûZis kohè keik enamà aùGùD ja aſsaD ärà. oli nîZukke nu-
rem mièZ, üks kolme-nellaGümne ästane. käiz rattaGa...

Jutustanud Maia Uustadt, 68 a., Paistevälja k.,
üles kirjutanud J. Leppik 1951. a. (TRÜ T 10, 3).

K a d r i n a .

84. Leeriajast.

lièri ajal käizime tüel, eGà meil aèGa oìD. käizi-
me prouwa tuàs tüel: kea noppis sulGi, kea vièrettas erneid,
keas valis nîZù siemet. sîs sai vièl linù suGeDa jà keDràDa.
sial glì kohè üks neliGümmend vokki. piſGid mis istuda elid,
lukkatti kokku ja vokkid tuodi välja. aGà pient tüed neutti

küſ. liigemalt tädrukkuD peksiD reijegi¹, nemäD saiväD lauBe
sauna, aGä kauGelt eeda_i suänd. lier temä gli, aGä eka_tä
orjus ikke giD küſ.

küster, kui kirjã luettuD sai, säs akkae täčD luGe-
ma, aGä aeilest ei riakkind kiēgi, millä sa neD piadükkiD pä-
hē gppiD.

kohē ezimezel päväl miäraſti kokkãd ja kuBjãe. meil
olĩ ikka ilus kuBjãe küſ, palmasat eli. õppetaja miärae.
kãis vettis meid lauWale. neilã nãdala päraſt tuli taGãzi
ilmaillē. juBã säs olĩ üDiſ kãea et juBã kuBjãl tüttar, säs
tüttar suri mullu sã. säs olĩ [õppetaja] küſ ehmatand, et
kuſ minũ silmãD olid. ei tia kuDã ta niZukkeZe ka kuBjãst pa-
ni.

Jutustanud Anna Soover, 80 a., Palmse Võsupere k.,
üles kirjutanud E. Tammar 1935.a. (ES MT 160, 12-14)
reht, rehesid.

85. Suur kivi.

küssalu väljal¹ on üke sũr kivi, jah, arvãtta nõn-
nē vĩZ jalgã piK ja nailaGarſti kohē ja silē juſkũ perand
sĩn. sinna siēse on nelĩ tohuſtumba sũrĩ riſti rajuttuD, üke
kaks tolli arvãtta sũGavaD nieD riſtid. ja sinna on äēta va-
nũs kirjuttattuD piãle, üksaDã nelideist, ja siãl on sie ne-
lĩ kuniGãd piDand leũnat sũõma. sie vana, aēGne aZĩ piãB mãles-
tuZest seilõl rahval olema. kivi nimi piDi olema küssalu riZũ.

Jutustanud Ants Pãhel, 84 a., Suru k., üles kirju-
tanud S. Soosaar 1932. a. (ES MT 90, 11).

väljal.

86. Kodukäijatest.

koDu käimizest nimeŕtatta¹ suŕnuŕte inŕGeDe m̄a piäl käimist. koDu käima akkanD iŕkē ainult kuŕjād inimeZed, keŕik, kee eiGeD elū ei elānD. miēs, kes pallū jēi ja naiŕt pekŕsis vej iŕmZast vanDus, akkas koDu käima. niēD ka, kes eiGet suŕma ei suŕD, kes enŕDiD izē tapsivāD vej kes on riŕtimatta mahā maettuD. koDu käima piDaDa akkama ka niēD, kes ennē suŕma miDaGi taht, aGā seDa peŕlē t̄aiDeŕtūD. kui naiŕnē leZest luBānD j̄ādā, aGā ū,esti mihele lähēB, akkaB vanā miēs koDu käima.

saGeDast ilmuB koDuGäija inimeZe nāuGa ja enamaste valGes riDes. kukkelauluGa leppēB koDuGäija vej m̄a piäl.

viēl nūiDGi pietta mattukseiD niGū suŕt piDū, tappeŕtta menī luom ja kutsuŕtta keŕik suGulaZed ja tuttavad kokku mattukse-piDū piDama. siäl tulettaŕtta lahkunD inŕGe miēlDe, sūija ja jū,a ta mälestuZest.

Jutustanud Mari Miller, 87 a., Katku-Raudlepa k., üles kirjutanud A. Pahplum 1951. a. (TRÜ T 8, 15-16).

¹nimetatakse.

V ä i k e - M a a r j a.

87. Porkuni härra.

veikē-mārjā kihēlGonnās porkkunis valitsend vanaste iŕmus tiGē äŕrā. kũ ta vaēvanD ja piŕnanD ja izēGi tap omā alamaid. üheGorrā tüōvaimūD kanD sellāZ einā sūlēDäizi.

Ärrä vihastaD, et süleDäijëD IIGä veikseD. piät kohë karju-
ma, et mutkù veDelevaD muìDù ja teùGanD mittù teulist keigè
eìnä süleDäitteGa tikki. süleDäijëD keigè teulisteGa jänd
viè piäle. näkkineijù viZänD vièl muDà eìnäsüleDäije piäle
ja süleDäiz kašvanD veikseks säreks. teulizeD tgust särele
seizma ja tül ajanD säri meizà ärrast kaùGemalle. ärrä üp-
panD luetsiikkušse ja teulistele järele. ärrä mièlDinD jällè
näkkineijule. siè taht panna teist kalù oijattama, et nièD
gèGe ei äkkaks. näkkineijù temmanDGi meizaaärrä vette ja ka-
DunDGi. teulizeD purjeittanD särekkestel kalDale. nièD säreD
piDaDa liikkuma vièl nüiDGi.

Jutustanud Otto Siimu, 81 a., Vao-Mõisamaa k., üles
kirjutanud A. Pahplum 1951. a. (TRÜ T 7, 10-11).

V i r u - J a a g u p i .

88. Tont.

eks ennemuinà nēidaZi ja tonttiZi ikke oìD. nã sîn
riZukula taGä, meijè olime üheGoõrra üeD siäl, sîs sialt pere-
mes reakkis, et neñDè küläs oli ühèl mehèl tont. miès oìD en-
ne uoppis vaene, aGä va tont veDänD mehele nî pailù kruami
kokku, et rikkamBa miešt pelè oìD terves küläs. miès meeld
sîs, et lähän teizè kuhà piäle. tahänD tonDist lahti suàDa.
no iakkene küI, miès äkkand pãvã vierù äI reijaI ašsu kuhen-
Dama¹, pelè tonDile senäGi lauZunD, et kolima akkaB. toni
küLD, et peremes kolistab, roninD kuà lakkast alla ja üeld
izè: "nüd tarvis aGä kikkud² likku panna, omme lähme üde koh-
te". eGä tonDist nî keigest lahti suànD, siè luGès keik inime-

Zu tahtmaizeD ja metteD Ë.

Jutustanud Jüri Prillup, 81 a., Rünge k., üles kirjutanud H. Olderman 1937. a. (TRÜ T 94, 5-6).

¹ne all aeju kohendama, ²paetlad, jalanõud.

S i m u n e .

89. Värvimisest.

käBiD kiēDeitti pa,eaz ära ja kuṁnaṁti vezi väile läBi arvā rīde. siZ valaṁti vezi taGaZe pa,easse, liZaṁti silmasinet¹ jūre ja aetti kiema. siS paṁDi leṁGaD siisse, kiēDeitti tuṁD aēGa, prūṁ oliGi valmie.

kaZēleheGollane tuli nīvīzi. kaZē lehēD koṁjatti, kuiṁnāD veṁkēD² oliD naGū ireGeṁvāD viēl, siZ oliD ästi teṁvāZēD. jälle kiēDeitti ära, kuṁnaṁti läBi rīde lehēD väila, paṁDi jälle ṁṁṁnā samatti kiema ja paṁDi māṁjad jūre. siZ veiz värviDa kaē linast veṁ villast.

siS leppāGōrevärvimine. leppaG^uōrēD k^uōriṁtasse neēkeZeet³ n^uōrest leppast, paṁnaṁsse pa,easse, kiēDeṁta ära, kuṁnaṁtasse läBi rīde ja paṁnaṁsse jälle silmaēinet jūre. kuiṁnēD lahja veDelikku, siS ēāD piēzi⁴, kui roṁkemB on kuṁri, siS tulēB prūṁ.

kanēBikkuvärvimine. paṁnaṁsse jälle pa,easse, kiēDeṁta ära, niēD tulēvāD jälle nīsa.mā läBi kuṁnaṁta ja praṁhiD väila. siS paṁnaṁsse nattuṁke kūBāramuṁsta⁵ ja silma_sinet. viṁ ēṁk leṁG ēāB ālīkkas roheline ēṁk roheṁkkas āl.

siBūlaG^uōrēD kiēDeṁta ära, seṁllele ma paṁṁn nattuṁke māṁjad ulṁka ja tuli prūṁ. me āṁ ütles suōGaēṁṁteGa⁶ vär-

vind, pand kübara muata ja tulü muut...

Jutustanud Kai Altvälja, 65 a., Venemere k., üles
kirjutanud E. Raiet 1940. a. (ES MT 280, 1-2).

¹sinist silmakivi, vasevitrioli. ²väiksed. ³niisugusest.

⁴beeži. ⁵rauavitrioli. ⁶sookailudega.

L a i u s e .

90. Papagoi.

ühel prouwal eli jälle pappagoi sünüD. se eli ku
reakkimize selgest gppind. keik prouwale eli ära reakkind, mi
kõgidudrukkuD elid tehnuD. ühegorra prouwa eli tuonuD linnu
ja kaakinD leunast ära pradi, aga kõgidudruk lähnuD kõgist
välle ja kas' eli taga linnu kinni pistnuD. no aga miä näd
teha. kõgidudrukkul peinuD müd neu, et tappis kaasi ära ja to-
gi prouwal kaasi pradi leunaka, aga pappagoi vahtis keik pealt.
ku prouwale pradi lauwaale viedi ja prouwa süma akkanuD, pappa-
goi istunuD lauwa nukka peal. prouwa akkanuD pradi võtma. pap-
pagoi nõguttanuD pead, õelnuD et kaassenbrad'. prouwa õelnuD, et
ei ole kaZin, seDa on küI, aga pappagoi keerranuD ikke: et kaä-
senbrad', kaassenbrad'. aga prouwa ei suanuD aru, prouwa metles,
et pappagoi ütles, et pradi on kaZin, seät pappagoi ei meistu-
nuD puhtalt üldä, et kaasist tehtuD pradi.

Jutustanud Julius Sildvee, 67 a., Sadala k., üles
kirjutanud H. Lutrik 1955. a. (TRÜ T 268, 6-7).

91. Endla järvest.

endla järv on juBä vanast äät külus. ÕlDašse, et juttä kivi olema ka siäl. peļē seda näind, peļē seDä aēGaGi nī paļlū. eGā sē järv enām sūrēm aZi olē, akkama teinē kin-ni kašvama. ēs kaļDas on pōl muDā pēhi, ōhēs kohāZ ŪlDašse olema līvā pēhi. enDla järvēs kašvāB aGā paļlū jēēBuDeIIZi ja jēē,anIZi, lapšēD tōvād ikke koDū. anīD on valGe ējjeGa, rōZiBū ējje saņatsēD.

ūks mēs olī laind sīn järvē piāle partta laēkma. partta ikke ŪlDašse olema siāl. sē mēs tōD paļlūt ei vītšind tehā, kolāZ vahēl pūšsiGa riņēi.

nō jāh, laind sīs rūBaGa¹ järvē piāle, aGā rūp laind ākki ūmBer. sīZ olī sānūd ōhē kūņkka oša järvēs. ni-sukke järvē sēs piļlirō kūņGāZ olī oīnD. koēr olī laind kūh temā jūre siina kūņkka oša. aGā kūņGāZ olī nēnnā veiklane oīnD, peļē kahte āsti kanDa taht. naD akkanuvaD vajuma. sīa ta olī siāl āppi karjund. ēnalizēD olivaD taļle omā rūBaGa āppi sānD ja ta ārā pāstnud sialt. oleks meļemaD ārā uppunD. no koēr oleks muDuGi ujūnD kaļDaļle, koērād on oZavaD ujuma..

Jutustanud Marie Sookail, 70 a., Endla k., ūles kirjutanud E. Turu 1953. a. (TRÜ T 192, 8-9).

¹lameda pōhjaga lootsikuga.

P a l a m u s e.

92. Endisaegsest elust (katkendeid).

rēDi tōDi kāk, et meļiza ķērrale¹, ja mēs lāks vī-nā kūkki. teine ommik paņDi lihā ūmmikkuD² piāle. ķēvaet toņ-

pitti takkudega kinni ja vidi meiza vaimudele³ süija. omast kätt oli ju koht. vanä kriskä⁴ vižatti kah piäle kisse⁵ küpset-tatta. pima lähkrid ja lõva kohtid. ni kavva Gu nädal otse kannä sükki järele. sīs lāksivad teizēd jälle koš tahetti. emä vahel ütles, et ma tulen ikke leimast kodu lehma lūpama. ei tulnud kedaGi...

keik sänanaēžēd kušutti appi meiza tūd teGema. oma tū tahtis teha, tuli käsk üksē ette, mudGu meiza. minä olen tūkkil kūt käinud kaera nītkas ja odrā ja mis oli. sai kūt tūkkil käija. kui oli vägev meiza vili, sīs mehēd kantšivad aḡGuGa ēst āra, minä jälle taḡa rīžuZin.

kui vaimud tulivad meizast kodu ja lähnuvad vihtle-ma kei kaksteistkümmend, sīs vizanud veḡ kaēla ja [see] jānūd verest. et lauBa ūzi ei tohi vihelda, et sī on sūr paḡ, ikke sekaamast āra vihelda. emä rākkis seḡa luGū... nūd ānām seḡa ei jolē, nūd vihtlevad ūzi ja pāval.

ku ikke vanä pärk kertsi piḡas, sīs mehēd lähnuvad naitukkeZe rīdu - ja sīs üks tēmmanud teizel keḡGē leḡvā ja lihaGa aBeme āra. sīs pärk vetnud kanZikku, akkanud plahvima teist - kaē eijolē valus.

Jutustanud Mari Lõoke, 80 a., Soomevere k., üles kirjutanud E. Sarvik 1929. a. (TRÜ T 105, 5,6,8,13).

¹mõisa korrale, s.o. mõisa teopäevi tegema. ²puust nõu.

³teolistele. ⁴pann. ⁵kiisku.

93. Õnnetus.

temä käis sinna üle järve vahast tüssse, tammesäre omale. ükskord läks päva aeg trüBaga¹. ei tää, kas tal si me lä läks käest ära vei kuDa ta sinna järve kukkus. järv omad nähnuvad² küi, nad tähnuvad kuhja ein järve nukkäe, si ta loBistaa järves. ta üttel et, este jalad ei püttunu pehja, aGä temä omäZ ujuda ja, nänä kättega seüda ja, sänü vöre põle, ja ku sänü trüBä võrest ju kinni, siis olnü ja mel et, nüid ikke jän vel elama. kõli, izä ütelnud et, nüid tijü ristitB ennast piätlaZest³, aGä temäl ei olnud trüppa ja ei sänud kigi appi minnä. järv omad ütelnuvad, kuät me siis saime tulla appi, kui sa väGä süGaval olid. sis lähnud tammesäre ja nür perenaene nähnu et, märkead riBeD ai ja päl ja lähnud siis kambri ja, mämmä annud omä särgi ja undrukku selGa. nänä kauwa omad küizivad, temä kodu ei räkkinud ja minä ka ei nēudnud, kuDa si oli.

Jutustanud Kadri Ant, 79 a., Raigastvere k., üles kirjutatud I. Org 1930. a. (TRÜ T 106, 7-8).

¹runbaga, lootsikuga. ²olevat näinud. ³baptistiks.

94. Hilemägi.

meil on üks nör kõlmsister, selleGa käizivad vattamas seDa ijemäG. kui nēd ēätlaZed on läinuvaD sinna kummar-

Dama IjeZiD, sîe lăinuvaD, jaĥ, aĥjû lûwăD oĭnuvaD jaġGaDe vahêl ja muštăD kašĥiD seljăs. Ijemăe piăl kummarDaZiD ja siăl aġ ohverDaZiD jêe jăres - ohvri kivi siăl paêrGu. siăl on kiviD ũhês kohăs, miš peġe peġluks teĥtuD, nêD oĭnD aũDa-De piăl neġl êătlastel, kes neġD ijeZiD kummarDaZiD. nêD on paêrGu siăl... jănê [Jũne] văljal... IjemăGi... jănê külă. kivi on siăl paêrGu văljal, reġnũ talũ toă taGă. ta on mă siêse vajũnD, ta oĭnD ênnê kêrGe. ma kăġZin ũheGoŕra, jaĥ, vătamas teDa.

Jutustanud Anna Priks, 87 a., Kaatvere k.; ũles kirjutanud A. Tamm 1933. a. (ES MT 107, 32-33).

P õ l t s a m a a .

95. Endisest elust (katkendeid).

minũ iză oġi ju saDă uăstaD vană, ei kũġD. aetti vŕri, ei kũstuD seăt, eġ'nî vană oġi. ũessasaja neġġanDal uăstal meġjê tuBă teĥti.

mină aiGe peġe oġDi, mitte ũĥte păva peġe aiGe oġD. ainult lăkkastava kŕhaGa olen ma kiġBũs oġD.

mină olên aGanast leiBa kuă sŕnD, kui ma juBă kŕ-
lîs kăġZin, siă leiB lăks paremaks. kăŕDulD paŕDi vahest lē-
vă sekka. minũ emă riakkis, kui temă lŕris oġD, luštivere
tuDrukũttel oġD tŕreD kġZăD ũhês. tŕomês lăks tŕŕle, lēvă
siêse tamBiġti kăŕDulD kŕġGê kŕreGa. măġj_olê kuăkil măl [mu-
jal] elănD....

vaBaDiġkuD elaZivaD reĥeDuăa. vaBaDiġkuD kăġZiD
tiũl, saiD seġlê ieăt talust sũġja. ta kăis tŕZê talũ ieăt

kuà, kuè ei j_öld. ta piDàs kuà lehma, et ikki pîma suàB ja. inimeizi clî enne rohkem. nuïD on taluZ ainult üks ja kaks inimest. sūrèD reheDuàD olîD, elaziD reheDuas...

vanàD majàD olîD pimeDaD, veikke auk oli. õzi oli pēruDuli. eGà kōkkiZiD ei öld, eGà unDamen'tti ei tehtuD, korātenē peïD keļleGil piāl. eļGest olîD tōliDe peñjād. jā-rîD olîD kuà. iGàs perēs peïDGî¹ tōliZi.

Jutustanud August Kütt, 92 a., Kõrkkülast, üles kirjutanud H. Kullaste 1952. a. (TRÜ T 87, 5, 6, 8).

¹polnudki.

96. Turbalõikus.

kui ma laps olin, eGà sîs turvast sūrt leēGaittuD, kōtti rohkem aGuDe ja pūDeGa. plîDà alla āZime ka aGū. lēwà ahju sai muⁱDuGi pūDeGa kūtta.

pärastpõle akka'tti juBà turvast leikkama. turvaleikkus oli enne jāni, menī akkàs ju mai leppust. vahest oli mē vēl külmettanD, nī et pärast muilla āmist tuli laēta sulaa

nōremal rahval oli sîs leBū laijalē. koGū kulā oli koŗraGa raBàs, õmmikkust ehtani. keĩGē raskem oli muⁱDuGi turvaleikka_eal, seēt menī laēsis veitta turvast menē seitame koŗralē. vahest ei palē aūGū sehest vāllegi. iā leikka_ea vizās turvaD kūtte, kiē kalDal oli, sē pūidis kiñni ja panī vaņkre piāle. enamjaGu vētti oBusteGa, keļ oBust peïnD, sē ās kāruga.

õmmikku sōDi enne koDus. keākoñmik vîDi rappa järe-le. eGà keļleGil sūrt aēGa olnD, sōDi nīZama pūstijala piāl. leūnā oli ikke pikkem, sîs veetti oBuZed rakkest lahti, ot-siitti menī vařjulene koñt ja ištutti mahā sōma. vahest veet-ti nāBritte lēwaBāts vej pīmanēu ārā, anDis otēi, enne kui

kätte said. üks näbrid teinud pärast jälle tagasi. vanemad inimesed püüsid naitukke magada, aga ega seet sūrt keedagi välja tulnud. nōrēd teGivad omā temppa ja kiš_sē magada sai.

ēhtaBōle peind sedā luēti enām nī pallū. seig jāi valuzaka, vahest oli piā ka vėl oēmane, mērg turvās on ju raške. ēhta seēdeitti meDā karjādēd kodō pōlē, nī_ēt tolmujut tagā. oli niGū pulmaroņG, lauldi ja traillitti.

Jutustanud Maria Turu, 83 a., Anikvere k., üles kirjutanud E. Turu 1961. a. (TRÜ T 316, 1-2)

P i l i s t v e r e .

97. Kodukäijast ja surma ennetest.

leBaverest suind üks tüdruk ā ja käind kodū, seēlund aganaid ja läind ilBattes rehest mōda. ārra_i uzū, läind vāttama. näind ja ēēGand: urttalu vana an. tüdruk kadund sīs nī_ēt sinist suitsu naitukke järele jānd.

ku_mā allēs mehele akkaZin minēma, puDēl oli juBā kēZ_ja, sīs meijē keī jāi seizma ja_i tēādnd, mis aēG on. ja sis_mā lāksin vālla kamre otsa, külēn, veiksevāllā pōl taōt-takse naGū lauDu, aga kohē rāZikke aēGa. ma mētlen, et juBā akkab valge tulema. lunā peāl akkavad inimesed rākkima. rā-Givad pāris kevasti kohē, aga senadest arū ei sā. akkavad traillittama ja eāl lāhāB kirikku pōlē. muī akkās sīs naGū irm ja ma tulīn sīsse. kuī lālāB allēZ ezimest korDa. sīs sain arū, et allēs pōlē ō aēG oli. aga veiksevāllā märt su-

99. Umbluu.

keväDi vi minēkku aḡG, kũlsime, akkaZ ũks koṛD: oēh!
oēh! oēh! inimest kūlaZiD ja vanāD inimest leiD rišti eitte,
ūtlezid et, si on täijesti umlũ, mis ta mūd veib olla. seniGui
jād arā lāksid, sis jai vagazes. aḡa tulli tēnē kevāDi - ak-
kās jalle nīsamu: oēh, oēh! inimest vāriZeZiD: täijesti vīm-
ne pāe tulēB, umlũ karjũB. aḡa vīmātti olliD sinna menēD vāt-
tama lāind ja, lāind sūrē krāvi jūrDe ja, ja nāind et ũhest-
kohast vezi vulizeB tazakkesti, aḡa oēh-oēh olli ikki ũhtelu-
Gu. ja inimest ũtleZiD: si olli täijesti umblũ, mis ta mūd
olli. kiGi ei tiādmud, mis aZi ta olli, ja kartsid niku i-
mus kohe... vezi vulizes... kas sai olli midāGi, seDā ei tiā.

100. Pisuhänd.

...juṭ olli vällās nī, ei piZuānd kāib ja sis, vaht-
sid ḡhtalt ehā ajal ḡwes, et kui ũks... ũks tulē juGā, ja
siukkē jušku aḡu oind taGā; sis laānũD sellē talũ aēDā piāle
mahā, kus ta tahtnud seDā nũZi¹ vīja, sis oleva jānũD terāD
jārele. sis rahvās ũtles nī: noh, eḡa talē omā talũ vilī pe-
lē, seDā tēi piZuānd, ma omā siimāGā izi nāḡin.

Jutustanud Rõõt Kimmel, 65 a., Odiste k., fonogra-
feerinud 1922. a. A. Anni (ES MT 104, 9-10)

¹noosi.

101. Mardisandiks käimine.

käēZime mārDisaŋDiā ja kaDrīsaŋDiā, poēZīD-tūDruk-
kuD kokku. ehiŋtaZime¹ kīk rīDeD ārā. naēsteraŋvastel olīD
kīrmiD² ēs. laūlsime, siē laēti siēse. piŋlimēZ lāks keiGē
ēs. meiġē keiġē roppi Gauppa siēse, tanŋs lahti. tanēssime
polġkat. menest kohast antti ġunu, vīna, rahā. ku rahā saē-
mē, siē vġetti rahā kokku ja tehti mārDisaŋDi siimman. teġime
riŋġmāŋGi. āZīn koDūs sārGi mahā, liġeks sai. vahest piēsin³
puDeliGoŋGi peāke, siē mōnuttāZ ālē ārā. tanēssime valtsert,
raġkanġakki⁴, pāBeljoŋhī polġkat⁵. minūl olīi kaŋnel kah.
kui minījaZ olīi, siē kāēZime kah; minījaZ olīi leBūZ inīma,
koŋralik.

Jutustanud Juuli Pirka, 77. a., Valma k., ūles kir-
jutanud M. Reimann ja E. Hints 1957. a. (TRÜ T 281, 19).

¹ehtisime. ²loorid. ³pistsin. ⁴krakovjakki. ⁵papiljonipolkat.

102. Aianduse alalt.

marġu tāmmū¹ eiġolē, keiġē muštāD rāētaD eġiD ārā.
tāmmū ei sā ġunu ka. miūl mineva āēta oġsāD olīiD nī tāiZ et
toēD olīiD aī. kevaDi sai ištuttuD kūmmē vai kaksteiāt tuk-
ki. iZī ġakkāssin², oŋ ūks lāBī punāne. minēvāsta olīiD ūhēl
ġaol eZimeZeD ġnāD otses. oles piDānuD samlaġa kiŋhī māēsima.
ilu-ġun, aiġst punāZe ihūġa.

kui puDēs³ müġiġile lāks, siē olīi vīs-kūs ruBlē ki-

lù. praèGu vījaēse vāraḱkiD⁴, ei sâ vaštu veṭṭa, polè pūṭṭa.
inimest⁵ kâēZiD korṇamaZ, iḱḱè omà koḷmGūmmenD ruBlà pāè.
tāmmù muṣṭiḱḱiD eiḱḱolè, kūḷm veṭṭiZ ārà.

nāè, sīn aḱna aī vaḷGe klār. krūṇ on sūresà kaZunD,
tāvē ei jeṇwà jārele. eiḱḱolè tāinD⁶ leḱGaṭṭa oḱsi, etḱlaè
kašvāB pāleGi.

jaḱkaāsin vanàD pūD ārà, miš tāvest āZ, ruṭṭu lāḱs
kaZuma. tāmmù jaḱkaṭṭu on kaṭṭlane, kūḷm oḷḷi kaZuḱD ārà rik-
kunD.

jaḱkuD veṣṭṭašse kevaDist taḱve ārà, oṭṭtašse lī-
vā sīa. miā veṭein iḷḷem⁷, lāḱs ka kaZuma. sī āṭa leḱGaāsin,
pūD oḷḷiD juBā īrēGeṛvul, lāḱs iḱḱi kaZuma.

eZimeZe ilmasēa aēG oḷḷin tarttumāl, peremīZ ūṭles
tūṭreḷḷe: tū vēraḷḷe uBiniD ka. miā meṭleZin, et miāma neṇ-
Dē kaṛDulaDeGa teGema aḱḱān. miā ei tāḱnuD, miā sī uBīn on.

Jutustanud August Kiis, 61 a., Pinkska k., ūles kir-
jutanud S. Kaarheit 1950. a. (KKI MT 84, 25-26).

¹tānavu. ²jatkasin, proovisin. ³poodides. ⁴vabarnaid. ⁵ini-
mesed. ⁶tāinud, tāidinud, raatsinud. ⁷hiljem.

4. PÕHJA - EESTI IDAMURRE .

Idamurre esineb Peipsi rannikul Tartu, Jõgeva ja Jõhvi rajoonis, ulatudes Kodaverest kuni Iisakuni. Peale Peipsi-äärsete kihelkondade kuulub idamurde piirkonda ka Avinurme ja suurelt osalt endine Maarja-Magdaleena kihelkond.

Idamurde tüüpilisteks tunnusteks on rohke õ esine- mine kirjakeelse o asemel (eitse kehè, eràs), d esinemine nõr- gaastmelistes vormides nagu maDùD, kaDùB, paDàs, samuti y säilimine labiaalvokaali kõrval (läëvukke 'lõoke', survùB 'surub'). Laiemalt kui idamurdes esinevad sellised jooned, nagu diftongilised vormid ne-, s-sõnadest (vaènlaiZi, küZi- muizì), st-lõpuline tranalatiiv (sürest mehest) ja vad-tun- nuseline imperfekt, konditsionaal ja isegi kaudne kõneviis (läksivaD, gleksivaD, jätnuvaD 'olevat jätnud'). Omapäraseid murdejooni esineb eriti Kodavere murrakus.

I i s a k u.

103. Meheleminekust.

ennèvanast tüDrikkuD maGaZivaD aittaDes, ja neil glì iGàl uhèl pailù peidmehi, ikke vîs, kûs peidmest glì iGàl uhèl. ja kui neD käizivaD jûre, siZ_nad teGivaD keikauGu tük- kiD, veivàD¹ vaZikkaD lakka_ ja van_kriD lakka ja veittivaD ëvvè verava piàle... panivaD lähkriD rippuma_ ja - aGà ukkamenemist

eli vähämb uoppis ku nūdsel ajal...

minul eli neli peidmast. kui mā lein rehku², kei-
lele ma lähän neñDē uġast - uhel eli siē viGā, teiZēl eli
siē viGā, kolmandal eli siē viGā, aGā ühele ikke vīmast lāk-
sīn. siē eli, kuġ eli nārū ja kaltsus naGū rāBala kaupmes,
aGā izē eli menūs miēs, ja lāksin menū piāle, ei vāDand uh-
teGi ilū piāle, kui lāksin kihlama tēmaGa ēppettaja ette, sīs
keik meizā ēv³ lāks muġ mustast ja ma meġleZin, et keeki je-
le⁴ sañDile lāhND, aGā minā peān just - minā lähän just sañ-
Dile. aGā nīGāvva kui jō izē akkaZin tāmāle rīDīD seiGa te-
Gema, vīmast sai kehē ūks vīks miēs ja elazime elu, aēG kehē
ūht, ūht iāD elū, ja suri ārā, neñnā et egnā ei vahelDand⁵
mitte elades. kui kešja tuli, sīs kutsus minū keřvāle kāmB-
ri ja añDiz minule kakakūmmenD vīs koppikka sīs, et eētāD
omale koā uhē siġsirättikku-lippū...

Jutustanud Ann Mölder, 69 a., Kesavälja k., fono-
grafeerinud J. Arike 1925.a. (ES MT 104^b, 4^a).

¹viisid. ²pidasin aru, rehnungit. ³õu. ⁴keegi ei ole.

⁵ei olnud sõnavahetust, tuli.

A v i n u r m e .

104. Mõisahärä ei taha talumehest halvem olla.

oh sa isäakke, kaa mā nūd mälġttan neid luGūZīD,
mis vanast ennemuiste kuā ei juhtund. eke vanast riāGittud
kuġ neid luGūZīD, aGā ma elēn naD keik ārā unestānd.

eke meizāārā eiD omā kūDimahēGa kuZaGīl trahte-
ris üömajal. akkanuvad suōma. ārrā vuattaB et kūDimies pa, eB¹

veilevale siŋkki piäle, meŋleB et kuDà ma suaks nûD naitta,
et minà saaks talumest ikke paremb elèn. taŋlind sis suõlâ
tëriŋGaD ja rapputtanD iëriŋGelle vel suõla piäle ja aŋkanD
suõma. kûDimis kûZind, et aulik paruni ärrâ, mis sa iëriŋ-
Gelle vel suõla piäle rapputtaD, et eiks sie iëriŋGas glè jo
izëGi suõlâne kûl. aGà kas sis veŋ peind rašvane kûl, et sa
viël siŋkki piäle paŋid?

eiks nämäD â keiksuGu ullu, keš'si tiäB kas se aZi
ni uŋ eliGi.

Jutustanud Aliide Lauringson, Enniksaare k.,
üles kirjutanud J. Pihelo 1957. a. (TRÜ T 293, 29).

¹paneB.

T o r m a.

105. Ennemuistsast sõjast.

taGà tarttu oli sŋ aZi. sŋ oli keik üle sellè müa
sê... sêDà. sêDà sêDiZ ja sê nôr tüDrek olnuD sŋal kaevu kü-
nà aŋ. nüid tülnuD krõnù väGi sinna oBuZid jõtma. nemäD ak-
kaZivaD oBuZid jõtma, ja vetnuvaD sellè küna, teštnuvaD
sŋalt ülesse. aGà sŋ tüDrek sänuD jõkama. kui ta jõksis, sŋ
eiGatti teDà kolm kerDa taGast järele: lîZà, lîZà, lîZà! aGà
tüle nüid, keš teDà eikkaa. sê oli üks vaim... ja sis temä
lähnüD ühè paksu leheBü otaa ja sêDavaGi lähnüD üle. ja sŋ
on temä jälle ärà tülnüD sŋalt pü gtsast mahä ja aŋkanüD
ošsima, kušt ta sômist sänüD ja olema ošsinüD rîDe lappiziD,
kelleGa sidüDa sâB, et kui ävaZid sâB. sŋa ta on lähnüD ühte
laGunuD keŋdri, kiviDe vahele. aGà kui sêDamehed lähnuvaD

sialt mõda, on akkahtud teDa oDaGa torkkima. torkkiZid sin-
na kiviDe vahale. siZ eij_olè ta tuñnuD valù ei keDaGi, mud-
Gù soè veri jōkanuD. siZ on ta tuñnuD väl'ja. mähkinuD jalà
jälle kiñni. aGà keDaGi müD inimezi eij_olè sīs temäl vahèBjäl
oñnuD. sīs ta on metsa lähnuD ja oñnuD tülemurttuD pü jürik-
ka aI...

Jutustanud Kristiine Lõhmus, 72 a., Vaiatu k.,
üles kirjutanud E. Tikk 1930.a. (ES MT 82, 10-11).

106. Õõema.

üõ-ema eli neškene¹. minà eij_eld seDa üõ-emaDa
külñud, aGà minù emà riäkkis minule. tämä ütles minule, et
kui keDramizè ghta mahà jättäD, veittä vökkil nüõriD pjal't ärà,
muñDü üõ-ema tuleB keDrama. minà küZizIn tämä käst, kaš_sä
elèD üõ-emaDa nähnuD. et_tämä eij_elè miäkiD inimeze unñik-
kuD, eGà keDaGi vökki taGà nähnuD, aGà voK käis kärmest-kär-
mest ümBer. voK käis ümBer kui mürizes. ta a_eäs täDä tulD,
ku_tulD ümBer ja sīs vanàD rahväs ütlezid, kēs nāB aGà seDa
üõ-ema keDramiat, siè meñGù vețku vökki rattast kiñni, sīs
on tämäl igavene tüõ jēuD... minù emà on nähnuD, tämä minù-
le seDaZi on riäkkind. se_on_küI sellest prügist. minà ikke
vețtān vökki nüõriD pjal't mahà. -

kü valGel voK käib neñnà ku_mürZüB. siè on teZine
luGù vanaast a_eäst elD.

Jutustanud Kata Innu, 61 a., Tammispääk., üles
kirjutanud A. Kukk 1939. a. (ES MT 274, 24-25).

¹niisugune.

107. Hull krahv.

Kudina meizaz eli üks uł krahv. sē seitND kertsiD lāBi ja vādanUD, kui miDaGi alBa leiInUD, sīs kehē nūttinUD lāBi. sīn külās eli üks vanā naštērahvās, sē rākkis, et temā elND rahivare kertsis tūDrikkust. tehñUD leiBa, lēvalaBiDas ja lūD elND aņjū ķērvā. kuī nāhnUD, eť uł krahv tuInD, sīs viēnUD nēD krāvi, sīZ eij_ēlē pekša sāND. meizās peķanuVad rehte, tēnē ūZe elND koDū rehī, tēnē ūZe meiza rehī. rehē la-Dame piāl rehaDeGa puļstanuVad terād vālla. sīZ on nemād nī iēmZaast unizeD elnuVad, et jānuVad maGama, lēvāDuk sūs. uł krahV on ūhteluGu māND mōDa meizad ja nūttinUD teūBoisaa. ēks teūBōZiD tehñUD kehē lālū¹. vanā inineste keskes eli kūlDā. Kudina meiza eli ullū krahvi meiza. temā on seāvās elND ja siāl ullū tūkkiZi tehñUD. sīZ on ōviGonnast arā aettUD, siāl ei tahettUD nāhā temā tūkkiZi. sīs tal on elND vēl lihtinime-Ze riDeD ja salaja kūlanUD ja kui keāki miDaGi ūtles, sīZ on kehē lāBi nūttinUD. sīZ on rahvās teDā akķanuD kuķama ullust krahvist. kui ta aiGest on jānuD, sīZ on petterBuri viēDuD ja siinna maettUD.

sāre neņmēs on toņDi_ōnē. uł krahV lañnUD seilē ehittatta. tahtnuD siinna lapsi koGuDa, et vāttāB, miš kēlt nād akķavaD rākkima. rahvās kuķsus seDā toņDi_ōnest. aGā keš-ki eij_ēlē emā lapsi aņñUD siinna, et keš tiāB, miš tēB. sīs jānuD sē mājā tūņjast ja kyDeneD . . .

Jutustanud Rosalie Kool, 79 a., Rahivere k., üles
kirjutanud V. Saage 1952. a. (KKI MT 159, 13-15).

¹laulu.

K o d a v e r e .

108. Kuidas ma uue hobusega pruudist

mööda tahtsin sõita.

ēssin¹ üheGerrà ūDē oBēZe, kui ikki poisimīs elin.
ēssima ūDē oBēZe juanussega kokko pori luāDalt ja maksima
tāmās kolm kūs kümēt. et nū elī kurāDil vizā iŋG: sūGiZe
panin tāmāle ūDēs tervā nūāriā raŋGi ruomāD, aGā kevāDēs ve-
Dī lābi tēēZēD.

ja elī ūvā tēēZeGa minnā kaš vassā ehk perī tūlt,
aGā kaŋGe riissi tūl tūkai vahel külitte vīmā (sē elī sīs si
oBēZe kīttus).

no, sī aēG elī minul kuā prūt valmis valattet² ja
pulmaGi neū ārā piDeittuD, aGā tāmā seDā vīl es tiēDaGi, et
minā vahē Biāl elin juBā oBēZe mehes suānūD.

no, sīs ūks pühāBā ommoGo nā'n, et minū prūt ma-
ri lāhāB meiltē mūdā nēnna_Gui levesk³: ārā eētnu⁴ ja paljū
undrukkiD aettuD vūle ja tehnūD eēnās tuGevās nēnna_Gu solī-
Gi tūn' (sī elī sīs prūdī kīttus).

no, minā meilen, et ūtta, ūtta, ma tahān nāēDētta,
kuDā oBēZe mīs mūdā veīB seitta.

vejtān, panēn oBēZe ette - minul elī kuā ūs pūDei-
seGa vaŋGēr - panēn oBēZe ette, eēnā karZī vaŋkrile, ja elī

mul kuà uvà kahè kàè pìts tamà jaos valmis, keik nuiGi et-
 san, et sīs eli kuà meDuZam⁵ laaka tamale pitkù külGi - et,
 nō si erottas⁶ tādà kuà alatti uvàs - ja sellèl eli vîl kõe-
 Dik etsa siDottud ja seiZi alatti van̄kri taGà nennaGu eleje⁷
 veDamiZe pû. - no, panèn oBèZe ette ja akkaZin tamale kuà
 kerikku jalGa sis̄se siäDmä. an̄sin kàè katseè kuà puär meDak-
 kuD⁸ tgeenè tgeZeZe puolè külGe, aGà eks kurať pannuĐ taGaè
 üles; ja nennaGu taGaè üles an̄D, nenna jäeĐ melemaĐ taGu-
 maZeĐ jalàĐ van̄kri etslāDā⁹ piäle üles. no, mina valattan,
 et noh, kuDà kurať eDea¹⁰ nennasamaťti kerkkiB kui taGaè,
 sīs ta onè leñnuk, elēma keēGē van̄kriGa pil̄vi piāl et ei!
 vanà kerGe pūvan̄Ger onè, en uzū seDāviZi välja minnā tamāGā
 tî piäle, et tamà veib - si sa ma si van̄kri kuà leñDu viädā,
 et oBēne ūs ja kes tamà kuraDi viGuriD tiädāB. sīs veťtin
 panin neli uvà kivi van̄kriZe vîl raakuZes, et sīs ta tādā
 tūlDe ikkē ei suā viēDā, ja akkaZin sīs laakma - marile per-
 rā nennaGu pipparť. no, lāksin nennaGauGele kun̄ni rañnā
meiZa keēta, akkān valattama: pìts kaDonuĐ ärā van̄kri küljeè.
 jättān oBèZe seiamā ja lähān pìtsa taGā etama. no, saen sīs
 sellē siäritsā jūres tî piält kätte, vai siäritsā kertsi li-
 GiDalt, ja akkān jälle laakma sīs (kaks verēta ikkē onē kuà
 juBā uvā laks muāD eDeZi DaGāZi ärā juossa), no, suān kun̄ni
rañnamgiZa tamē keēta, - oBēne kukkuB aiZe vaele pitkāli!
 no, minā valattan, et meē kurať sei oBèZel giGe onē: kuiDā
 eles vāZinuĐ, sīs ta vāriZes, aGà tamā ei vāriZe, tamāl ikki
 on sīs üks mū teBi, et kes sīs ūDē oBèZe āDāZiD keikki tiā-
 DāB. eli mul pūl leiBā ūhēn, - veťtān suādān sellē tamale

ärä - eka ajānuD jalūle. no, akkān jällē minēma, ärgittān kuā naittukke pītšaga, ezin suāGi¹¹ vīl lūāDā. tegin sellē kūrma kuā kerGēmās - viZāZin kiviD mahā, et nūiD one tāmāl si sūr valō ärä juoksettUD, eGā_Da kurat nūiD enām ikki ei lenDā. ärgittān pītšaga, no, eka kurat kerKKi jällē taGās - neñnā kui pītša nāGi, neñnā jällē jo kerKKis taGās ja izē vīl inġattāB: I'. no, miā ezin uzū kuā tūhjalt minēma akkat-ta, jaħ, et kea_su kurāDi inġe veġB sišše tiāDā, ja panin jällē kivit_tagaZi vaṅkrile ja karaZin siš izē gēsa ja akka-Zin jällē laškma, et kaš suāB suš kuraDiš mūDā vai ei. - akkān valattama: kerikku rahvās tulēvad neñnāGu piļvē salē juBā rañnagētsā pūlt mullē vašša. no, minul lāks inġ tāis ja akkaZin marida vanma, et no kui_su kurat ezimeZe veēDō veġ-siD, siš teiš veitto ma sullē kuraDille enām en annā. ja kui kiāraZin oBēZe ūmBer ja viZāZin kiviD vaṅkriš mahā tī jārDe¹² ja siš teṁmaZin izē soappad jalas ärä ja viZāZin vaṅkrille ja noṗpaZin¹³ eēñā karZi vaṅkrilt seġā ja panin koDō puālē eDēn jūksma, - no siš eli_Ga oBēne neñnā kui kūl minōl emāl perān, ja ikkē saēn enñē kui ūkski kerikkuline siārītsā kert-si ūksē ette.

ezimeZe veēDō ta kurat veġ'ärä, aGā teiš ta enām eš suā - ezin annā tāllē teiš veitto enām.

Jutustanud Villem Treial, 56 a., Tossumetsa k.,
 üles kirjutanud A. Tamm 1932. a. (ES MT 88, 1-6).

¹ostsin. ²vaadatud. ³vahva, tragi, julge tüdruk. ⁴ehtinud.

⁵mõjusam, tõhusam. ⁶ergutas. ⁷peksamata tõuvili. eleje ve-
 DamiZe pu 'umbes 3-4 meetri pikkune ja 10-15 sentimeetri jä-

medune puu, mille abil koorem kinni seotakse. ⁸ Nähvakut, 188ki. ⁹ otalaus. ¹⁰ eest. ¹¹ (ma) ei saanudki. ¹² päarde. ¹³ haarasin.

lo9. Kodavere murdetekst 1822. aastast

(vanas kirjaviisis).

Ehstnische Briefe.

5.

- - - Kuulge agga katseks; kuidas se lind laulab.

"Kas tulled randa, welli Joan? Jo Oado kõmp minnema! Üttel mulle kaste pähk¹: tulle jah! Wõttin siis ommad nooda riisjad kokko ja anna agga temmā perrā waddida. Kas luggied² lasti jo lasti³? Tõene (i.e. der Prediger⁴) ei pea laiskma; olla weel nāddal tõene! wai se kasfinaga rahhul onne; enne neid lasti ei laata, kui kõik se kattekeesmus pean onne; wai meie fuggune soab tedda ni usfinast pähkā. Üöldakse uut soama; agga se peab õige suur õllema ja hirmus paljo wārsā õllewa temmā fiddē. Kui se luggu nõnda, ei temmāst siis ükski jagger ei soa mis lapjed tewad? Kõik pitkali moan; kurgust haiged, et tibbagi ei soa alla neälta. Kas mõisast tõid rosto? Esfin too! Mes need rohhod awwitawadi! Toster tulnud elā õsto mõisa; soab õmmeti minna; muido tulleb kurri luggu, kui ma en leä."

Eks mo ranna linnōke ka illoisast ei laula! Illu-
sast ja selgest, et kõrwad läbbi pōrrutab. Ollen teid jo kül
ja ohhuft omma kirjaga waewand. - - -

Ilmunud H. Rosenplānteri ajakirjas "Beiträge zur
genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache. XII, Pernau

1822, lk. 161. Rosenplänter on teksti avaldanud murdenäite-
na. Teksti on üles kirjutanud tõenäoliselt O.W. Masing.

¹kahel korral. ²leerilapsed. ³lahti. ⁴s.o. pastor.

llo. Kodavere murdetekst 1879. aastast

(M. Veske transkriptsioonis).

Lausa nähtud näkineiu (katkend).

Ühel ilusall Jua' nipääva hommogoll päävikese töö-
se issimä meie õõtsilapsed Kuningvere järve õtsal kingul ühe
suure kivi ümber ja kõnelimä õõsiss (üüsis) Juanitule põ-
letamiss, kosa mittmad naljad ära saad tehä ja ilud ära saad
nähä. Viimäte aga võtt soe pääväterakese-paesse ja üüsi-
väsimum kõiike üle võemuss ja tegi hallil Unevanamehel ameti
kerrgess. Minul aga üks ei tullud unnd. Tõuusin sellepäräss
üles ja rönisin kõrrgema järve kallda õttss, Jua' nihommogo
ilu nägema. Paks kasse õli muäl ja säräs hõbehelmil kõege
põõssasse lehil ja roholadvul; udu=pilved tõuussid müüril jär-
vess üles; vassa päeevä mäekallasse kõnal seiisi ilus uduvi-
kerkaar nagu rõngas; taga järve kuuseladval kukk kägo; si-
eask laksutas külä=all tuamikell; kalad lupsutid järvel; part-
sid aelid krääksul müüda pilliroogu ja luha ja piDiD oma
perekonnõgä Ja' unipäävä ja' ssti.

Minä iäsin ühe suure kivi õttss ja ilutsin, ei tiä
isegi kuuri kavva, seda ilusat hommogot. Kõik, mess silmäd
nägid ja kõrvad kuulid, õli mulle nõnda armas, nagu õlesin
tänal-hommogo esimäss kõrd sedä kõik nähmod ja kuulud. Viimä-
te, kui jo märkä aega õlin isanud ja ilu-mõju jo natuke üle

nakka minema, tuli mulle miiilde, et eelä õästu ölin unna-
(hõnge) nõuud kuasa tuanud ja paju põõsa pistnud. Juuksin
siis mäest alla ja läksin unnale.

Ühe veikese pervetüki jäarel järve serväl öli mull
tutav puidmise kõest, ja sinna visaein unna sisse. Toemetin,
toemetin rus'sikese aega, aga ei nähnod maimugi. Ühe kõrraga
aga tuli perve jääri kihinal kalu täis, ja võtid nõnda ahaness
unnda, et mull ime öli...

Üles kirjutanud Jakob Kõrv, keelejuhiks olnud Jü-
ri Kiil. Ilmunud "Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatus
1879", Tartu 1879, lk. 54. Nagu jutu "Lausa nähtud näkineiu"
algusest toodud katkendist näha, on märkimine ebajärjekin-
del ja esineb rohkesti trükivigu.

III. LÕUNA - EESTI MURDED.

Lõuna-eesti murrete hulka kuuluvad mulgi, tartu ja võru murra. Neid kõneldakse endise Võrumaa, Lõuna-Tartumaa, Valgamaa ja Lõuna-Viljandimaa alal, kaasa arvatud ka mõned endise Pärnumaa idapoolsemad kihelkonnad, s.o. Võru, Põlva, Elva, Valga, osalt ka Tartu, Viljandi ja Abja rajoonis.

Lõuna-eesti mureded erinevad küllaltki teravalt põhja-eesti murretest. Märkida võib siin selliseid erijooni, nagu ks-i muutumine ss-iks (mašsa 'maksta', uššè 'ukse'), tk muutumine kk-ks (säku 'sõtkuda', jakkama 'jatkama'), ke-i asemel ts sõnades nagu üts ~ üits, kaits ~ kaits, läts ~ läits, tüvekonsonandi geminatsioonil esinemine sõnades nagu kiipè 'kibe', maḱka 'magan' jt., pikkade vokaalide kõrgenemine tu-gevas astmes, näit. kūl' : kōli, kīl : kēlē, sūmā : sōmē, nōel ja nael tüübis naGēl, naGēl vormide tarvitamine jne.

Samuti esineb terve rida erijooni ka käänamise ja pööramise alal, näit. on mitmuse nimetav kas lõputa või larüngaalklusiliga lõppev (maṭsā või maṭsā'), seesütleva lõpul on kas -n, -h või hn, verbi 1. pöörde lõpul puudub -n (ma tulē), teise pöörde lõpul on -t (tulet), põhja-eesti ei tulnud asemel on siin eš tulē (~tulē') jne.

1. MULGI MURRE

Mulgi murret kõneldakse Viljandi rajooni lõunaosas, Abja rajooni idaosas ja Valga rajooni loodeosas. Vastavalt endistele kihelkondadele jaguneb see murre Paistu, Halliste, Karksi, Tarvastu ja Helme murrakuks.

Mulgi murdele on omased ühelt poolt üldisunaees-tilised jooned, nagu ks > ss.s (ussè 'ukse', maäma 'makama'), tk > kk (jakkame 'jätkama'), vokaalharmoonia (mädä, küstume), söel, nael asemel saGèl, naGèl, kõht, tehti asemel ket, teti, teiselt poolt aga ka puhtmulgipärased jooned, nagu a,ä muutumine e-ks teisest silbist kaugemal sõnas (kirjuttame 'kirjutama', äBemeDe 'häbemata') või klusiili gemineerumine helilise konsonandi järel (paremppe 'paremad', paranttame 'parandama'), da-infinitiivi kujuline keeluvorm (ärä minnä 'ära mine', ärä lüvvä 'ära löö') jt.

P a i s t u .

III. Endisest elust.

vanaat oli s¹ elü niñDä vilets. räppantseleiB¹ oli süvvä, es lähä teinè kaetan² kokkuGi. suppi kēDetti kah, panti tañGü pätta, karttule mešti³ äräDe, panti sēs samatti kūrmaDe⁴ siissi. enne oli vīl neGessiD kēDe⁵ ja olt. kappusta kēDetti lihā sūlvīn äräDe, lämitte⁵ seDä sis nädäli päsvä. puhäBe ommukku kēDetti karttulid, kabiitti sis kah äräDe. eGä vanaat niñDä ä kōritte ku nüid. karttulid es teivä ke-

DäGi mahä. meni rāZikke oli, oitti sis teizi niñDä^{et}. pühä-
 Beitti⁶ antti kuivalt, muDü ikki lēmiGe⁷. veid eä näe pailü
 kumaGi. nelläBe vei pühäBe, sis vašt oli meni rāZikke, sis
 eä sâ eläjä keDäGi süvvä, eä lüäsä⁸ ka niñDä ku nüid. nüid
 om inimeZe-lūmel ä eläDe ja ollä, sōGi ja kiK om äDe. enne
 oli ikki niñDä vilets et. tū oli pailü raškemp ku nüid. puhä
 piDi kāZitsi ärä tētāme. pühäDe aiG sis pal't⁹ antti puhast
 leiBä. einäma olive koDust kauGel. ku nītmä lātsime, pantti
 levGōt manü. kēDeitti kuivalt enne nurikkuDe¹⁰. rokka pantti
 kah lašaiGe ja puDeliGe rāimē sūlvet manü. tī ja sū sis ja
 kaštā sissi. meiZa reiliDe¹¹ käuZive sū pāl ratša oBesteGe
 jahil. tūD oli vanast pailü roh Kemp, eGä sis maZiniD eä olē
 eGä keDäGi, sis piDi puhä kāZitsi ärä tētāme. ku rüä¹² lei-
 Gat saivē, sis ūrjā'ti¹³ rehta pešmä. pōlest ūät tulime üles,
 valGeš oli juBä rehī mahä pešset. vettā sis kelkka ūr'¹⁴ sei-
 Gā ja kanna lāBi porī. vanast oli ikki niñDä vilets...

Jutustanud Ann Kansi, 84 a., Holstre Kansi t.,
 üles kirjutanud S. Kahu 1926. a. (ES MT 33, 16).

¹aganaleib, rabatseseib. ²kastes. ³pesti. ⁴koorimata. ⁵soo-
 jendati. ⁶pühapäeviti. ⁷leemega. ⁸ei lüpanud. ⁹paljalt, ai-
 nult. ¹⁰nurmikusse, puunõusse. ¹¹preilid. ¹²rukkid. ¹³alus-
 tati. ¹⁴voor, koorem, seljatais.

H a l l i s t e.

112. Tuhkapoiss.

nõremppen sai teē tuhāBoissi¹. püksi ollī täis top-
 pit pehku. ja sēs ütleme vanā amē², ai ollī ka sēs täis top-
 pit jällē. sēs vettä üits vanā torGakke³, pājaGū ollī ikki

umärikke, kalàjaGu gmmelitti pēnemp. sēs tētti nāGu, punast
vārmī tētti mokkā, kōtti Bāl ikki pintaleG tētti. sēs tētti
muštā aBene levvā Bāl. siilmā olliiv ka muštā teē vārmīG. ja
kūB olli sellān kah, vanā kūB. kàiZe olli küllēn, tāie top-
pit. vanā sērmGinDa tūBitti miDAGi pehmet tāis, panitti oša.
ta piDi ikki olēm vōrmīn. ja sēs olli ta valmis. sēs vīZine
ta ghtu pimmeZel⁴ teiZe talule aīna, alā. oāmukku sēs nāive
jällē, et vanā olli sāl. sēs külīD ku teiZe talul ütletitti:
mēl om nūid tuhāBois tullū. ja sālē vīs sī talu jällē teiZe
talule. aGā sēs vīmātti tīruGe tullī jällē taGāZi. uits kōim-
neli pāevā olli ikki kaotsen, tullī koDū Bōle jällē, tūDi ko-
Dū ūZe. sēs jai jārGi kah. sī olli sellē ā nali.

Jutustanud Ann Vomm, 73 a., Abja-Paluoja, üles kir-
jutanud S. Tanning 1946. a. (ES MT 308^b, 82-83).

¹vanadest riietest tehtud nukk, mis tuhkapäeva ajal öösi vii-
di kellegi ukse taha, kust see omakorda järgmisel ööl edasi
toimetati. ²hame, särk. ³peakott, torbake. ⁴pimedas.

113. Tael ja kõbjas.

keBjās¹ kasvāB kaZē küllēn, taGēl ka kaZē küllēn,
aGā teiāt sortti. takla miul om kūl koDūn, keBjast ei j_olē.
taGēl kasvāB mādā kaZē küllēn, keBjās tūre kaZē küllēn, āB
sianDZē pao² vällā, viGā küllēn, kasvāB siānDē kēllane jaB-
lak³ sinna. takla kēDets puhā sehēn, salBēDre⁴ sehēn, sis
vettāB tulD oša.

nūD siast asja ei rūGi⁵ āmp. keBjāZ om uī, āB kar-
mani peleme. mitmel karmani mahā pelēn.

Jutustanud Mart Maru, 74 a., Vana-Kariste Maru k.,
üles kirjutanud A. Kask 1925. a. (ES MT 14, 1-2).

¹kõva puukäsn. ²mügeriku, käsn. ³kõva õun. ⁴salpeetri. ⁵pruugi, pruugita.

K a r k s i.

114. Eluloost (katkendeid).

eij₁lè miä kauGep₂pel sän₃u ku¹ nuij₄a linna. nüid o₅li tuDär sîn, ennè e₆lli tinDil ja pillil... kõlin k₇üzi ikki kah koim talvet. kü¹l o₂lli siä kukke₃ssel, vanä va₄llama₅eä ma₆n.. s₇äl k₈üzi₉v suDiste kü₁₀lä ja mäeGülä la₁₁tse, katte kü₁₂läst... poestel g₁₃ppatti vanè k₁₄elè s₁₅gn₁₆u, tiDrukkiDel e₁₇s g₁₈ppatte. rehenDZet g₁₉ppatti, meiatset rehen₂₀tte kah...

siä k₁üzi karj₂an, e₃zä o₄lli rentlik¹, põleter₅ak talu ma₆n. e₇gä siä₈eä pa₉nnä seät t₁₀ust, nüid loette₁₁et et raske om. e₁₂zä tekki ma₁₃eä ja surri ä₁₄rä. surriv ki₁₅k ä₁₆rä, veli... se₁₇zare ja ... ki₁₈k om surenu tei₁₉žè.

vanep₁pen o₂lli taluDuDruk₃kun. ä₄ste ja talu, ä₅ste ja talu. j₆eksil o₇lli mia ka₈its ä₉stet, kü₁₀ttil o₁₁lli üt₁₂te ä₁₃ste. ne o₁₄lliv nüid pol₁₅li taluZe... palkka ma₁₆asset s₁₇ezi² ku₁₈Dä te₁₉lsit... mia o₂₀lli ikki e₂₁zä man rohke₂₂p, e₂₃zä o₂₄lli rentlik, ei mäleDä, mittu e₂₅zä rentti ma₂₆s, ei ku₂₇Dä m₂₈el₂₉en³. ei tulè ä₃₀mp m₃₁ili, surm om lähüksel. kül₃₂mä pe₃₃lgä ka₃₄ngest ja mul katte si₃₅lmanäGemin ä₃₆rä... ä₃₇llè t₃₈äo katte⁴. üt₃₉teltse kü₄₀l, et va₄₁iv om vanaä sa₄₂ijä, vanän ä₄₃ ellä - si₄₄ vanasg₄₅nä om si₄₆ttast panttu...

karksi k₁il om üits lä₂mä⁵, va ro₃stoi k₄il.

Jutustanud Tiiu Saks, 82 a., Allaste k., üles kirjut₁anud V. Raudsepp 1956. a. (TRÜ T 260, 5-8).

¹rentnik. ²sedaviisi. ³ei püsi meeles. ⁴alles tänavu kadus.
⁵pläma.

115. Teol käimine.

vanast olli teol käimine. ku oBèZeG läits, sī olli oBèZeG sulane. jalG-sulaze käüziv jalà. raBatselaiB ollu ikki man ja kanèBe temp¹. metstarel ollu pēnikkeest leiBā man. sāl̄t lānnū kuBjā kätte tādē. neut perēmīZ meīza, ütelt: mikkē-Berast² sa pēnikkeest leiBā annat. ant kolmGūmmen̄t ūppi. tōZil ollu jällē perēmīs, tēmmānu tūkki nūrt meīsa mahā ja palutten sattu³. sattu teittās nī: ā⁴ tēmmats mā_Bāle laiĵali, piētets perī tūt̄t tuli otsa. arkk_aDraGa künnett̄i vähē ulēZ ja viZaitti sēmēl. olli ta sāl̄ sattu palutten ja külūnū kezvā⁵ siēs̄si. sī olli imē-ilus kazūnu. sānū meīza jällē tādā, kuṡsūt meīza. lānnū ta meīza, ütelt̄ seDāZi: sa meīsa ulēs vetten ja villā siēs̄si tēnnū, piat̄ meīza tūma. temā ei sā.tuvvā. un̄t olli oBèZe ar_murDen. ant̄ tal meīzast kait̄s arGā neñDē kešvi tūmize jaos̄ ja kūnmize jaos̄. meīzast olli sādēt oBèZit̄ kā peirā neil̄ kešvil. perēmīZ olli kezvā ar_Bessen ja arĵā ar_Dappen. lānnū meīza, ütelnū, et un̄t arĵā ar_murDen. ant̄ kūsķūmmen̄t.

Jutustanud Hans Kirik, 65 a., Pöögla Murassoo, üles kirjutanud S. Tanning 1937. a. (ES MT 200, 46-47).

¹kanepiteradest valmistatud eriline toit. ²mispärast. ³met-sast tehtud uudisraa. ⁴haod, oksad [haga, om. haa]. ⁵odra.

116. Tulekivi.

vanast oli tulè kivi ja tulè ravvada, ja tagel tõi
Di metsast kaake küllest ja see õruti pehme ja kuivatte-
Di iluste ärade. oli siandè pehme ku ütts van^a. ja see veet-
ti pehmet takla² näppu vahèle ja pantti kivi pälè ja see tok-
sitti sellè tulè ravvaga nõnda et sadema käizive ku sorab.
sedè peillanu undi kah, sè tohi üttski mit manù tulla. ja tik-
ku sugù es olè. vanà vîzù ravakku³ sehèn tûdi vaiet teizest
talust tulid. ütli perenaisele: "kas teil om tulid, miù sadetti
otama, meil om tuli är kiistunu". see perenaine üttil: tulè
si ja latsekke, meil om kolde tulid, tû si vîzù ravakku, ma
panè tulè siisi". see veetti kaitse-kolm süü, pantti tuldga
siisi; a miitu kërda taht palama kähèn minna, enneGu ma kodu
saije.

Jutustanud Liis Kulpson, 65 a., Tarvastu Saareval-
last, Veskeküla, üles kirjutanud J. Rõks 1923. a. (ES MT 13,
18-19).

¹käsn, pesemiskäsn. ²taela. ³viisurakakas, kõlbmatu viisk.
⁴käsn.

H e l m e .

117. Kitsi perenaine.

sü oi liha, eitte püväl ku siä pü Bul' südi igäl ta-
lul. elme vallän om ollü kidzi perenaine, et ta verale ei

olè tilkka sũkki andan. üits vaene sulane, kes enne om sãl talun tĩnin, om meiza rihè man ollũ ja om lõnu kãe meizavalitsejege tõbi vĩna pãle. tũ vanã sulane lõnu tõbi vĩna pãlè kãe, et ma lã sũ ezi kettũ tãiz ja tũ teilè kah. nüid mĩz lã sinnaDe, sãDettu kãsk [perele söõma tulla]. kezèt taarè ollĩ perè sũgilauD, ja sãl sis omã rahvas astunu sũmã. pere-naenè üttelnu: annas sullè ka, a ei olè luZikkat. külãmĩz üttelnu: oĩGè terve luBamast, muĩ om ezi lušk taskun". istun lavta manũ ja nakkanu lampma¹. perenaẽZel pahã mĩl' ja kahjũ, et nüid lamp suppi ar. agã lihã liũD, siã pãBũl' liũvaGe ollĩ pant rihèDarè ahjũ vèrè pãlè pakku². nüit perenaẽZel kahjũ, ütles karjaBoizile, miĩGè laake ta oBene valla. nüit tullũ poẽzi sisse: külãmĩs, su oBeZe lãvè arã. mĩz lavvã mant üles, lušk taskuZe ja lihavãGen ahjũ vèrèBãld sülle, lãnnũ oBeZel peerrã ja kãelũmine vejĩDettu, ezi seije, vĩs tẽẽZile ka siã pãBõlè. siã jeijeve vĩna ja seiivè siã pãBũld.

Jutustanud Ants Madisson, 88 a., Jõgeveste v. Jaasikese t., üles kirjutanud S. Tanning 1936. a. (ES MT 176, 1-2).

¹lõmpsima, isukalt söõma. ²peitu.

2. TARTU MURRE.

Tartu murret kõneldakse endise Tartumaa lõunaosas, s.o. Tartu rajooni lõunaosas, Elva rajoonis ja Valga rajooni kirdeosas. Vastavalt endistele kihelkondadele jaguneb Tartu murre reaks murrakuiks. Nii võib eristada siin Tartu ümbruse

ja Tartu ning Võrtsjärve vahelisi murrakuid (Tartu-Maarja, Nõo, Puhja ja Rannu), idapoolseid murrakuid (Võnnu ja Kambja), keskseid murrakuid (Otepää ja Rõngu) ja lõunapoolseid murrakuid (Sangaste ja Karula).

Tartu murdel on peale üldlõunaeestiliste joonte (näit. ks>ss, tk>kk, ma tulè 'tulen', eè ole 'ei olnud') ühelt poolt rida ühisjooni mulgi murdega (n-lõpuline inessiiv, küllè 'külje', lahjà), teiselt poolt aga ka võru murdega (maṭṭal 'madal', sg. part. tsikkà 'siga'). Nende naaber-murretega ühiste joonte kõrval leidub siin aga ka tüüpilisi erijooni, näit. de-illatiivi sõnatüüpides nagu kamBreDe, rai-viDe, tugevaastmelist i-mitmust jalg-tüüpi sõnadest: lehtin 'lehtedes', seprult 'sõpradelt', omapäraselt na-tunnuseliste kaudse kõneviisi olevikku: olnà 'olevat', tahtna jt.

T a r t u - M a a r j a .

118. Koduõlle tegemisest.

sīs teGiva eZi koDõn elut. seränDe¹ suur umarGune tũn' olli vai terikkene², sīs lašti kešvãD, tet̃ti liGeDãš³, sīs pañtti mahã ahjũ vîrDe, kps lãmmi⁴ olli. sis naD lãtsi-vã kaZuma sãl. kui jõ iDũD vãllã tulliva, sīs aet̃ti ahĩ kũ-mãš, pañtti ainna ahju kujuma⁵, keZvã-liĩnnašset kušsuṭti, kui nõ kaZuma olliva lãnnu, et na arã kũjuZiva.

sīs vîDi vãllã. tũlũtteDi arã tuhašt ja prahist, mis sãl sehẽn⁶ olli, sīs vîDi veškile ja lašti neiD põleš, eGã neiD jahus es laštã. sīs kaštetti niGũ leiBã, nõ jahũD, sīs kũttetti ahĩ eGe⁷ kũmãš nĩ et ta eGẽ kũm olli. sīs teṭ-

ti niGà lēvā pātsid, pan'tti ahju. sīe laeti kolm tuñDi ahjūn
 ollā, et nā prēmīā lātsivā. sīs pan'tti jälle, ollī terikkene
 vai tūñ. sīs sāl keakpaēGān ollī mulk [pōhjae]. ja sīs pan't-
 ti nāid pulGat. eDimālt pikkutti, perāst pan'tti riēti, tūñhī
 pōhjā pāle. sīs vōetti pikkāt glēD, mis eiŕBiGa peēmētti⁸...
 enne pan'tti pikkāt glēD sinna noilē pulkkele pāle. sīe kō-
 rutteDi verū sinna pāle, rehutti vīl riēti-raēti pulGād noi-
 lē eiDemile gēGile pāle. sīe reh⁹ kevaste kinni. sīs sē
 lāhā raBā sinna alla. sīe kōē tū mulk ollī, sīs pan'tti se-
 rānDe niGū lūwā varē ollī sālē lāBi, tū jāi sinna... tō
 alumane lāte mulk[ku].

glā oā ahjūn. nō [pātsid] tētti kačaki¹⁰, pan'tti
 sinna tūñni sisse, pan'tti kīB [vesi] pāle. vōzi keije¹¹, sīs
 pan'tti tū pāle. sīs tēštatti keGē raBāGa sinna tūñni. ei tī-
 jā kui kawwa ta saīs sāl. sīs tēštētti tū pulk ules, sīs
 jūšk alla, nī pallū kui toDā lūmi¹² sāl ollī. aī ollī serān-
 De niGū moīD¹³, sinna jūšk gīlē virrē, sālē tēštētti asuma
 sisse, kōē ta arā jahtue. sīs pan'tti sep¹⁴ sisse. sīs ollī
 glū valmis. pañhiva puDelide. sīe leēti ta kaimā minnā, sīs
 pan'tti vātti. menel eē oleGi vātti. sīs ollī jūšk valmis.

Jutustanud Juuli Puusepp, 83 a., Tähtvere Vorbuse,
 Voore k., ülee kirjutanud A. Kukk 1940. a. (ES MT 267, 8-10).

¹säärane. ²törreke, tūnn. ³märjake. ⁴see. ⁵kuivama. ⁶seee.

⁷õige. ⁸õigati. ⁹rõhub. ¹⁰katki. ¹¹keee. ¹²leent, vedelikku.

¹³kūna. ¹⁴pärm.

119. Endisaegselt riietusest. peanust.

jalanõudest.

vanaeste ol'iva ka re'iva te'ietan'uda. tanu ol'iva pân.
niru emäl ol'i päris valge, keit's lehvi ja rōzi ol'iva pâl.
tūdrukil es olè tanūzi. neil ol'i lōri a'igu sänē¹ muet si'dina
paël pân... un'driGu' ol'i nel'i lai'da... si'tsi un'drikut kute-
ti nan'dikkeZee², ei'tsi ja'F' ol'i jälle kuhti, villane ja'F' ol'i
kampsun. kampsuni vîrDe pan'tti voi'di. prōzi ol'iva rinnan ja
valge rät'ti kälän. pällaBul ol'i jälle paklaZest³ re'ivaest tet-
tū un'drik. si's ol'iva keik te'izē nimē, nüid ei üt'le enamB kē-
Gi nî. tanu jälle ol'iva net'si. iZ ol'iva tuttu⁴ kül'len. taGu-
Bul ol'i kinhi...

vanaste ka'nnetti vîze, ol'iva pajū kōrest tattu. si
tîja ka's prella⁵ enamB kēGi o'akaB neid tetta... kui pajū kûr
valla o'f, si's se'tse kiak te'izi.. me'izan pi'di kaits päri üt'ten
olēma, üt'te lāteiva ketki, si's pan'tti te'ine pār jälle ja'iga..

kui minä nûr ol'i, si's ol'iva keik te'izē nimē, sã'gi
linä kuteutti palaja's, kēGi es tîja te'ist nimē, mul on ka pār
palajet me'ke. nüid üt'tel'das kät'terät', si's kut'sti e'pahiZes,
pärät' o'f jälle ul'epärät'. palittut es küleGi, ol'iva keik sã'gi.
kōlimaja man pētti tunde. emä pan'd sūrē ka'ke⁶ sel'ga ja nimū-
du lātsi tundi. vū ol'iva pâl, vū ol'iva re'ivast kōttu, ket'tu
pāle kai'detti kaits se'ime.

Jutustanud Leena Voitka, 72 a., Keeri k., Ules kir-
jutanud J. Seer 1947. a. (KKI MT 8, 19-22).

¹ säärens. ² nandike 'sitsist seelik'. ³ takusest. ⁴ tutid.
⁵ praegu. ⁶ kasuka.

120. Kütisetegemisest.

vanast tetti kütist. a'rkka draGa künnetti mä üles, serände meša mä, kos mešs olli, mešs raotti¹ ära ja, nu oša², mešs puijje külllest olliva, nū pantti unikkuDe ja matteetti turvasteGa kinni. tetti mittu unikkuDe ritta, unikku olli rian. turBa pantti noelè aGuDele päle, ja sisè pantti palama. pantti tuli sinna sisèss aGuDele ja, mättä päl. üteldi et: kütist matteetta. küläst aetti ulkka naiži kokku et: kütist matma. kaè, naèzè panniva mätti päle aGuDele. olliva serätsse väikkeZe unikku, eGà sūrè esa_olè. ku valmisa_olli, sisè pantti tuli sinna aGuDele oša. tū olli sisè kütis. kuij_olli ära palutteDu tuhaš kiik, nū mättä ja nu aò, sisè laotteDi tu tuhk sinna mä päle la'kka³. tū künnetti sisè mä sisèss, tu tuhk, ja sinna tetti sisè villi päle, kaš kezi⁴ ehk ruGà⁵ ehk... aGà müD villä es tetta tollè kütisèss päle. kaè, väkkèv mä olli. linä tetti keZväGerDe⁶ ja kâr⁷ tetti linamū päle. noelè kütisèss matjiile antti süvvä kah.

Jutustanud Mari Paade, 92 a., Tamsa k., üles kirjutanud H. Keem 1957. a. (KKI MT 181, 80-81).

¹raiuti. ²oksad. ³lailali. ⁴oder. ⁵rukis. ⁶odrakõrde. ⁷kaer.

P u h j a.

121. Eksimas.

tütirèGu ja poèzi lännuva marjule meiza meša. tont'i om tullù, seitu ratsal obèZe sällän. seräst¹ mīst ja seräst oBest es_ole keàGi ennè nännù. niGù ta sinna tullù, teZnù²

sür tül, meṣa kahin ja mürrin. siē inimeze ja poēzi naḱka-
nuva peḷgāma, lānnuva eṣaittuṣi³, paṇnuva keik meṣast vāḷā,
ūts ūttele, teēnē tēḷzele pōlē lakka⁴.

122. Luupainaja.

miū seBēr kenel' mulle et, temāi kāiB paēne sāḷgā.
miā ūtli, miā lā⁴ā vahtma siū manū ūze, kuDā ta tulēB ja keā
tā om. siē ei¹ makkale⁵. maGāZ lāmmān⁶ tarēn, linā a⁷eamize
aigu. tuli palli lāmbiGa päitsen. miā siē jāi valūma⁷. keāk-
ūni valuzi, siē ai temā ūles⁸ et ei tulē keDāgi, minē ārā kāmB-
reDe ja miā lā⁴ā omā kodū. nūiD tuḷli miā kodū ja lātsi nīsa.
ma lina⁹āmiZe tarre. lāmbiGa tuli oḷli āhju oṣā pāl. miā lātsi
āhju kūllē pālē, jalā jāivā simpai pālē riṣpu, ja nāē ūt-
te¹⁰GerRaGa - uis⁸ lūDi vāḷa ja naṣteraḱvas tuḷli taGāZiperi⁹
siēse, jōnik unDrik ūmBre. tuḷli miū manū, veṭ' muḷ jalust kiñ-
ni ja kiṭṭāp¹⁰: "meṣ¹¹ sa miuṣt ta⁴ād?" miā raBēli vāḷa ja teṃ-
maṣsi āhju pālē piṣti ūlē. sāḷt lātsi parDē pālē linaDe siē-
se ja siē kūllelzi sāl, meDā tettā. tānDi¹¹ parre keṣvale ja
laṣsi mahā permaṇDule piṣti. lātsi kāmBreDe ja lūBaēne kaDu-
nu. toṣt sānDi¹² oḷli temā kaDunu poēzi sāḷlāst.

Jutustanud Vidrik Naarits, 82 a., Vihavu k., ūles
kirjutanud L. Pedajas 1937. a. (TRÜ T 156, 3o, 33-34).

¹säärast. ²tōusanud. ³eksitud āra. ⁴laiali. ⁵magama. ⁶soojas.
⁷valvama. ⁸uks. ⁹tagurpidi. ¹⁰ūtleb. ¹¹lūkkasin. ¹²saadik.

R a n n u.

123. Mõisa ametimehed.

meiZan oḷli kuBijas, nī kutseva, kes kāis kui keē-

ki tühj eä lã. aŋD perẽnehel kerẽ tãie, kae sãDat vai ei sã-
Da teõle. uht¹sa kappiga lãBi. eGã sulast es puittũ kiõkki².
sellẽBerhãt es tahã keõki perẽnehes. vanaast õlli ã, kui va-
raatit vai õllit kurja teõnnũ, trahvitti vai peõsetti ãrã, õl-
li rahũ. nahk vaõtaa.

aillã kuBijas³ kuõsutti, piDi kaema kui tĩ õlli la-
Gunu. sis⁴õlli iks kevã sãDas, piDi olema iks tarve aillã.
kãõZivã tiliissanGa⁴ ja riGi aõjã...

aõDaniz õlli iks mõiZan; kuBijas, aõDa miz ja op-
man... eis tuõliva kiltre, kiltre õlliva alaBa.

mõiZa iks, ãrrã panD keik, õlli mõiZa aZi. valiitti
sianDZe tuõeva ja sũrẽ mehẽ.

minũ eZã ja vanã roĩ õlliva meõtanuva, piDanuva arũ
ãrã, et kui kuBijas nahkap peõmã, sis lãmẽ õppi. tuõlã kuBi-
jas sinnã. kae⁵om ãrã? taijẽ makkatte meõsãn. nakkann roitti
veõmoldmã. minũ eZã aõ⁶olẽ õppi lãnnũ. sãnũ vanã roõtikkene.

Jutustannd Jaan Sillaots, 87 a., Lapetukae (Kiusu)k.
õlles kirjutanud E. Vãari 1948. a. (KKI MT 32, 43-45).

¹uhtus, pakeis. ²keegi. ³teekubjas, kea valvas, et sillutata-
vad teõomad, e.o. sillad korras oleksid. ⁴tilisang 'endisang-
ne postitõld'.

V 5 n n u.

124. Arstimisviiaideet.

koõrã-ivã aõGu kãrvettaDas piini kãrvu. ku lãts it-
ke, si makka, siõ võttã lãvẽ alũZe porĩ tãluittã siõse ja
rinnaBĩnãGa aõnnã lãtsese, siõ sãp lãts terveet. koõrãGaõrvãD

ka kərveetteDi tuhaš ja antti rinnaBīmaGa sišse, teiats¹ ei
 sâ laťsele aŋda. ušsi, aiGuZi kaŋ olli vīl. antti lūmaDele
 kaŋ, ku lōmā ei sōvā, tseāle sōDā koŋnāD ārā. tsiā lāťsi
 saintte_Bāle ūles. koīm kərD pīriitti² vaeta pāiva ūmBre ai-
 GuZe, siš leiĵe taGaZi. meťsā rohte om ka küllalt, ne om
 teiatsuGumeZe. nu omā ūppina-aīnā³, ne omava sūdāme aiGu vaē-
 ta. teDremarana - kül sāp iilluē vīn, ch sa suŋhik! palDerjā-
 ni jūrē om ka vāēGa iā, kūmne tī, veĥmenDi⁴ tī, muatke⁵ var-
 Zist sāp ka iilluē tī.

Jutustanud Liisa Rõika, 65 a., Võõbste k., ūles
 kirjutanud A. Valmet 1951. a. (TRÜ T 22, 8).

¹teisiti. ²piirati. ³ubinhein, lõhnav kummel. ⁴piparmündi.
⁵mustika.

125. Teetegemisest.

ta tēvahe om selġist akkost¹ tettü. nī sūr luht oĻ,
 vĕlots oĻ varĵeni², niGū meri oĻ, nuĥmē vĕl oĻliva vālān.
 eGāl-ūtĥtēl oĻ omā tē-jaGō, ūttēl rohkēmp, tēZēl vāhāmp. keš
 ārā eš tē, piDī tollēle maāma, keš ārā teġi. enāmppeDe tei-
 vā ārā iks. aGō pantti alā. tettivā aō_Gō³, siš pantti līv
 alā ja krūs pāle. na omā⁴ ammukki tettü.

siet kaidi ka poštidiD teGēmān. minā olli kaŋ krā-
 vi kaivman. kevāĵa ja sūGūZe, kaťs kərD āstal tetti.

Jutustanud Juuli Nagelsoo, 84 a., Ahunapalu k.,
 ūles kirjutanud M. Heinmaa 1957. a. (TRÜ T 276, 13-14).

¹hagudest. ²väravani. ³tehti haakood. ⁴on.

126. Ilmaest.

si sulà ikki om pällu süremp, üle sellè talvè si sulà. ei olè konägi mättit ni pällu ollu päliit niGu prellä¹. ujä periv² om peria pällas, ta nD³ ärä lumme ei veitā, aGä vähämbäle veitap. eGä ta sulà ei olekki nüit ä - temä rikkup iks tîD ja talvè külmä lävä ruä oraäse manü. sÿrt vikka ei tî oraäsele, aGä koä sÿr pakä oraä, tîp kah. oleä ta nD se- rätsit samu ilmu eDezi piDanu. aGä nüit nörè kü otsä sizèn om sulä. ol, jummal, eälä sellè ajaGa, küi temä tuiZas ja saite, silmi es sä valla oitta, küi temä kîjje⁴ niGu paDä. küi eälä iks olli irmus, keä eälä vällän seitmize päl olliva meil sin äknastki olli irmus kaia, meä sis vîl, keä vällän käimize vai seitmize päl olliva. - ..nüit om vihmä värjä⁵ valla, ömmukkuä om keik veit täis.

Jutustanud Leena Visk, 60 a., Kärevere k. (Kambja ja Võnnu piiril), üles kirjutanud A. Tamm 1934.a. (ES MT 130, 24-25).

¹praegu. ²oja kallas. ³ta nüüd. ⁴kees. ⁵väravad.

127. Endisest ja praegusest elust.

nüid om meni äzi iks teiste¹ kui vanast. maäsina om keik peillu päl, neli tunni tîD, sis säp süvvä. aGä inemize om nerGemBa, kehvembä. jah, inemize ömmä gñas jänü. kävä iks arsti manü, et arst pikkenDap, parandap... eij, olè midä-Gi tettä. müliast olet sinä veettu, müllas piat sinä jälle

säma. lähnu keik. peräst annat rammu taimele.

teijje ei j olè sopsi² sänu. kui vanè teò, aig olli, sai meni omè kùakümmend ärä. reheBeš³ ol' üts väega rässè tū. agà tū tahtas tettä, keš mudū seilè ärä tei kui peremehè ja sulaZe. kuvveteišku äštane olli, lätsi sulaZeš. palk olli, niGū kokku lepšivä. sūk ol' pri, peremehè ri j è sällän, sēri māni sāppa jalān, mašsi ainult kolm ruBlā. rauttiD ütse eš olè vīl. tūDrūku keDrāššivā vokki. aig lāts imeruttu eDezi. meile oppatti, eš elijas lāts tulitse van k riGa taivaDe. kui nūid perān surma piap minema taivaDe, ei tija, kas lövvāpki⁴ seDā.

Jutustanud Villem Paal, 73 a., Prangli Nuusa t.,
üles kirjutanud K. Benlaid 1960. a. (TRÜ T 314, 61-62)

¹teisiti. ²pekša. ³keelejuht tarvitab ka uuemat vormi: rehe-
Beks. ⁴leiabki.

R ö n g u .

128. Uusi nõelamine.

keväDel ku lumi ärä lāts, teijje eZā usse kodū. ta kuēvat¹ neid ärä, ja Gu ammas valut, siš pan'tti ussist tūkkik-ke amBa pālè. ta pan'D usse puDeleDe. ku ol' uš neGlanu², siš pan'tti väräke uš pālè.

ku uš tsigā neGlas, siš tsigā nakse sūst vattu väl-
lā āma. siš emā nūsse lāmmit pīmā ja an'D tsialè pīmā ja mē
ja tsigā saije tevse.

ka vīn om ussi neklamize vašta. ku om vīna ja pīrešt-
tust, siš viška sišse.

juat lõmaDele [lõmele] antti usse. taià seivà neid, sē anD sōgi izū. eZà ērZe³ usse kārū⁴ siisse, siē oļliva oBeZe terve.

Jutustanud Juuli Mikk, 75 a., Kahu k., üles kirjutanud K. Toim 1951. a. (TRÜ T 14, 7).

¹kuivataa. ²nõelanud. ³hõõrus. ⁴kaerte.

O t e p ä ä.

129. Karjas.

kuī nūr oļli, sai iks neid viGurit tettus. karjā mañ nakse¹ jo ikkāv, peni ol' iks tū karjušse ajavīdūs.

ūtskeṛD ol' vāēGa vihmāne ilm. muī ol' sūr va' sālān, tū satte likkes² ja ol' vāēGa rašsē. pañni alGuZen iks penile sālGā, tū lāits joBā vihatseš. sis ol' ūits ēhvakkene, pañni tūle sālGā ja perāmāne GeṛD³ kōūtse ēhvaksele annā⁴ oīsa. ēhvakkene kais siē mūdā karja, teZe lehmā nakseva peļGāmā, teivā iṛmust ālt ja jōZiva. peni kais kañ iks tačkān, ēhvakkene pelās ja nakse koDu^p pōlē jūskma. eš jēvā enāmb eite jōštā. es vgi teizi lehmi ūtsinDā kañ jättā, rūānuṛm⁵ ol' vērēn ja mā veittēl. nī lāitski ēhvakkene koDū keGē vaṭtiGa. koṭtūn nātti ārā muīDukki ja ēDāGu sai sāntse sañnē⁶ et avit.

ūtteGeṛra sai jällekki pahanDāDa, ku oīnas ol' ārā kaDūnu. ol' ūits sūr kerāsarviGa oīnās. muī ol' ta kuṛjās op-pattu. meṭsān lei iks poksi⁷ minuGa. meñiGoṛD ol' nī vihanē, et piDi peni appi kutama. ūits ēDāGu ol' oīnās kaDonu. sādētti meṭsa peṛrā⁸. kāizi keik koṭtušse⁹ lāBī, miš ma tīDZe ja koš ma oļli. košt ea pimēzi enāmb lōvvāt. eiGē mittū päivā lāits mūdā, oīnās iks kaDūnu. kūsseme keīgist lähembist ta-

luDest, ei miDäGi.

uitakerD iatse karjã man. oĩ sãnẽ sũr kañnũ unik.
lehmã seiVã iluste ja keřraGa kũlZe, et miDäGi nohiZae¹⁰. meĩ-
li alGuZen, et panĩ, aGã perãst kũli iks vĩl. nakse-siẽ kaẽma
ũmbre taẽri¹¹, ei miDäGi, aGã iks kũlẽ. ũrre¹² ais eķva keřra
Berãst ũmbre kañnu uniķku ja nãĩ, et oĩnas oĩ piķkali mãn. ta
lãits niGũ poksi lũmã ja jãĩ earvi pĩtti kañDe kũlGe kiñni ja
niGu nĩ nakse raBẽlama, menĩ kañD kukku^p pãle ja sãĩ ta oĩGi.
kišsi¹³ teZẽ siẽ vãllã, oĩ vãẽGa jẽvveřtukkene, kaĩs tĩru al-
GuZen. piķka^p pãle nakse toĩBuma ja keñDma, aGã ta oĩ' vãẽGã
arã iřmunu, eẽ lũ enãmb konãGi poksi ja peļļas inemĩzi.

Jutustanud Aleksander Lainde, u. 60 a., Vastse-Ote-
pã, AiaSte k., ũles kirjutanud L. Niklus 1956. a. (TRũ T 259,
3-5).

¹hakka. ²see sadas mãrjaks. ³viimati. ⁴saba. ⁵rukkipõld.
⁶sãarase sauna. ⁷lõĩ poksi, s.o. poksis. ⁸jãrele. ⁹kohad.
¹⁰nohiseb. ¹¹ũmberringi. ¹²uurisin. ¹³kiskusin.

S a n g a s t e.

130. Puuk.

siẽ eelli vĩl pãřDi vanã mihkel, tũ oĩ vanã sũr viġur-
rimĩs. oĩ uitakerD keřtsĩn keņelenu ũttele karule mihẽle, eĩ
tiã meĩstẽv ka pũkki teřtã. tũ oļļẽv ũskunu kañ, eẽ teķku teļ-
lẽ ka pũk. pãřDi mihkel valmĩs. tũ kãẽknũ karule mihẽl tarre
minnã, eẽ senĩ sãD¹ pũGi rĩ pãlẽ, lãnnũ siẽ kañ siẽsẽ ja ũt-
telnũ, et nũD pũk rĩ perã Bãl. kããkenũ rĩ pãlẽ iãtu ja seřitta
nĩ ku jẽũD, ja tãDẽ kaẽDẽ² ei toĩtivet. pãřDi mihkel oļļẽv

karule mihè rî pälè sūrè uunikku tulidZid uDZi vènù³; ku nûD mîs kanGeDe kihutteme naiei, siè oI karule mihèl omè pûGiga äDä. siè oilev uDZè rî peräBäl, oI paläme pañDenu, siè oBenè piättnu karGame. sūrè vaivaGe sänü oBeZe jät är¹, reGi palanu är¹, ja miäsa iks vîl tîit ullü mihèle.

Jutustanud Mikk Moorits, 75 a., Kurevere k., üles kirjutanud J. Schmidt 1929. a. (TRÜ T 98, 12-13).

¹seab. ²taha vaadata. ³süsi viinud.

131. Leivategemisest.

leibä kašteitti kätteGa. kui oI sūr talü, pantti pûl' vakka mehke¹. kaita tüDrikut kašteve. ku ästè eäsa²olè kašteittu, siè tuI peräine ja ütël: si²olè ahju ota likkeki, ja jättit kaštmize järGi. kui kumä vîGa, tü tulli niGü pēnikkeze leivä müDu makkuš. jurettus pantti siäse, müDü eä lähä äppuš. pühädēs teitti niZujahust karaakit, üteldi vataka...

Jutustanud Eeva Mölder, 83 a., Unikülaast, üles kirjutanud S. Hüdei 1958. a. (TRÜ T 297, 13).

¹leivaastjasse.

K a r u l a .

132. Usa karistuseks kaela ümber.

nä, peremihel saie kanaprät' laivä²päl. "pa²kkeär¹, ütš vanamis tulè!" ütli peremis tütriGule. parättigi är¹. peremis tulè ja kēnēlēs vanamiheGe. vanamis ütli peremihele: "po²akkeni!" tütrik ütli peremihele: "kas²ta eZä²om?" – "tū²men²i ju², vanamis eGüle ütles: po²akkeni, poiG²ja poiG²". pe-

reäis ütles: "ma₁ tahä tiäGe¹ nī lakka ju₁ttu ai₁ja¹".

lätä vanamis är'. "nuh, ve₁tä tū¹ kanaprät', tū¹ lav-
va^p päle!" tü₁rik lät² tūma, ei₁ s₁ä tu₁va¹: "aäl¹ on ütš pik'
eläjes keräl³ päl." - "tū¹ men₁ ju¹", peremis ütles, "mie₁ s₁a
e₁jat lo₁rri!" nū¹ lätä₁ t₁ä eä⁴, ve₁t' kappi₁ ušs₁ä valla¹. nikkaGu⁵
t₁ä ušs₁ä valla^v ve₁t', li₁pä uš¹ ümBre^k kälä. tiä₁ ke₁rval¹ ollu he-
lä¹: s₁a^p piat₁ tiäGe sūm₁ä ütten, nikka₁vva-Gui₁ s₁a elät".

poiä me₁ttelnu, mis₁ ma₁ nüit₁ tū¹, m₁ä küttä sa₁nnä...
siä₁ ma₁ a₁nnä te₁llä vailū. ve₁t' re₁ivist valla. nī₁ ka₁vva-Gu₁ lätä₁
tu₁ ül₁es le₁unale⁶, ei₁ ole ollu uš₁ei ümBre^k kälä. pa₁n₁d re₁ivi-
le⁷, tu₁ taGaZi.

tiä₁ s₁ä ämp₁ te₁šetē manu^m minnä¹.

Jutustanud J. Rätas, 73 a., Kerula kirikumõis,
üles kirjutanud H. Sirk 1926. a. (ES MT 26, 3-4).

¹temaga. ²läheb. ³keras. ⁴ise. ⁵niipea kui, nii kui. ⁶leili-
le. ⁷riidesse.

3. VÖRU MURRE.

Võru murret kõneldakse endisel Võru- ja Satumaal,
s.o. Põlva ja Võru rajoonie. Selle murde murrakutest võib
esile tõsta ühelt poolt omapärast Hargla murrakut, teiselt
poolt aga vene keelest tugevasti mõjustatud Setu murrakut.
Põhilisteks võru murde murrakuteks on Põlva, Rõuge, Räpina
ja Vastseliina ala keel, kuna Kanepi ja Urvaste murrakus on
juba rohkesti tartu murde jooni.

Võru murde tüüpilistest erijoontest võib esile tõs-

ta larüngaalklusiili esinemist sõna lõpus varasema k asemel (olla', kašte', tule', meša' jt.), järgsilpide e-d tagavokaalsetes sõnades (kenelõmma, sūrē), h esinemist sõna lõpus ja diftongi järel (mureh, hõneh; lah 'lahja', jauhma 'jahvama'), h-lõpulist inessiivi ja he-lõpulist illatiivi (jalah, pōDih; tarttohe, kohtuhe), reeglipärasest i-mitmust (seBrust, lehil) jt.

Võru murdele on lähedased ka Läti NSV-s kõneldavad ja tänapäeval väljasuremisel olevad eesti keelesaarte murrakud, nimelt Hargla murrakuga ühisjooni omav leivu keel ja Setu murrakule mõnel määral lähedane lutsi maarahva keel.

H a r g l a.

133. Taplus vanakurjaga.

koñnùGulà kertsisist. sinna' kävve^k keik vana' perremihe' vîna jûma. tul' ka ütš pops, keDà kutsutti îGris, jgi pâ tšWZ ja tahtse koDù minnä'. eššü tî pält är' ja sai verevämše ala'. eà_sà' ulè, vaidva eGî⁴oI' in. naški läBi î minëma. vanajûDa meški sâl reivID ja naški îGriGa taplõmma. ēGēr tappei' ni Baillu kui jeütse' ummi sēreGa sēBasteGa. puhmā² alt ütš ütštel: "tēmBā kuntšāGa ulè turjā, tēmBā kuntšāGa ulè turjā!" ja nī saigi ēGēr tonDēst veidū. hummuGul koittun herāZi ulēs' ja lõWZe, et sāppil es_solē' talDu, es kunDZe³.

Jutustanud Senta Noorkõiv, 27 a., Mõniste (Punda t.) ules kirjutanud L. Kukas 1935. a. (vrd. ka H. Reitenik, TRÜ T 129) (TRÜ T 132, 5).

¹eGî: î : eške 'jōgi: jōe: jōkke', ²pōšsa.

134. Vähk.

uts vaene inemine lännu väihhü¹ otsma, ni tullu¹
 uts aimeDu sür' vähi niGu¹ vanä viä². tullu¹ timä manü, timä
 tahtunu vällä veitta¹, künnütänü¹ varBaGa - vähi lännu¹ süv-
 vä³ ekke. timäl lännu¹ tu aZi hirmuttumas, tullu¹ koDuGi,
 ülnü¹: ta olë eiGe vähi, ta_m menì pe^hjä⁴.

Jutustanud Hipp Paas, 79 a., Mõniste Tämbäalse t.,
 üles kirjutanud L. Seim 1927. a. (ES MT 44, 6).

¹vähke. ²viisk. ³sügavasse. ⁴kurivaim.

U r v a s t e.

135. Endisaegne elu.

o^hli eä¹ka eä¹ meiza teon ja... tillukkeZe¹ lat-
 se^ppan^tti kamBre^hlle, o^h noile är^hoppat, koes² ve^htti pan^tti.
 ni kaävi^v vanast lats^e.

meizan ka vanast, s^hrdu palu^hDi³ ja s^hrdu ra^h⁴. n^hr'
 tütruklats^h o^hli, kolmeDeisakümne aeatane tüttar^hlats, o^hli
 meizan teol. pan^tti s^hrdu raGuma⁵, ra^h s^hrukkgist är¹. o^hli^s
 s^hre¹ inemize¹, latsi ka s^hDe^htti, nelläDeisakümne aetal^hDi⁶.
 s^hre raot^hti mahä jinn^e, pikkale s^hrd, pärast aasetti ke^hda pe^h-
 ten⁷ paksuä, s^hre nakkatti palut^htaama. s^hre palut^hte^hDi är¹, s^hre
 künn^hetti üles, ha^hk^h atruGa künn^hetti. s^hre te^htti kaZev⁸ päle¹,
 val rüGä, illus s^hre päGä^p pakä rüGä kaävi vällä. s^hre^s o^hlliⁿ
 na^pperre^hmeheⁿ niGu ka^hDi^hmehe^m meizan, pi^hDi te^hemä meizalle.

vanast o^hli^s s^hre^m me^htsa^v väBina^h, soe^k ka^hnni¹⁹

är¹lämbä^kkarjast.

vanast olli nā^ppiikkä^rrohe¹⁰, pal'giat tettu², sū-
rē². sāl rohen kašteetti leiB.

rūā astti kotti, vīdī kivile¹¹, tetti lēvā. va-
nast ul'tti kivile, no¹² uldā veškile...

Vanast vgettī lēvā ahuet vällä, siē piDī puhta kül-
mā vīGa ulē temBāma. tetti ligēz¹³ innē kazi, temma'tti ulē,
siē laotteDī puhaē vaigē pallaij¹⁴ ulē. tūBerast tetti, et
eņgli^s sūvva^s sava tūt tossu¹⁵. nū^s siisa olli^t tu tossuGa
elājā¹⁶.

siē ku sañnanē kūt'ti vanast, siē pan'tti puhaē vezi
paņGi ja viht pan'tti pāle¹, et puhaē mār'ja tule meak¹⁷ hiñmast.
imā ika uttēl'et, tiā om sīn kül¹, a saiⁿ nāe^t teDā, tījolt¹⁸
halva¹ latsē, ei¹ loe^v vārZikkeizi niBailū.

Jutustanud Eeva Pöder, 89 a., Vaabina Selli k.,
üles kirjutanud H. Keem 1939. a. (TRÜ T 267, 152-154).

¹olin ise ka ikka. ²kubu. ³põletasin. ⁴raiusin. ⁵raiuma.
⁶14-aastasi. ⁷kordapidi. ⁸oder. ⁹kandsid. ¹⁰ruhed, künad,
mollid. ¹¹veskile. ¹²nüüd. ¹³märjaks. ¹⁴palakaa, lina. ¹⁵au-
ru. ¹⁶nood siis olid sellest aurust elajad, s.o. inglid ela-
sid sellest tossust. ¹⁷tuleb press, ¹⁸te olete.

K a n e p i.

136. Oitsil.

vanaat oI ezā sūdZil oInu² hoBstēGa². koT'oI'ut-
tēn vgettū, tū oI pā aI, siē maGanu^t tū pāl. sānu^m maGāma
jāijā², ja nī temma'ttu koT'pālēt ār². tiā iētnu² üles, kaē-
nu² umBre^t tsāiri¹, a mitte keDāGi eē nāe². noh, heidānu¹ jāi¹

maGama. s⁸anu⁸ silm^kki^mnnä¹, j¹äl¹ te^mmattu ko^tär¹
p⁸ä¹alt. no s¹is¹ tu¹nu¹ j¹äl¹ ü¹le¹, ka¹enu¹ ü^mBr^t t¹ä¹r¹i, ko¹Dä-
Gi ei¹ol¹e¹. tu¹nu¹ ü¹le¹, l¹ä¹nnu¹ t¹e¹ist¹e ü¹DZiliste man¹, kü-
Z¹un¹ et: ka¹s¹ min¹i te¹iD ta²n² vi¹G¹orit ei¹ol¹e¹ t¹e¹nnu¹? n¹ü^k
ka¹h o¹lli^m ma¹Ganu¹ il¹öZast, e¹s¹ ki¹ä¹kki³ es¹ol¹e¹ p¹u¹tnu¹. eZ¹ä
he¹iD¹nnu¹ s¹is¹ ma¹Gama, m¹e¹ttelnu¹, o¹Gu^m mi¹ä¹om, ka¹s¹ ta¹n s¹is¹
v¹il¹om, van¹ä¹kurat¹ika¹om. s¹is¹ s¹anu^m ma¹Gama j¹ä¹j¹ä¹. s¹is¹ tu¹nu¹
ü¹te, he¹iGanu¹⁴ et: tu¹le¹ ü¹le¹, mi¹za^m ma¹kkat, mi¹ne¹ sin¹na¹ t¹ikk¹e
n¹iD¹u¹ al¹ä, s¹ä¹lt s¹ä¹t sa¹ rah¹ä: s¹is¹ tu¹nu¹ eZ¹ä ü¹le¹, v¹etnu^h ho¹B¹-
Z¹e ja l¹ä¹nnu¹ är¹ ko¹D¹. eZ¹i¹k¹ k¹ä¹nnuⁿ ni¹G¹u hirm¹u ka¹hmuatuZ¹⁵
ü¹le. m¹e¹ttelnu¹, et mi¹s¹ t¹ä¹ ki¹ik¹ v¹ä¹ t¹ä¹henDäDä¹. m¹e¹ttelnu¹, et
van¹ä¹j¹uDaGa i¹k¹e te¹G¹emine om.

Jutustanud Olga Ismael, 48 a., Karsti k., ülee kir-
jutanud H. Keem 1937. a. (ESMT 2lo, loo-lol).

¹ümberringi. ²seal. ³ei keegi. ⁴hõiganud, hüdnud. ⁵hirmuva-
rin, -hoog.

Põlva.

137. Endisaegseist toitudest.

vanast s¹üDi¹ i¹ka g¹ä¹va t¹e¹ist¹e¹, ü^mmikkiD¹ä¹nnä² o¹i¹ s¹ük
lav¹ve p¹äl, t¹ä¹r¹i t¹e¹r¹du³ o¹i¹ n¹ukk¹än⁴, t¹ä¹r¹i k¹ä¹ä¹k⁵ o¹i¹ m¹an⁶, t¹ü¹Ga⁷
t¹ü¹Di t¹är¹ lav¹va p¹ä¹le ja j¹ä¹eva^{k8} k¹g¹ik. p¹ü¹ts¹e⁹ li¹vv¹a¹⁰ o¹lli¹va
vanast, ka¹us¹e¹ es¹ ol¹e¹ v¹il, luit¹¹sa ja v¹ä¹Dze^{k12} ka¹ m¹an, eG¹äl-
ü¹ttel o¹i¹ i¹ka v¹ä¹ts¹ ü¹tt¹en. k¹ap¹sta¹³ i¹ke o¹lli¹ t¹u¹ ü¹ts¹ s¹ük,
eG¹ä-p¹ä¹vine s¹ük o¹i¹ i¹ka r¹ü¹G¹⁴, h¹er¹ne-r¹ü¹G, u¹ä-r¹ü¹G. p¹ä¹D¹ü¹Z¹⁵ k¹e-
d¹e¹tti va¹l¹ä¹ie ja p¹an¹tti¹⁶ l¹ä¹nkkiD¹ekka¹⁷ k¹ü¹l¹ä, s¹ä¹lt s¹is¹ t¹ü¹Di
ja p¹ä¹steD¹⁸ v¹erest. vanast o¹i¹ s¹üDi¹ ra¹b¹ant¹ lei¹ba¹⁹, e¹s¹ ol¹e¹
t¹ü¹le¹tt¹e¹D¹ukki²⁰ r¹ü¹kki²¹, ni¹G¹u ra¹B¹attu, n¹i sa¹r¹ä¹ttu²² ja k¹e¹G¹e aG¹a-

naGa veškile. kar̄ttolD²³ oI' ollu² vēDū²⁴. innē²⁵ toDà ollu
 iks nālG kah, a_{ku}²⁶ kar̄ttoli_t tulliva, siā kaite^{26a} nālG ār'.
 vanast teittu kamma²⁷ kārōst²⁸, kārā^p panttu kīnā^{ja} siā kuē-
 vattu²⁹, veākil jauhti³⁰, ku teittu saakēt³¹, siā tū oI' kamā.
 piā_titteDū³² mādZā³³, noīD miittu tūkkū ummikkun³⁴ ja sāl_t
 sūDū. ku_{jāl} vettel' teittu niu_k kōrt, tūD kuutsuttu tolohka³⁵.
 siā teitti rohke_p kaneppit_{ku} nūt, terā³ uhmren suūmutti³⁶ pu-
 rus_{ja} teitti vāta_{ka}³⁷ ja vīl veDelāt kah, tolohkat, keāvi³⁸
 suūmutti kah uhmren ja nōDēkka³⁹ kēDetti uppe⁴⁰ ja hernit.
 kārōst⁴¹ teittās kīslāt⁴² ka vīl. lānnikkiDēkka vīDi sūkki nur-
 mē pāle peirā⁴³, lānkko⁴⁴ lōGuste⁴⁵ o_tāa, eGā-ūtē umā vak-
 -alotse⁴⁶ manō, vak-alone_{um} ūtē vakkamā, sēidZeGūmmenD vīē
 samō nellā kan̄tti, tēstē_{ja} tēstē. mīDā siā sāl_{pan}tti, rūk-
 ki, tēūGu vai ristk-aina, eGāst ūttest oļliva pošti-vaije⁴⁷,
 nōDēkka_{siā} orātti⁴⁸ meizāt.

Jutustanud Tiio Veiken, 78 a., Mammaste k., üles
 kirjutanud L. Veiken 1931. a. (TRÜ T loo, 17-18).
 1^{te}isiti. 2^{homm}ikuti. 3^{taari}nõu, 4^{nurgas}. 5^{taari}käsik-taari-
 kann. 6^{juures}. 7^{tollega}. 8^{jõid}. 9^{puused}, puust. 10^{liuad}-tald-
 rikud, vaagnad. 11^{lusikad}. 12^{väitsed}, noad. 13^{kapsad}. 14^{roog}.
 15^{pajatäis}. 16^{pandi}. 17^{lānnikutega}, anumatega. 18^{peesitati}-
 soojendati. 19^{aganaleiba}. 20^{tuulatudki}. 21^{rukist}. 22^{sarjatud}.
 23^{kartulit}. 24^{veidi}, vähe. 25^{enne}. 26^{aga} kui. 26^a kadus. 27^{ka-}
 ma. 28^{kaertest}. 29^{kui}vatatud. 30^{jah}vatati. 31^{paksu}. 32^{pitsita-}
 tud, pigistatud. 33^{pallid}, rullid, kākid. 34^{kinnine} õõnes puu-
 nõu, 35^{tolohk}-kanepiseemnetest surutud toit, temp. 36^{suruti}.
 37^{teatud} karask. 38^{otri}. 39^{nondega}. 40^{ube}. 41^{kaertest}. 42^{kae-}

rakilet. ⁴³järele. ⁴⁴lännikud. ⁴⁵kaelkookude. ⁴⁶töötükk möi-
sapõllul. ⁴⁷postivahe. ⁴⁸orjati.

R õ u g e.

138. Kuidas me härra valda saime.

müjäl Bül olliva üks kiruttaja² ja heerra², aGà
mī² vallàn olē²es, tu² sisè sinnä² ütškerēD ütš mīZ ja ütštel, et
teik olē²ei kiruttajat, a paņkke minnū kiruttajas. "vaest¹
sa tahat kallist palkka, eGà mī² kallī palGà išt ei veitta²?" -
"tahē²ei² ma kallist palkka. no pallos tī² luppat?" - "ütštel-
Ge tī² innē". - "no Gu² hā mīZ olt, sisè mašsà kolmGümmeD rūb-
lit". - aimi³ sis keik külāmehe² kokku ja peimi⁴ sis nevvū⁵,
et: teiZil keiGil umma² kiruttaja², a meil olē²ei². tā olē²ei²
kallīs kah. taht kolmGümmeD rūblit, tū išt veisè üks veitta
kah. sisè olēs meil kah niGū nāl kiruttaja vallàn. peimi² sis
nevvū ja valizimē² tiā ar². eDimātsel āstal oī² kuī hā mīZ,
ku lātsimi sinnä², aņD üks piņGī ištu ja aiļē hād juutu, a
teZēl āstal taht² jobā palkka manū. ütšlimi, et ei² tīja², et
no Gu tīt hā² līGu². a jobā taht vīskümmeD rūblit. ta tekse
līGu² ja oī² üks hā mīs² kah. kolmaDal āstal jobā nakkaš nurG-
lema⁶: taht jobā sadā vīskümmeD. no tek² līGu² jal² ja paņni-
mi sisè kah. a no² lāts ni uhkēs ja riikkaš, et es kenēlaGi
ināp mikka⁷. tahtse hinDāle appi kah, et tūd ollēv palļu.
a Gu timā pōlē lātsi, aja^kes ināp juutu ja ütštel: "mīs tī²
sin vahit, eGà mu² teilē süvvā² olē²ei² aņDa²" ja ai² üks tūd,
et appi um vaijā. a Gu sai aBi kah, nī oīGi meil he² vallàn.
ka Gu⁸ mī² sai hinDāle heerrā valda, olē²es ināp hā mīs suk-

kuGi.

Jutustanud Jaan Avasoo, 72 a., Kõrgepalu, üles kir-
jutanud H. Ploom 1953. a. (TRÜ T 198, 4-5).

¹Ivahest. ²noh kui. ³ajasime. ⁴pidasime. ⁵nõu. ⁶nurisema, kaeb-
lema. ⁷meiega. ⁸kae kui, vaata kui.

139. Kättemaks.

mà lätai lavvè kerikkohe ja vetti viZ ruBlà rahà
kah ütten, et õpettaja mullè tagaZi and. õpettaja üteti,
et pühà aZà man tagaZi andmist ei olè¹ ja mà jätti kah, et
laa²ta jäs¹ sis ja sai hind² alttari eDe,otaa. kù õpettaja
tuI kàrikkaGa miù manù, ma naBisti kätte kàeGà kiñni¹ ja üt-
li õpettajale, et õpettaja: pühà aZà man ei olè tagaZi and-
mist ja jei tühäs. ja õpettaja s²tj¹ kurja näkkoGi. ja sis
sai ma sellè vije rùbli iat kettù täüZ¹.

Jutustanud Jakob Kann, 73 a., Ruuga k., üles kirju-
tanud P. Viirea 1923. a. (ES MT 8,3).

¹jääb. ²seadsin end.

140. Siug.

panè putteti hainamä päle mahà. ku siug kohtale¹ lät,
sis lät sisse. minni¹ tõi puDeli kodò. mine kaè; kas takki lin-
Dai om puèkart, panemi päle, tõi om hã rohi. um külh. mullè ka
vaiaja. niGù eDimadZe piZù² päle panhi, nI siug niGù viuhhi
vüllh. ..is nã¹. tuI mullè vaeta. ma rüGè appi. saImè peš¹
tükka. tükki¹ eili¹ pãvè minekkumi¹.

Jutustanud Vilhelmine Barba, 80 a., Rogoni (Ruus-
mäe) k., üles kirjutanud I. Sorokin 1958. a. (TRÜ T 299,3).

¹kohale. ²tilga; sädeme.

141. Profeseor Artur Kliimannist.

arttur kliiman' o' minò poig. prohve-ssor', ta sai sak-
 sa aigü tappettus. arttur o' aigustiaDuze oZaGoñnan. timmä
 sai kōlittēDus kūdZil ja käppil¹. ta sai jo nōren kiik' au-
 GrāDi^k kätte. ka na^k kutsutti pari-Zi kokko, eGauts kirot üt-
 tē tū, siē tul' vällä, et artturi umä o' kiGē parēmb. rokkē-
veller sai tūst külDa¹, et om ütē nūr' eēti prohve-ssor, peris
 lihtsast sūst, panD toDä väēGa imēst. siē rokkēveller laēk
 vil ütē āsta täl umä kulul eurō-ppat piittē kävvä¹. ta kävē
 siē kiik' kottusaē¹ läBi, täl olli^k kiGē parēmba sēGi¹ ja jō-
 Gi².

elō Bäva^k kävē mul leht. mul oma^k kiik' nu lehe¹ ala-
 le, kos artturiat kirotēDi.

saksa aigü o' mul räppäl elō, minò päle kihottēDi
 kurja, et poig om kommunist. timä o' prohve-ssor' ja tūt moak-
vast sādū ēn GirjaDe järGi, timä juhāt' aliGūli.

sakslaze^k kahitsiva¹, et eDimāDZe tuhinaGa tappiva
 ärä¹, et oleē vēnu^t telkkē tūDe päle vetta. arttur meiste jo
 kikki kilī.

sēttä no kül inēmb ei taha, mārast hättä sai nāt-
 tus eja aigü, tartto vällän sai paossin olttus². kaē, rōDZi
 eja aigü inemine läte mittoGūmmēD verēta, es küle^k kikka
 kirGmist³ eGā peni haukmist.

Jutustanud Mihkel Kliimann, 84 a., Parrapalu k.,
 üles kirjutanud S. Kaarheit 1951. a. (KKI MT 113, 38-40).

¹küünite ja käppadega. ²paos oldud. ³kukelaulu.

142. Katkendeid veatlusest.

ot-ot ma₁ lä o₂ai ve₃. meil ta kaiv om lorih¹. in-
nemBiDe² tu₁ k₂üki vezi, nüt inäp k₂üki ei tule². t₁ü eDaGu³
v₁i k₂üki, kaiv tule₂ laake paranDaDa¹. s₁o⁴ mā-mu⁵ ai⁵ s₁ält,
koat toro kaivo lät⁶, mā kaivo, s₁is ei tule₂ vezi vällä. s₁is
o₁llimi üt₁ kate näDalit ilma v₁ittä⁷, teijemi s₁öGi v₁i tēZelt
talolt...

ma o₁lli solDa₁t₁ti₁h tsäri aiGo, üt₁saal-säl⁷ ästal s₁äl
mo₁Da₁vāni māl. k₁ül⁸ s₁äl o₁l vainē ja rāBālāne...

ma^kka nak₁ei joBā nōrēlt s₁aitame teistkūme ästad-
Zelt su₁Dzuttama, ku seDurih o₁lli, jah. mis s₁is vanā ijāh⁸
i₁ke m₁ūd om tēttā¹, anna^t tal₁lē⁹ vanale iholē i₁ke suitsuGi¹.
ku vanāe jāt, s₁is om i₁ke k₁iik o₁tsāh, ei lā nāl₁ ei miDaGi.
vanaat o₁lleGi nāid ju₁ttum₁ihi i₁ke rohke₁mb, n₁ūd ei kazū nāid
ināmb...

minā ei ole¹ s₁iah o₁lnukki. jāppani s₁ia aiGo ma k₁ül
o₁lli s₁äl s₁izēh. s₁is... s₁ai valGē pile₁t₁ti. mā jilmā s₁is aiGu o₁-
l₁i ma joBā i(j)ast vālāh ja ināmb es puttu^s s₁innā¹ s₁isse. jāp-
pani s₁ia aiGu o₁lli ma^kka vīmāne m₁is ekva¹⁰, kes vanēmba o₁lli-
va, nū¹ ināmb es puttu¹. ma o₁lli innē toDā ekva haiGē. s₁is
k₁avē arāt₁i mān, t₁ū üt₁tel, et vašt ei lā^ssa lāB₁i, ja es lā^k
kah.

Jutustanud Karl Tobreluts, 76 a., Hundilaane k.,
ules kirjutanud A. Leinbok 1951. a. (TRÜ T 19, 3-8).
¹rikkis. ²ennemalt. ³toon õhtul. ⁴see. ⁵ajas. ⁶läheb. ⁷ühel-
sasaajandal, s.o. 1900.a. ⁸vanas eas. ⁹sellele. ¹⁰otse, just.

143. Soandijutt.

utšakõrd o'f' utš miz nĩtnu ja siš tu' suzi manò ja kaenu ike sũhte, ku miz leiBa sũhte pañD. ku nuraikrust pĩmā lēvā pāle pañD, siš vahte jällē sinna'. ja miz mēttel, et mia ma tĩ, ku annā kēGa', hārD¹ kē sũhte ja ve'f' pañD vāiDzē ot-
sa, anD vāiDzeGa ja lāts keĩGe vāiDzeGa ar'.

mīs sai tarttohe minemā ja lāts pũtti. pōDjn kaup-
mehel vāits letti pāl. mīs kaije, kaije, utšilde ja teizilde
tunnjst väist². ja kaupmiz üttel: "mida sa tunnJstad?" miz
üttel, et ma kae, ta um niGu³ mu väita. kaupmiz küšne, et
košt su väita sija saije. miz üttel, et suzi tu' manò, ma
pañnJ pĩmā lēvā pāle ja tiā lāts keĩGe leiVagā ar'. kaupmiz
üttel, et ku sa mulle tũD leiBa ei olēs annu', ma sōnu' su
ar'. kaupmiz anD vāiDzē taGaZi ja maš' sũre mašsũ, teñnās, et
ku ma tũD ei olēs sānũ, siš olēsši ma soēnD sDeZi ollu².

Jutustanud Mari Talo, 70 a., Lalli k. (Lasva v.),
üles kirjutanud H. Eller 1926. a. (ES MT 40, 4-5).

hsarab. ²ühelt ja teiselt poolt tunnistas nuga, igati uuris
nuga. ³see on niikui.

144. Misso kõrtsist.

innē ol' kērtš kura Bũl¹ tĩD, halla jani majast eDe-
Zi, kalDe Bāl, vāsta päivā. parhilla² omma' sāl varēmē'.
huā Bole tĩD nātti³ kērtši siš teGēmā, ku^k kiviDĩD nātti te-
Gēmā. ma' tĩjā no' tũD vāeGa hāste. lizo eZā ol' tũl, aiGa tĩ-

vaht'. ku mu ežal tul' kranu Bäle minek', siä teGi vil' kerdZile
uasi⁴ ja aknit. tuGerD ol' sänè säDüs, et kiä om kolm ätat
meiza tüh, tul' olg'qij siavakke minekut. mul' ežä pääsi⁵ ka
ar'...

kerdZil ol' kaš jakkò: kòlittēDuiZilg⁶ ja lihtjaol-
lidZilg⁷. lihtjaolidZeh otsah olli' nīsama külä inemize' ja
kiä vōri Bāl olli'. kešpaiGah eili kerdZiBiDaja. tēnq ota ol'
säksu jagò, sāl olli' herrä' ja paroni'. ma' nai eži ku sučē-
ze lätti paroni veije' ummi latsi küli ja kevāja teije' ta-
GaZi. räšē' teila' jäije' süGūZe kerdZi ette siäse, siä sil-
lutteDi kerdZi edine kiivveGa ar'. manq telläl ol' katteza ho-
Best ih, kiik' üttesuGuZē karvaGa niGū uä häierme'⁸. üts teid
ol' ni räšē, et jāmä ette es aettaGi', jättetti tē päle.

Jutustanud Gustav Lang, 86 a., Lemmatsi k., üles
kirjutanud K. Tarro 1957. a. (TRU H 203, 123-124).

¹ivasemal pool. ²praegu. ³hakati. ⁴uksi. ⁵pääses. ⁶koolitatu-
tele, sakatele. ⁷lihtinimestele. ⁸oaõied.

S e t u .

145. Paabake ja pojake.

oI' pāBakkēne¹ ja oI' pojakkēne. kül'B sañnä lavä alla
kežvakkēze². lats tēZē hummogu kaēma, ütles³ et māmakkēne, et
kežvakkēne om jo üleväh. lats vil' tēZēl hummogul kaēma, ütles³
et keživ hūä pikkakkēne. kolmäda hummogu üttel', et jänēs jo
kežväh. imä ütles³ et hūä no, et tē no päitsekkeZJ', tū no ko-
Dò. tēyrakkēne³ tek'paitse, iäte eZJ jänēZe saļGa. ni lats^{ts}
arkki meisa. lats, lats meisa pitteh, ni kuuld, ku hoBēZē

hirnva¹. ni lätš manò, ni olè¹ keDäGi¹, hoBèZè pā¹ jinnè⁴
 hirnva¹: küllä kohèGi sã¹ai¹. pañD'nū koṭṭi ja lätš jal¹ēDè-
 ze. lätš, lätš ni kuuld ku lehämä müügvä¹. lätš manò, jal ke-
 DäGi olè¹, lehämä pā¹ innè müügvä¹. pañD'nukka⁵ koṭṭi. lätš
 jal¹ēDèZi, mettē¹et küllä sã. kuuld jal¹Gu lamBa māgva¹.
 nū²ol¹J lamBa pā¹ innè. pañD'nukka koṭṭi. lätš jal¹ēDèZi mi-
 nemä. lätš siē ja kuuld ku piñJ haukva: no, mettē¹, et sã no
 küllä, a olèkki¹ küllä, piñi pāluu¹ innè haukva¹. pañD'nuk-
 ka koṭṭi. jal lätš^{ts}ēDèZi. kuuld¹Gu reivit meštas teivuga⁶.
 lätš manò, ni keDäGi olè¹, sãl teivä meškva innè. tã no met-
 tē¹et sã küllä, a küllä olèkki¹. pañD'nukka koṭṭi. lätš
 jal¹ēDèZi minemä. lätš niGaṽva¹Gu sãl ütš meizane. sãl ütš
 kuniga tūtšar'pahanu⁷. kji¹k' mēlūtšäZe⁸, kiäkki joṽvai. ar
 mēlūtšä¹. kunigas⁸üttē¹et kiä ar mu tūtšre mēlūtšäs, tölē
 annä ar tūtšre mehēle ja annä ar pölē jellō⁹ ka tölē. no ni
 lätš tū šurakkene siäse, et ma¹ka kaē, mie tah sã¹⁰. pañD'
 sis tū krāmī kji¹k'lavvā pālē. niGu¹ naksi kji¹k' hoBèZè pā¹hirn-
 ma, lehämä mügmä, lamBa māgmä, piñJ haukma, teivä meškma, ni
 sãl¹ol¹ sänest mūrřä ja käřřä ku hoitku¹. ni nakšä¹ tū kuniga
 tūtšar' nārdma, sãl veiga hūä mīl¹, ni kunigas⁸añD arkki šur-
 rakkeželē umä tūtšre ja pūl¹ellō.

Jutustanud Anne Lättemägi, 80 a., Kosselka k., üles
 kirjutanud N. Rimmel 1930. a. (ES MT 79, 49–51).

¹vanaemake. ²külvas sauna lava alla odrakest. ³poieike. ⁴ai-
 nult. ⁵ka nood. ⁶riideid pestakse kurikatega. ⁷pahanenud, hal-
 vas tujus. ⁸meelitavad, lõbustavad. ⁹elu, kuningriiki. ¹⁰seal
 saab.

146. Päkapikkune poeg.

eili dēda bābaga¹. oī toa bābaī poig, nī pāsā sūru² pujakkē. kaavi, kaavi, ēks eūrebaas kaui³. ky oī pāsā sūru¹, nī pāsā sūru¹ umgi. lāts tū jo mīē kūndmā nī ütles jo bāba²: "tū¹ sa¹ muā² sūvā¹, brūkkoeti!" tū bāba ütles: "oai¹ kuna muā vījā⁴, ahī kūttuā". pāsā sūru¹ poi-zikkē ütles: "māma, ma vī tāttale⁵ sūvā¹". a māma ütles: "ū tū! pujakkē, ko¹ sa vīt, väikkene. sinno tāttā näkki¹ ei, ky sa lāt!" - "ma lūvā⁶ tāttā!" no pañd plīni pā pāle nī lāt. lāt nī tānttā⁷: "tāttā, tāttā!" tāttā jāi kuā⁸ma⁸: "kes sēō kuta? pujakkē väikkukē koittun..." tōri kes⁹: poig tēi brūkkoeti jo¹. tāttā iēte sūmā, a timā ütles: "tāttā, ma näkka kūndmā". a tāttā ütles: "ko¹ sa kūndat? kūni¹⁰ ad-ra pā pāle". poig ütles: "kūnū, tāttā, kūnū." no tōri iēte nī [poig] kūnd. a sēit ežānd ni and poižiā², tāttāle: "jakka¹ jummalī... a poiga nā¹ ei¹. tū ütles: "mū¹ ar¹ sa sēō atRī" ... mōi ar¹ adra. a tū poig ar¹ sēttē¹² māha muā¹akkēzē sēō, nī näkki¹ ei¹. tōri ütles: "pāllo sa [aṇṇat] sēōet adrast?" ... ežānd ütles: "aṇṇa¹ kūppār, ma pañ sūā² kūbārāhs". no vē¹, tā pañd¹ kūbārā tāvve raha. no ne tū ežānd ar¹ sēit¹ kū¹ kē¹³ adraga. ne tū tāttā pāsā pujakkēzēga ar¹ lāts kū¹⁴.

lāts tāttā nītmā. poig ütles: "māma, ma vī sūvā¹" jāi vēi sūvā¹. vēi tāttāle sūvā¹. "kuā¹ sa ar¹ tēi¹ sūvā¹?" - "a ma pañni pā pāle ni ārkke tēi sūā² sūvā¹. tū poig iēte

vikkad! pääsm¹⁵ päla ne nīt. mēne rikkaš' moza¹⁶ jua' egiť
nī kaes: mie sīn? vikkať aži nīt: a vot um hūm vikkať." na
ūtles tättale: "vot mū' ar' sa šeo vikkať: pallo sa veťtat
šeost vikkaťtist?" - "a pallo sa' aňnat?"... veť' tē jūl' kū-
bārā: "nu panq' kūbārāhe ku pallo sa panqť:" tū ka pend kūbā-
rā tāvve rahā. lāt tōri¹⁷ pääsm sūru'pujakkqņ tättāga ku',¹⁸
rahā kūbārā tūz.

Jutustanud Borbul Bull, u. 70 a., sünd. Mägise (Ba-
riei) k. Nirsa vallas, Lutsi maakonnas, ülas kirjutanud
P. Voolaine Tati (Častliva) külas 1925. a. (ES MT 22, 6-7).
¹alas taat eidega. ²põidla suuruma. ³ikka suuremaks ei kasva-
nud. ⁴mul ei ole kunagi viia, s.o. pole aega viia. ⁵taadile,
isale. ⁶leian. ⁷läheb ja hüüab, karjub. ⁸kuulama. ⁹siia vaa-
tab. ¹⁰sa ei küüni, ei ulatu. ¹¹jätku. ¹²kukkus, langes.
¹³koos kõige. ¹⁴koju. ¹⁵vikati põidla, s.o. pulga (peale).
¹⁶mees. ¹⁷siis. ¹⁸koju.

147. Poeg ja minia.

p^uoig egiť minija pērrā. hinele tēi naižš, imāle
minija. imā veť vašta puja minijaga'. valī pujašq magqhat¹
vīna, a minijale valī mēro vīna. p^uoig jū, uš magqhet vīna
ar'. veťtiť tū mēro vīnā ja jei' tū mēqamba ar'.

maťta' sē mēid vašta kerikkut. timā mať puja vašta
kerikkut, a minija mať kerigu takka. puja-kāppā pālē kašvi,
tāmēkkqņ, a minija kāppā pālē keōkkqņ²; kui nimā kašvi sū-
rēš, imā šeigās tāmē maha nī keō maha'. naes³ māmā aňjo kūt-
mā tāmē puijega, a tāmē pū' nēksi aňhōh saštuma⁴. māmā naes
nārbeskülemā⁵.

Jutustanud Tekla Jarosenko, 78 a., Põlva valla Suur-Tšäpši külas (Ludza rajoon, Molotovi nimeline kolhoos), üles kirjutanud I. Reiman 1955 .a. (TRÜ T 254, 7-8).

¹magebat, s.o. magusat. ²kõivuke, kaseke. ³hakkab. ⁴vinduma, pehkima. ⁵närbuma, nõrgenema.

L e i v u.

148. Laivu keelest.

t¹ere ^uommukust, sein ^uom veidu vahnu¹. Georgs Lukul's tū kah pāt². tā pāt kūā, tā ^uom vanēb vašta minū, tū taid pātta³. ma tija, līvi kēl kaduvaš arā. arā ^uom unē unu. mu nānē ^uom alims⁴, makts gudan⁵. dārg' ^uom katēkst⁶, murdunū katēski. mā lātte lina, sis ^uosta nuore dārgē⁷. dārg' ^uom, ištu pāle, seida narva.

Jutustanud Janeis Vīkna, 80 a., Ontikūla, üles kirjutanud K. Kont 1954. a. (KKI MT 154, 4).

¹aiin on vähe vanu. ²kõneleb, räägib, pajatab. ³ta on vanem kui mina, ta oskab pajatada. ⁴haige. ⁵magab süngis. ⁶järg, pink on katki. ⁷ostan uue pingi.

149. Suitsetamise kahjulikkusest.

dokter muuē üttel: "ku sa ^uoasde tēppin, siā sa ei tō'i peippade."¹ ütte rīēi² vgiēb peippade, palīu ai ^uoasē ā. ku sa peippade, siē ^uom peibu, saū tūūz pā, kēt um keik³. mu ^uom kāngun vil' utēšuttār, tūā ^uoll'i mīē. tān eitti tūū mūnū tēbi um kēl'i vāas⁴. tū peippasē ^uoma kašvattut tubakkut, tā ^uoll'i pavisam giptig⁵, tā ^uoma kašvattut tabak.

Jutustanud Peeter Melec, 89 a., Faikeni k., üles

kirjutanud K. Kont 1954. a. (KKI MT 154, 9).

¹kui sa oled haige, eiie sa ei tohi piibutada (suitsetada).
²porra. ³kui sa suitsetad, eiis on piibu suitsu täis pää,
kõht ja kõik. ⁴tallis heitis kopsu mõni tööri ja ta suri ära.
⁵täiesti kihvtine.

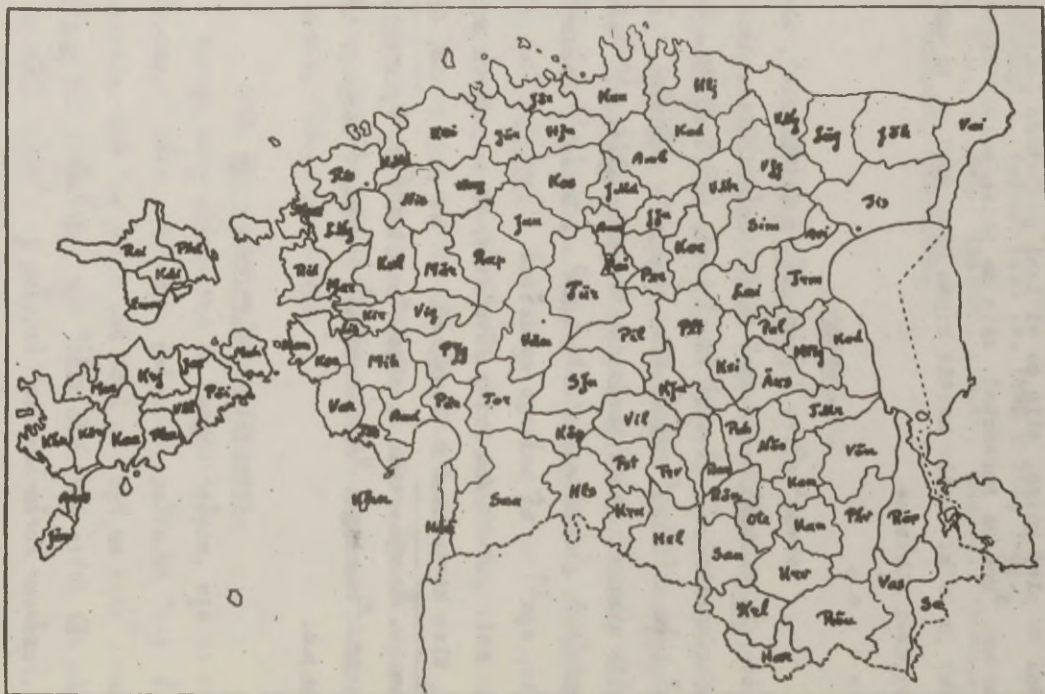
150. Hobune.

pereda¹ süvve^u õppen laastas kaiašibale², kõndettase
kiidega³, panttas kamitsade, laastas kaidšimäle. kumbal⁴ u^{om}
vajag seitta, tū vet seit^u oma¹ aja¹, pallu tūl^u om vajag,
un⁵ laak dällekki⁶ kaidšimäle. tšmē päiv dällekki vettava
kūnda ubinit⁷, äesta, rattidega⁸ seitta. isteda⁹ iette un
seidettaš, panttase päitse¹ pä¹⁰ un taošse¹¹ kakla¹², lük
päle, oja¹³ un nī nuidega seidettaš.

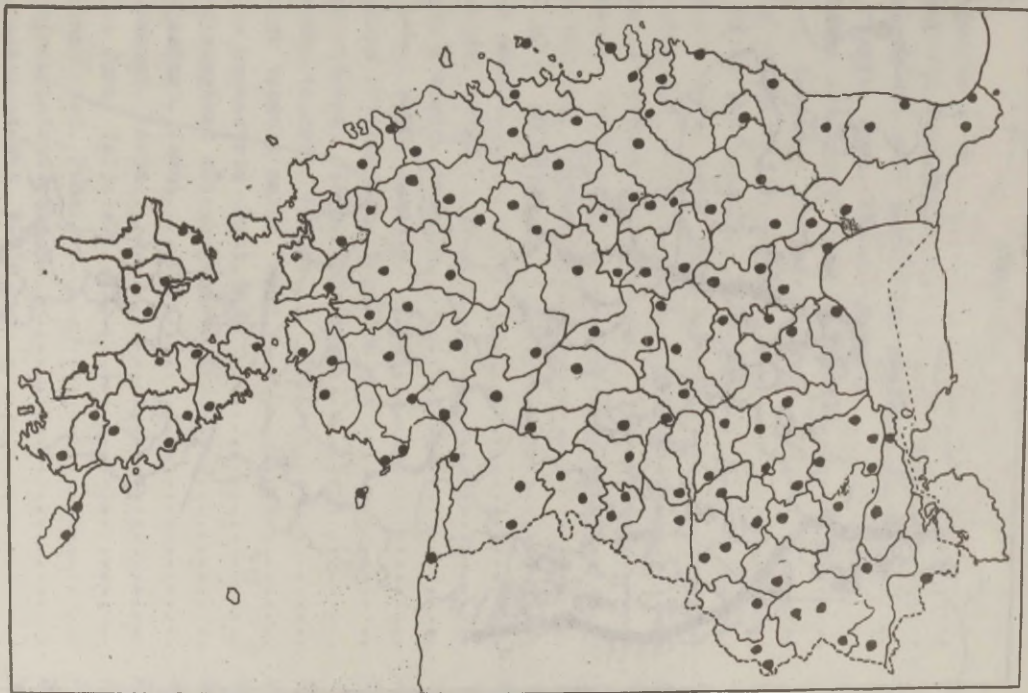
Jutustanud Prits Petersons, 77 a., Leivu Brušenini
k., üles kirjutanud H. Tõugjas 1956. a. (TRÜ T 258, 45).

¹praegu. ²karjamaale. ³ketiga. ⁴kellel. ⁵ja. ⁶jällegi. ⁷kar-
tuloid. ⁸vankriga. ⁹rakendatakse. ¹⁰pahe. ¹¹rangid. ¹²kaela.
¹³ohjad.

*Eesti kihelkondade kaart
(ühes nimede lühenditega).*

*Valimikus esitatud murdeteosteide
kogumise kohad.*

SISUKORD

Sissejuhatavat	3
I. KIRDE-KEESTI RAHNIKUMURRE	7
1. Naised niidavad lambapäid. Jõelähtme, Prangli.....	7
2. Rahakatel õues. Kuusalu, Tapurla.....	8
3. Soomes käimisest. Kuusalu, Tapurla.....	9
4. Laevu lastimas. Haljala.....	9
5. Kooliviimine. Viru-Nigula	11
6. Palkide parvetamisest. Lüganuse.....	12
7. Kohtla mõisa jutt. Jõhvi.....	12
8. Leeriajast. Jõhvi.....	13
9. Naabrid kohtus. Vaivara.....	15
10. Laevad. Vaivara.....	15
11. Laevatööst. Vaivara.....	16
II. PÕHJA-KEESTI MURDED.....	18
1. Saarte murre.....	18
12. Kratid. Reigi.....	19
13. Vanu kombeid. Emmaste.....	20
14. Sõrve targad. Emmaste.....	20
15. Sulane libahundiks. Pühalepa.....	21
16. Endisaegsest elust. Pühalepa.....	21
17. Pruudi-taldrik. Käina.....	22
18. Laisk teomehe naine. Muhu.....	23
19. Ilma hammasteta pruut. Muhu	23
20. Endisaegsest mõisaorjusest. Põide.....	24
21. Orjaajast. Jaani.....	24
22. Libahunt. Karja.....	25
23. Noti Juri. Valjala.....	26
24. Kalapüügist. Püha.....	27
25. Kosjaskäimisest. Kearma	29
26. Leivategemisest. Kärla.....	30
27. Huntidest. Mustjala.....	31
28. Kodukäija. Kihelkonna.....	32

29. Rukkilõikus. Anseküla.....	33
30. Talumees ja kirikuõpetaja. Jämaja.....	35
31. Rattatants. Kihnu.....	35
32. Õnnetus kiviveol. Kihnu.....	36
2. Põhja-eesti läänemurre.....	38
33. 1812.a. Prantsuse - Vene sõjast. Hanila.....	38
34. Toitudest. Karupe.....	39
35. Elust-olust. Varbla.....	40
36. Jutt kuradist. Tõstamaa.....	42
37. Endisaegsest tööst. Tõstamaa.....	42
38. Emmu küla. Mikhli.....	43
39. Hiiekivi. Audru.....	44
40. Tööinimese elust endisel ajal. Pärnu.....	45
41. Kalapüügist. Pärnu.....	46
42. Vanaaegne elamu ja tööriistad. Pärnu-Jaagupi.....	46
43. Vanarahva uskumusi. Vigala.....	47
44. Nõva Leenust. Kirbla.....	48
45. Noormees petab kurivaimu kirikukotiga. Martna....	49
46. Ussidest. Ridala.....	50
47. Elust-olust. Lääne-Nigula.....	51
48. Maiste näputööst. Kullamaa.....	52
49. Tael. Kullamaa.....	52
50. Järva Jaan. Kullamaa.....	53
51. Endisaegseid pühade kombeid. Märjamaa.....	53
52. Koolipõlvest. Vändra.....	54
53. Kuidas sääsed loodi. Tori.....	55
54. Liiva Krõõt. Häädemeeste.....	56
55. Endisaegsest elust. Saarde.....	57
56. Mõisaelust (katkendeid). Saarde.....	58
57. Marutõvevastasest rohust. Kõpu.....	59
58. Vanast nõidumisest. Suure-Jaani.....	60
3. Põhja-eesti keskmurre.....	61
59. Vanainimese elu. Risti.....	61
60. Õnnetus merel. Harju-Madise.....	63
61. Elu pärast kooli. Nissi.....	64
62. Enne ja nüüd. Keila.....	65

63. Kooliskäimisest. Hageri.....	65
64. Elulest. Rapla.....	67
65. Mahtsa sõda. Juuru.....	68
66. Huidas eõõdi. Juuru.....	68
67. Orja-aja elu. Kose.....	69
68. Matsu Antsul arstitakse sooja leivaga ristluid. Jüri.....	70
69. Kirikuhakid. Harju-Jaani.....	70
70. Piimapütid. Harju-Jaani.....	71
71. Teomes. Jõelähtme, Kallavere.....	71
72. Kui ma peksa sain. Kuusalu, Kalme.....	72
73. Endisest mõisa-elust. Ambla.....	73
74. Tallaja. Järva-Madise.....	74
75. Ussidest. Anna.....	74
76. Reheteast. Türi.....	75
77. Kõiekeerutamine. Paide.....	76
78. Pastlad ja viisud. Paide.....	77
79. Koolmeister kukkus jääauku. Peetri.....	78
80. Ma kahetsen. Koeru.....	78
81. Lühahunt. Koeru.....	79
82. Jõulu ja vana-aasta õhtul. Järva-Jaani.....	79
83. Keeleuurija. Järva-Jaani.....	80
84. Leeriajast. Kadrina.....	80
85. Suur kivi. Kadrina.....	81
86. Kodukäijatest. Rakvere.....	82
87. Porkuni härra. Väike-Maarja.....	82
88. Tont. Viru-Jaagupi.....	83
89. Värvinisest. Simuna.....	84
90. Papagoi. Laiuse.....	85
91. Endla järvest. Laiuse.....	86
92. Endisaegselt elust (katkendeid). Palamuse.....	86
93. Õnnetus. Äksi.....	88
94. Hilemägi. Kursi.....	88
95. Endisest elust (katkendeid). Põltsamaa.....	89
96. Turbalõikus. Põltsamaa.....	90
97. Kodukäijast ja surma ennetest. Pilistvere.....	91
98. Töö käimisest. Pilistvere.....	92

99.	Umbluu. Kolga-Jaani.....	93
100.	Pisuhänd. Kolga-Jaani.....	93
101.	Mardisandiks käimine. Viljandi.....	94
102.	Aianduse alalt. Viljandi.....	94
4.	Põhja-estti idamurre.....	96
103.	Meheleminekust. Iisaku.....	96
104.	Mõisahärja ei taha talumehest halvem olla. Avi- nurme.....	97
105.	Ennemuistsest sõjast. Torma.....	98
106.	Õõema. Torma.....	99
107.	Hull krahv. Maarja-Magdaleena.....	100
108.	Kuidas ma uue hobusega pruudist mööda tahtsin sõita. Kodavere.....	101
109.	Kodavere murdetekst 1822. aastast.....	104
110.	Kodavere murdetekst 1879. aastast.....	105
III.	LÕUNA-EESTI MURDED.....	107
1.	Mulgi murre.....	108
111.	Endisest elust. Paistu.....	108
112.	Tuhkapoiss. Halliste.....	109
113.	Tael ja kõbjas. Halliste.....	110
114.	Eluloost (kõrkendeid). Karksi.....	111
115.	Teol käimine. Karksi.....	112
116.	Tulekivi. Tervastu.....	113
117.	Kitsi perenaine. Helme.....	113
2.	Tartu murre.....	114
118.	Koduõlle tegemisest. Tartu-Maarja.....	115
119.	Endisaegsest riietusest, pesust, jalanõudest. Nõo.....	117
120.	Kütisetegemisest. Nõo.....	118
121.	Eksimas. Puhja.....	118
122.	Luupainaja. Puhja.....	119
123.	Mõisa ametimehed. Rannu.....	119
124.	Arstimisviisidest. Võnnu.....	120
125.	Teetegemisest. Võnnu.....	121
126.	Ilmast. Kambja.....	122
127.	Endisest ja praegusest elust. Kambja.....	122
128.	Ussi nõelamine. Rõngu.....	123

129.	Karjas. Otepää.....	124
130.	Puuk. Sangaste.....	125
131.	Leivategemisest. Sangaste.....	126
132.	Uss karistuseks kaela ümber. Karula.....	126
3.	Võru murre.....	127
133.	Taplus vanakurjaga. Hargla.....	128
134.	Vähk. Hargla.....	129
135.	Endisaegne elu. Urvaste.....	129
136.	Õitsil. Kanepi.....	130
137.	Endisaegseist toitudest. Põlva.....	131
138.	Kuidas me hārra valda saime. Rõuge.....	133
139.	Kättemaks. Rõuge.....	134
140.	Siug. Rõuge.....	134
141.	Professor Artur Kliimannist. Rāpina.....	135
142.	Katkendeid vestlusest. Rāpina.....	136
143.	Soendijutt. Vastseliina.....	137
144.	Misso kõrtsist. Vastseliina.....	137
145.	Paabake ja pojake. Setu.....	138
146.	Pākapikkune poeg. Lutsi.....	140
147.	Poeg ja minia. Lutsi.....	141
148.	Leivu keelest. Leivu.....	142
149.	Suitsetamise kahjulikkusest. Leivu.....	142
150.	Hobune. Leivu.....	143

СБОРНИК ЭСТОНСКИХ ДИАЛЕКТНЫХ ТЕКСТОВ. Составитель Арнольд К а с ь к.
3-е издание. На эстонском языке. Тартуский государственный универси-
тет. СССР, г. Тарту, ул. Ülikooli, 18.
Vastutav toimetaja A. Valmet. Paljundamiseks antud 15.07.1980. Formaat
30x42/4. Kirjutuspaber. Masinakiri, rotaprint. Pingtrükipoognaid 8,84
Arvestuspõõgnaid 6,27. Trükipoognaid 9,5. Trükiary 1000. Tell. nr.838
Hind 20 kop. Tartu Riiklik Ülikool. ENSV, Tartu, Ülikooli t. 18. TRÜ
trükkoda. ENSV, Tartu, Palsoni t. 14.

20 kop.